

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

3'05⁽⁴³⁾

**CENTRUM DORADZTWA
ROLNICZEGO W BRWINOWIE
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel.: (0-61) 823 20 81, 820-19-71, fax: 820-19-71
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Rada Programowa:

Edward Arseniuk, Marek Kłodziński, Andrzej Kowalski,
Jędrzej Krupiński, Seweryn Kukuła, Aleksander Lewczuk,
Antoni Mickiewicz, Walenty Poczta, Stefan Pruszyński,
Izabela Sikorska-Wolak, Aleksander Szeptycki, Bogdan M. Wawrzyniak

Zespół Redakcyjny:

A. P. Wiatrak (redaktor naczelny),
E. K. Chyłek, R. Jaworski, W. Kujawiński,
E. Matuszak, R. Sass, A. Swulińska-Katulaska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmantowska

© Copyright by Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu 2005

Druk:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 50/2005, nakład 800 egz.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

BOGDAN M. WAWRZYNIAK, BOLESŁAW WOJTASIK: Polski system rent strukturalnych w rolnictwie	5
ROMAN SASS: Doświadczenia w prowadzeniu rachunkowości POLSKI FADN w województwie kujawsko-pomorskim	17
HENRYK ROSZKOWSKI: Organizacja i wyniki integrowanego chowu bydła	29

INFORMACJE

BRONISŁAW MATUSZ: Program Operacyjny Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013	40
STANISŁAW ŁOJEWSKI, ZBIGNIEW SKINDER: Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich	45
GRZEGORZ IGNACZEWSKI: System kwot mlecznych w Polsce	55
ALINA WALENIA, IWONA LIS: Grupy producenckie jako wzmocnienie pozycji rolników w woj. podkarpackim	68
KATARZYNA KARBOWIAK: Uwarunkowania rozwoju agroturystyki i przygotowania ofert	79
ANNA PABICH: Stan zatrudnienia w jednostkach doradztwa rolniczego w 2005 r.	87
GRZEGARZ IGNACZEWSKI : Współpraca Centrum Doradztwa Rolniczego z firmą BITCOMP z Finlandii w budowie programu wspierającego zarządzanie gospodarstwem rolnym	94
EUGENIUSZ KOŚMICKI: Rolnictwo a środowisko. Wyniki badań Stowarzyszenia Badawczego Agroekosystemów w Monachium	97
JANUSZ BARTKOWSKI: Powołanie „Polskiego Towarzystwa Ochrony Roślin”	102
NOWOŚCI WYDAWNICZE	103

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

BOGDAN M. WAWRZYNIAK, BOLESŁAW WOJTASIK: The polish system of structural pensions in agriculture	5
ROMAN SASS: Experiences in keeping of the accountancy POLISH FADN in Kujawsko-pomorskie province	17
HENRYK ROSZKOWSKI: Organization and results of integrated cattle production	29

INFORMATION

BRONISŁAW MATUSZ: The Operating Programme for Development of Rural Areas in years 2007-2013	40
STANISŁAW ŁOJEWSKI, ZBIGNIEW SKINDER: Conditions for sustainable development of agriculture and rural areas	45
GRZEGORZ IGNACZEWSKI: Milk quotas system in Poland	55
ALINA WALENIA, IWONA LIS: Producers groups as a strenghtener of situation of farmers in Podkarpacie	68
KATARZYNA KARBOWIAK: Conditions for agri-tourism development and offers preparation	79
ANNA PABICH: Employment in agricultural advisory service in 2005	87
GRZEGARZ IGNACZEWSKI : Cooperation of the Agricultural Advisory Centre with BITCOMP firm from Finland in construction of a programme supporting the farm management	94
EUGENIUSZ KOŚMICKI: The agriculture and the environment. Research results of the Research Network on Agroecosystems Munich	97
JANUSZ BARTKOWSKI: Creation of „The Polish Plant Protection Society”	102
PUBLISHING NEWS	103

ARTYKUŁY

BOGDAN M. WAWRZYŃIAK

BOLESŁAW WOJTASIK

Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

POLSKI SYSTEM RENT STRUKTURALNYCH W ROLNICTWIE

1. U źródeł rent strukturalnych w rolnictwie

Instytucja rent strukturalnych jest stosunkowo młodym rozwiązaniem legislacyjnym, liczącym nieco powyżej 10 lat. Instytucja ta zrodziła się w wyniku obserwacji społeczności rolniczej, która wykazywała niebywałą żywotność i długowieczność, zmieniającą relacje między pokoleniem kończącym aktywność zawodową a pokoleniem chcącym objąć ster rządów w gospodarstwie. Zachodziła zatem konieczność wprowadzenia obok „normalnych” emerytur rolniczych, dodatkowego instrumentu przyspieszającego rotację pokoleń i zachęcającego stosunkowo „młodych” rolników do zrzekania się gospodarstw rolnych.

Projekcja rent strukturalnych pojawiła się po 40 latach funkcjonowania normalnych emerytur rolniczych. Wyrosła z analizy środowiska wiejskiego i zachodzących procesów demograficznych, wskazujących na istnienie nowych zjawisk społecznych. Do nich można zaliczyć wzrastanie średniej długości życia mieszkańców wsi, poprawę zdrowotności i kondycji ludności, a obok tego pojawienie się ruchliwości społecznej.

Okazało się, że emerytury zaczęły wyczerpywać swoje możliwości regulacyjne w sferze obrotu na rynku ziemi i należy wygenerować nowy instrument pozwalający na przyspieszenie procesu obejmowania gospodarstw przez następców. Odpowiedzią na ten postulat było opracowanie koncepcji objęcia systemem ubezpieczeń społecznych rolników o wiele młodszych niż dotychczas, zresztą na wzór obowiązujący w sferze pozarolniczej.

Rozwiązania regulacyjne Unii Europejskiej w zakresie rent strukturalnych miały co najmniej dwójaki charakter, tj. ustrojowy i generacyjny. W sensie ustro-

jowym chodziło o poprawę struktury agrarnej gospodarstw rolnych i podniesienie żywotności ekonomicznej istniejących warsztatów rolnych.

W sensie generacyjnym chodziło o stymulowanie rotacji pokoleń poprzez wcześniejsze o 10 lat przekazywanie posiadanego gospodarstwa następcom lub innym młodym rolnikom. Był to więc proces zwalniania z funkcji kierowniczych osób, które ukończyły 55 lat, a nie osiągnęły jeszcze wieku emerytalnego [Kaweczka-Wyrzykowska, Synowiec 1997]. Dodatkową funkcją rent strukturalnych była funkcja socjalna, która pozwalała na uzyskanie dodatkowych środków finansowych przez rodziców, przekazujących co prawda „schedę” potomkom, na zasadzie zapisu notarialnego, ale nadal żyjących we wspólnocie rodzinnej.

Proces konstruowania prawa wspólnotowego rozpoczął się od ukazania się Rozporządzenia Rady EWG z 1992 r. i polegał na daniu legitymacji do dostosowania własnego prawa do regulacji zawartych w tym rozporządzeniu. Istotnym warunkiem było przyjęcie zasady, że nabycie uprawnień do wcześniejszej renty powstaje od momentu zaprzestania działalności rolniczej i rozdysponowania gruntów na rzecz osób trzecich.

Rozwiązania szczegółowe tej kwestii różniły się w poszczególnych krajach, z uwagi na historycznie ukształtowaną strukturę obszarową i narodowe prawnostwo. W krajach, gdzie występowała „zdrowa” struktura agrarna, pułap wielkości przekazywanego gospodarstwa rolnego podnoszono nawet do 25 ha (Francja). Inaczej na projekt rotacji pokoleń spojrzano w Niemczech. Tam warunkiem nabycia prawa do renty było przekazanie całego gospodarstwa wykwalifikowanemu rolnikowi, ale spoza własnej rodziny. Celem takich rozwiązań było umożliwienie dostępu do rolnictwa osobom co prawda wykształconym, ale nie mającym zaplecza w postaci rodzinnych gospodarstw rolnych.

W krajach charakteryzujących się niekorzystną strukturą agrarną (np. Grecja, Hiszpania, Portugalia, Włochy) normy obszarowe potrzebne do przekazania gospodarstwa w ramach rent strukturalnych wynosiły na ogół 3 ha i były szczegółowo regulowane w zależności od właściwości obszarów wiejskich. Właściwości te dotyczyły regionów przygranicznych, górskich, wyludnionych, zdegradowanych, itp. W skrajnie trudnych warunkach terenowych użytki rolne przeznaczone były na inne cele, jak zalesienie, budownictwo, rekreacja, infrastruktura itp. [Ociepa 2004].

Wspólną cechą rozwiązań prawnych w UE w zakresie rent strukturalnych było zachęcanie rolników do dobrowolnego zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej w wieku przedemerytalnym, przekazania gospodarstwa rolnego bez naruszania jego integralności, a jednocześnie zachęcanie nowego nabywcy do poprawy struktury obszarowej. Dodatkowym warunkiem było podniesienie żywotności ekonomicznej gospodarstwa oraz zapewnienie wystarczającego źródła utrzymania rolnikom rezygnującym z prowadzenia działalności rolniczej.

2. Właściwości rent strukturalnych w rolnictwie w Polsce

W Polsce wcześniejsze emerytury wprowadzono już ustawą o rolniczych ubezpieczeniach społecznych. Takie świadczenie mógł otrzymać rolnik na 5 lat przed terminem ustawowego wieku emerytalnego, tj. w wieku 60 lat dla mężczyzn i 55 lat dla kobiet. Dodatkowym warunkiem było legitymowanie się aż 30-letnim (120 kwartałów) okresem podlegania ubezpieczeniu, gdy tymczasem normalną emeryturę otrzymywał po 25 latach (100 kwartałach) ubezpieczenia. Ponadto rolnik musiał zaprzestać prowadzenia działalności rolniczej.

Warunki postawione przed osobami ubiegającymi się o takie emerytury oceniano jako restrykcyjne, zaś konstrukcja prawna nie była atrakcyjna dla rolnika, ze względu na niższe początkowo świadczenia, wyższe wymagania dotyczące stażu ubezpieczeniowego, wyższe opłaty notarialne, itp. [Ostrowski 2000].

Powyższe uwarunkowania spowodowały, że wcześniejsze emerytury nie cieszyły się dużą popularnością. W latach 1993–1998 średnioroczna liczba wcześniejszych emerytur wynosiła około 16 tys., zaś udział ten stanowił zaledwie 3,8% w stosunku do ogółu emerytur i rent rolniczych.

W 2001 r. Sejm przyjął ustawę o rentach strukturalnych, które miały być nowym instrumentem polityki gruntowej państwa. Prawo do renty strukturalnej przysługiwało rolnikowi, który spełniał łącznie warunki dotyczące wieku (60 lat mężczyzna i 55 lat kobieta), podlegał ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez okres 30 lat, zaprzestał w sposób trwały działalności rolniczej i przekazał gospodarstwo rolne o powierzchni co najmniej 3 ha.

Atrakcyjność rent strukturalnych tkwi głównie w wymiarze finansowym, bowiem renta miała stanowić 150% najniższej emerytury krajowej. Spodziewano się, że w pierwszym roku obowiązywania ustawy (2002 r.) wpłynęło około 8 tys. wniosków, gdy tymczasem faktycznie wpłynęło 1,2 tys. (15%). W wyniku weryfikacji wniosków wydano tylko 769 (64%) pozytywnych decyzji [Ociepa 2002].

Wśród wielostronnych uwarunkowań funkcjonowania rent strukturalnych pojawiły się też czynniki natury ekonomicznej, ponieważ w budżecie państwa przeznaczono zbyt skromne środki finansowe na ten cel. Przykładowo w 2002 r. wydatki na renty miały wynieść 68 mln zł, a faktycznie wyniosły 34 mln zł.

Renty strukturalne w wersji pierwotnej przewidziano jedynie dla rolników i ich małżonków, którzy jednocześnie spełniają wszystkie wymagane warunki określone ustawą. Inaczej mówiąc niespełnienie choćby jednego warunku, np. wieku przez któregoś z małżonków, pozbawiało oboje możliwości uzyskania prawa do renty strukturalnej.

Rygor warunków stosowania ustawy o rentach strukturalnych w wersji z 2001 r. był przyczyną, że początkowe zainteresowanie nią uległo załamaniu, a potem odstąpiono od jej realizacji. Ograniczenie możliwości przekazywania gruntów tylko

osobom posiadającym kwalifikacje rolnicze w sposób istotny zawężyło liczbę potencjalnych nabywców gruntów. Negatywnie oceniano również normę 3 ha niezbędną do uzyskania renty.

W sumie ustawa o rentach strukturalnych w rolnictwie z 2001 r., w zasadniczych założeniach oparta na rozwiązaniach obowiązujących w Unii Europejskiej, mało przystawała do realiów polskich i oczekiwań rolników. Po pierwsze – nie zawsze w ramach wsi można było znaleźć rolnika, który chce powiększyć swoją zagrodę o grunty sąsiada. Po drugie – nie zawsze wiek rolnika współgrał z wiekiem współmałżonka, a ta bariera zniechęcała do dalszych zabiegów o rentę strukturalną. Po trzecie wreszcie – trudno było znaleźć następcę o parametrach określonych w ustawie, aby mu w sposób trwały przekazać gospodarstwo (wiek, wykształcenie, staż pracy).

Pozornie mogłoby się wydawać, że znowelizowane przepisy ustawy z 2004 r. nawiązują bezpośrednio do wcześniejszej z 2001 r. Nic bardziej mylnego. Rozporządzenie Rady Ministrów z 2004 r. bazuje bowiem na innej podstawie prawnej, to znaczy na ustawie o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej z 2003 r.

Renty strukturalne są wyraźnie adresowane i przeznaczone dla rolników w wieku przedemerytalnym, podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników przez ostatnie 5 lat i prowadzących nieprzerwanie działalność rolniczą na własny rachunek przez co najmniej 10 lat.

Wśród szczegółowych celów powołania instytucji rent strukturalnych można wymienić:

- poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych,
- zapewnienie dochodów rolnikom, którzy zrezygnowali z prowadzenia działalności rolniczej w wieku przedemerytalnym,
- obniżenie średniej wieku osób prowadzących działalność rolniczą,
- przekazanie gospodarstwa przez rolników borykających się z problemami zdrowotnymi lub finansowymi.

Renta strukturalna nie jest wcześniejszą emeryturą, emeryturą pomostową czy rentą inwalidzką, lecz wyodrębnionym działaniem Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich realizowanym w ramach wsparcia rozwoju wsi przez Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji w Rolnictwie (Sekcja Gwarancji).

Podobieństwa i różnice między ustawą o rentach strukturalnych z 2001 r. a obecnie zmodyfikowanym planem działania określonym w PROW podano w tabeli 1.

Program rent strukturalnych finansowany jest z dwóch źródeł, tj. w 80% z funduszy Unii Europejskiej i w 20% z budżetu państwa. Roczna wysokość pomocy określają limity zawarte w rozporządzeniu Rady Unii Europejskiej. Na lata 2004-

-2006 przewiduje się wydanie na ten cel 640,5 mln euro, przy czym 512,4 mln (80%) pochodzić będzie z UE i 128,1 mln (20%) z budżetu państwa.

Tabela 1
Różnice i podobieństwa ustawy o rentach strukturalnych z 2001 r.
i nowelizacji ustawy z 2004 r.

	Ustawa z 2001 r.	Nowelizacja z 2004 r.
- urząd przyjmujący wnioski	KRUS	ARIMR
- wiek rolnika	60 lat	55 lat
- obszar gospodarstwa	3 ha	1 ha
- wysokość renty	150%	210-440%
- źródło finansowania	budżet państwa	UE+ budżet państwa
- składka na KRUS	nie	tak
- podatek od renty	nie	tak

Źródło: Opracowanie własne.

Odpowiedzi na pytanie, ilu jest rolników potencjalnych odbiorców rent strukturalnych szukano analizując wiek rolników - użytkowników gospodarstw rolnych. Według danych spisu rolnego z 2002 r. w wieku 55-64 lat było 249,7 tys. (12,8%) takich użytkowników, przy czym 139,4 tys. (55,8%) gospodarstw było w rękach mężczyzn i 110,3 tys. (44,2%) w rękach kobiet. Dodatkowo 234,4 tys. użytkowników gospodarstw rolnych można traktować jako potencjalnych kandydatów do rent strukturalnych, ponieważ znajdują się w wieku 50-54 lat (w 2002 r.) i niedługo będą spełniać kryteria ubiegania się o przyznanie takiej renty.

Interesujące są dane obrazujące wiek użytkowników gospodarstw rolnych w powiązaniu z wielkością gospodarstw. Otóż okazuje się, że najwięcej rolników spełniających kryterium wieku dla otrzymania renty strukturalnej, w porównaniu do całej populacji, znajduje się w grupie gospodarstwa o powierzchni 1-5 ha (17,0%) i udział ten spada w miarę powiększania się obszaru gospodarstwa (tabela 2).

Byłoby dużym uproszczeniem twierdzić, że większość rolników wystąpi z wnioskiem o przyznanie renty strukturalnej. Muszą oni bowiem spełniać też dodatkowe, określone warunki i kryteria.

Z dotychczasowych obserwacji wynika, że dzięki programowi rent strukturalnych do zakładanego powiększenia gospodarstw w masowej skali nie dojdzie. Większość beneficjentów zamierza w pierwszej kolejności przekazać gospodarstwo prawnym następcom, którzy dopiero rozpoczynają swoją działalność rolniczą. W tym sensie renty nie przyczynią się do istotnej poprawy struktury obszarowej gospodarstw, ponieważ dziedziczone będzie gospodarstwo o identycznej wielkości. Ale nie należy zapominać, że renty są także instrumentem socjalnym dla osób chcących przechodzić na wcześniejszą emeryturę, co nie jest bez znaczenia. Dzięki rentom niewątpliwie nastąpi wymiana pokoleń, a następcy będą

mogli dodatkowo skorzystać z premii dla młodych rolników oraz innych działań w ramach programów unijnych, które ożywią działalność na wsi.

Tabela 2

Wybrane grupy użytkowników gospodarstw według wieku i wielkości gospodarstwa w 2002 r. (w tys.)

Wiek (lat)	Ogółem rolnicy	Działki i gospodarstwa rolne w ha						
		Działki rolne	1 – 5	5 – 10	10 – 20	20 – 30	30 – 50	pow. 50
55 – 59	138,2	2,2	60,7	39,4	26,6	5,7	2,5	1,1
60 – 64	114,0	2,0	57,7	31,1	17,2	3,7	1,6	0,7
Razem	252,2	4,2	118,4	70,5	43,8	9,4	4,1	1,8
Kraj	1 966,9	21,2	695,6	571,2	461,6	124,7	62,6	30,0
Procent	12,8	19,8	17,0	12,3	9,5	7,5	6,5	6,0

Źródło: Aktywność ekonomiczna ludności związanej z rolnictwem. GUS, Warszawa 2004.

Duże zainteresowanie rentami strukturalnymi nie przekłada się na liczbę składanych wniosków. Rolnicy stoją przed dylematem, co uczynić ze swoim gospodarstwem, jeśli nie wszystkie kryteria są już spełnione, jak na przykład uporządkowana sprawa zapisu notarialnego.

Wysokość renty strukturalnej będzie jednym z podstawowych czynników decydujących o powodzeniu programu. Ze względu na kryteria ograniczające ten proces, renty strukturalne nie będą środkiem, który spowoduje znaczne przyspieszenie procesu przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa. Jednak korzyści płynące z rent strukturalnych są o wiele większe, niż wynikałoby z ich funkcji socjalnej czy gospodarczej. Przejęcie gospodarstwa następuje w korzystnym momencie, gdy rolnik jest jeszcze w pełni sił fizycznych. Unika się w ten sposób schyłkowej fazy rozwoju gospodarstwa rolnego, w której to fazie ziemia jest uprawiana mniej starannie, ulega redukcji liczba inwentarza żywego i obniżają się parametry ekonomiczne gospodarstwa. Gospodarstwo znajdujące się w fazie schyłkowej wymaga niekiedy nawet kilkuletniego okresu odbudowy potencjału produkcyjnego. Renty strukturalne wychodzą naprzeciw tym niekorzystnym procesom.

3. Renty strukturalne w opinii rolników

W świetle badań własnych, przeprowadzonych w 2004 r. w regionie północno-zachodnim, którymi objęto 126 rolników, można stwierdzić, że rolnicy mieli świadomość istnienia instytucji rent strukturalnych. Instytucja ta nie była im obca, zwłaszcza po 2001 r., gdy ukazała się odpowiednia ustawa sejmowa, a KRUS

podjął akcję informacyjną. Zainteresowanie rentami strukturalnymi wynikało z niskiego poziomu uzyskiwanych dochodów, pogorszenia ogólnych warunków gospodarowania i wzrostu kosztów zakupu środków produkcji.

Renty strukturalne w wersji z 2004 r. oceniano jako zdecydowanie korzystniejsze od tych z 2001 r., przede wszystkim z uwagi na wyższy wskaźnik przyznawanych świadczeń, a ponadto mniejszy rygor spełnienia innych kryteriów. Zainteresowanie rentami miało swój wymiar finansowy, bowiem w nich upatrywano możliwości dostępu do środków nie tylko dla siebie, ale wręcz całej rodziny. Na pytanie „Czy gdyby Pan(i) miał odpowiedni wiek (np. 55 lat), byłby Pan zainteresowany rentami strukturalnymi?” aż 101 respondentów (80,1%) odpowiedziało twierdząco. Rolnicy postrzegali renty poprzez pryzmat własnej rodziny, napływu do gospodarstwa dodatkowej gotówki, a nie poprawy struktury agrarnej we wsi czy regionie. Być może szkolenia informatyczno-promocyjne jakie przeprowadzono przed akcesją do Unii były przyczyną, że badani rolnicy wykazywali dość dobrą orientację na temat tego, jakie ogólne warunki trzeba spełnić, aby otrzymać rentę strukturalną. Padły prawidłowe odpowiedzi co do wieku (94,4%), długości ubezpieczenia społecznego (74,6%), okresu kierowania gospodarstwem rolnym (77,8%), czy wreszcie konieczności przekazania gospodarstwa rolnego (86,5%) i zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej (84,1%).

Respondenci nie kwestionowali warunków przekazania gospodarstwa za rentę, bo te okazały się możliwe do zaakceptowania, lecz uciążliwość zbierania dokumentów niezbędnych do złożenia wniosku. Wśród tych niezbędnych dokumentów można wymienić m.in. akt notarialny, wypis z księgi wieczystej, wypis z ewidencji gruntów i budynków, akt urodzenia i ślubu, odpowiednie zaświadczenie od wójta, KRUS, i wiele innych dokumentów, np. zaświadczenie o kwalifikacjach zawodowych osoby przejmującej gospodarstwo.

Badani rolnicy mieli również orientację, gdzie należy składać wnioski, przy czym większość wskazywała prawidłowo na powiatowe biura ARiMR (70,6%), a nie odpowiednie struktury KRUS (25,4%), jak uprzednio tego wymagano.

W poszukiwaniu stopnia znajomości bardziej szczegółowych problemów związanych z rentami, respondenci nie udzielali już tak jednoznacznie poprawnych odpowiedzi, co obrazuje tabela 3.

Interpretując powyższe wyniki badań należy wskazać, że rolnicy nie mieli już tak dobrej orientacji w zawiłościach ustawowych i warunkach, jakie należy spełnić, aby złożyć wniosek. Część z nich zniechęciła się do rent, gdy zobaczyła kolejki przed biurami Agencji w pierwszym okresie ich składania. Część rolników natomiast deklarowała rozważenie w późniejszym okresie wszystkich argumentów za i przeciw i byli oni skłonni dopiero wówczas złożyć wniosek, gdy pierwsi rolnicy już otrzymają pozytywną decyzję z Agencji.

Tabela 3

Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Podstawowa wysokość renty strukturalnej może być zwiększona w przypadku”:

Wyszczególnienie	Tak		Nie		Brak odpowiedzi	
	Liczba	Procent	Liczba	Procent	Liczba	Procent
Gospodarstwo większe niż 3 ha	42	33,3	35	27,8	49	38,9
Za każdy kolejny ha pow. 3 ha	53	42,1	31	24,6	42	33,3
Za każdy ha przekazany młodemu rolnikowi	46	36,5	38	30,2	42	33,3
Za wspólną rentę z żoną (mężem)	60	47,6	16	12,7	50	39,7

Źródło: Badania własne.

W badaniach dociekano także, komu byłby skłonny rolnik przekazać gospodarstwo rolne w ramach renty strukturalnej. Okazuje się, w odpowiedziach na tak postawione pytanie, że rolnicy zmienili opcję w stosunku do dotychczas stosowanych praktyk. O ile obecnie rolnicy przekazują gospodarstwo w ramach rodziny najbliższemu następcy, to w przyszłości chcieliby bardziej zróżnicować kierunki rozdysponowania. Co prawda nadal chcieliby przekazać gospodarstwo naturalnemu spadkobiercy (42,6%), ale dużo rolników zamierza wydzierżawić zagrodę (25,6%), aby nie stracić jej w sposób trwały, a także je sprzedać (12,4%) (tabela 4).

Tabela 4

Komu byłby skłonny rolnik przekazać gospodarstwo w ramach renty strukturalnej?

Wyszczególnienie	Liczba	Procent
Spadkobiercy	86	42,6
Sąsiadowi	13	6,4
Agencji Nieruchomości Rolnej	8	4,0
Wydzierżawić	51	25,2
Sprzedać	19	9,4
Inne	25	12,4
Razem	202	100,0

Źródło: Badania własne.

Uwaga: Respondenci dawali więcej niż jedną odpowiedź.

Zgodnie z programem rent strukturalnych jej wysokość ustalono jako odpowiedni procent kwoty najniższej emerytury krajowej (w 2004 r. wynosiła ona 562,58 zł). Podstawowa wysokość renty strukturalnej została ustalona na poziomie 210% tej kwoty. Ta podstawa jest zwiększana o dodatek na małżonka w wysokości 60%, jeśli gospodarstwo rolne przekazano w ramach programu rent strukturalnych i stanowiło źródło utrzymania dla obojga małżonków i jeśli w dniu złożenia wniosku spełniali warunki określone dla beneficjentów.

Podstawowa wysokość renty strukturalnej może być zwiększona następująco:

- o 50% kwoty najniższej emerytury w przypadku przekazania gospodarstwa rolnego w sposób trwały, o powierzchni co najmniej 3 ha;
- o 60% kwoty podstawowej, czyli po 3% za każdy pełen ha UR powyżej 3 ha, ale nie więcej niż za 20 ha powyżej 3 ha UR;
- o 60% kwoty, czyli po 3% najniższej emerytury za każdy ha powyżej 3 ha, przekazany w sposób trwały na powiększenie innego gospodarstwa rolnego prowadzonego przez rolnika będącego w wieku poniżej 40 lat, ale nie więcej niż za 20 ha UR powyżej 3 ha. W ten sposób maksymalna renta strukturalna może wynieść 440% najniższej emerytury krajowej [Rozporządzenie Rady 2004].

W świetle badań terenowych widać, że zarówno rolnicy jak i całe środowisko wiejskie dobrze przyjęło nowe regulacje prawne związane z rentami strukturalnymi, o czym świadczy liczba złożonych wniosków (20 tys. w 2004 r.). Pojawienie się nowego instrumentu wsparcia finansowego pozwoliło na różstrzygnięcie dylematu „co dalej z gospodarstwem”, ważnego dla wielu rodzin, które dojrzały do rezygnacji z dalszej aktywności zawodowej. Pojawienie się rent strukturalnych w obecnej wersji dobrze zostało przyjęte także przez młodych rolników, którzy mogą zadebiutować w roli samodzielnych gospodarzy o 10 lat wcześniej.

Pierwsze wnioski o renty strukturalne złożyli rolnicy, którzy byli zdeterminowani już od dawna, aby przekazać gospodarstwo następcy. Mieli przygotowane kompletne wnioski wraz z niezbędnymi załącznikami i określoną wizję własnej pozycji w zmienionej rzeczywistości. Na ogół widzą siebie w roli pomocnika u boku syna (córkę), bez ambicji podejmowania decyzji strategicznych. W opinii badanych rolników renty strukturalne nie wpłyną na poprawę struktury obszarowej gospodarstw, ponieważ w pierwszej fazie były przekazywane naturalnym spadkobiercom w niezmienionej wielkości. Być może po okresie uspokojenia emocji i oczekiwań związanych z napływem gotówki do gospodarstwa, przyjdzie czas na głębszą refleksję i bardziej racjonalne decyzje.

4. Zakończenie

W świadomości społecznej funkcjonuje przekonanie, że im młodsza osoba kieruje gospodarstwem, tym sprawniej i efektywniej będzie to gospodarstwo wykorzystane. Ponadto przyjmuje się a priori założenie, że osoby młode będą lepiej wykształcone i bardziej dynamiczne, otwarte na innowacje i kontakty z rynkiem, a więc podejmujące trafniejsze decyzje produkcyjne, sprzyjające rozwojowi danych jednostek gospodarczych.

Pojęcie „młody rolnik” rozciągnięto aż do 40 lat. Przy różnicy wieku między ojcem a synem wynoszącym na ogół około 25 lat, możliwość uzyskania statusu samodzielnego następcy w rolnictwie uzyskuje się w wieku 40-50 lat. Pełnienie roli następcy u boku ojca przez tak długi czas jest frustrujące, ponieważ młody

człowiek porównuje swoją sytuację z rówieśnikami i wychodzi z tej konfrontacji niezadowolony.

W świetle tych rozważań można postawić pytanie: z myślą o jakiej kategorii rolników konstruowane były renty strukturalne. W dzisiejszych czasach człowiek w wieku 55 lat jest jeszcze w pełni sił fizycznych i umysłowych, a praca w rolnictwie dzięki wysokiemu stopniowi zmechanizowania, a nawet automatyzacji, jest łatwiejsza i przyjemniejsza. Nie dziwią więc wahania rolników czy przekazać gospodarstwo za rentę i uzyskać dodatkowe środki finansowe, bez rzeczywistego przekazania steru rządów następcy, czy też autentycznie zrezygnować z funkcji kierowniczych w gospodarstwie. Występujące zjawisko dziedziczenia gospodarstwa w ramach tej samej rodziny ma swoje plusy i minusy. Do plusów należy zaliczyć fakt, że następca obejmuje gospodarstwo dobrze mu znane, do którego wnosi zarówno nowe pomysły, jak i tradycje dotychczasowego gospodarowania. Do minusów niewątpliwie należy brak wyraźnego oddzielenia okresu rządów syna od rządów ojca i uchwycenia momentu startu nowego gospodarza, przyczyniającego się do zmiany systemu produkcyjnego gospodarstwa.

Na obecnym etapie funkcjonowania rent strukturalnych zasadniczy, założony rezultat - poprawa struktury agrarnej - może okazać się nieodczuwalny. Przy obecnym poziomie popytu na ziemię i spodziewanym ekwiwalencie w postaci dopłat bezpośrednich, ziemia nabiera zupełnie nowej wartości i staje się dobrem pożądanym, a przy tym nie tak łatwo zbywalnym. Źródło pozyskania wolnej ziemi w postaci gruntów WRSP dawno już wyczerpało i nie widać wyraźnych czynników wpływających na zmianę struktury obszarowej.

Analizowany tutaj problem rent strukturalnych skłania do szerszego spojrzenia na charakterystykę czynnika ludzkiego w rolnictwie. Czynniki ten w realiach polskich znacznie odbiega od standardów obowiązujących w UE, gdzie problem ludzi starych w rolnictwie został dawno rozwiązany poprzez korzystny system emerytur rolniczych a potem rent strukturalnych. Polska na drogę ubezpieczeń rolniczych wkroczyła z poważnym opóźnieniem i nie dość energicznie skłaniano rolników do korzystania z programów osłonowych, pozostawiając ten problem dobrowolnym decyzjom. Najlepszym dowodem daleko posuniętej dobrowolności jest to, że około 40% rolników nie płaci składek na KRUS, mimo nakazu ustawowego.

Aby lepiej zilustrować ten wniosek bliżej scharakteryzowano głównych użytkowników - właścicieli gospodarstw rolnych [Wyniki 2003]. W roku 2002 struktura wiekowa właścicieli gospodarstw rolnych przedstawiała się następująco:

- użytkownicy młodzi do 39 lat - 743,6 tys. (38,2%),
- użytkownicy w średnim wieku 40-54 lat - 759,6 tys. (39,1%),
- użytkownicy w wieku przedemerytalnym 55-64 lat - 249,7 tys. (12,8%),
- użytkownicy w wieku emerytalnym 65 i więcej lat - 192,9 tys. (9,9%).

Z zestawienia powyższego wynika, że rolnicy w wieku do 54 lat stanowili 77,3% całej zbiorowości, natomiast rolnicy w wieku przedemerytalnym i emerytalnym 22,7%.

W hierarchii struktury wiekowej, a także w kontekście podejmowanych programów ubezpieczeń społecznych wydawać by się mogło, że najpierw należałoby rozwiązać problem ludzi w wieku emerytalnym, a potem dopiero rolników będących w wieku przedemerytalnym. Można też postawić zasadnicze pytanie, dlaczego programy strukturalne o dużym znaczeniu organizacyjnym i finansowym skierowano do grupy stosunkowo „młodej”, zaniedbując grupę rolników naprawdę starych i bardzo starych. Teoretycznie biorąc należałoby co najmniej z równą energią i zaangażowaniem zająć się rolnikami-emerytami, gdzie tkwi autentyczne źródło pozyskania gruntów dla młodszego pokolenia.

Jak się wydaje dotychczas nikt nie dociekał, dlaczego rolnicy w pełni kwalifikujący się do emerytury, nadal występują w roli głównych użytkowników gospodarstw rolnych. Co należałoby zrobić, aby rozwiązać ten trudny problem, biorąc pod uwagę, że żywotność ekonomiczna takich zagród tragicznie spada?

Specyfika tego zjawiska dotyczącego w sposób szczególny Polskę powinna znaleźć się w programach unijnych, jako jeden dodatkowy element działania w ramach PROW. Ponadto grupa ta powinna być otoczona większą troską ze strony władz gminnych, opieki społecznej, służby doradczej, izby rolniczej, kółek rolniczych i podobnych instytucji, aby znaleźć i rozwiązać przyczyny pozostawania czynnym zawodowo w tak późnym wieku.

LITERATURA

1. Aktywność ekonomiczna ludności związanej z rolnictwem. (2004): GUS, Warszawa.
2. Kawecka-Wyrzykowska E., Synowiec E. (2004): Unia Europejska. Integracja Polski z Unią Europejską, IKiCHZ, Warszawa.
3. Ociepa M. (2002): Polski system rent strukturalnych. Ubezpieczenia w Rolnictwie, nr 3.
4. Ociepa M. (2004): Renty strukturalne – Polska na tle Europy. Internetowy Magazyn Rolniczy.
5. Ostrowski L. (2000): Wcześniejsze i strukturalne emerytury w rolnictwie. Ubezpieczenia w Rolnictwie, nr 7.
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na uzyskanie rent strukturalnych objętych planem rozwoju obszarów wiejskich. Dz. U. Nr 161, poz. 1684.
7. Wyniki powszechnego spisu rolnego (2003): GUS, Warszawa.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK
BOLESŁAW WOJTASIK

POLSKI SYSTEM RENT STRUKTURALNYCH W ROLNICTWIE

STRESZCZENIE

W rozwoju rent strukturalnych w rolnictwie wyróżnić można przynajmniej trzy etapy. Etap „europejski” zaczyna się w 1992 r. od prawnej regulacji dotyczących środków towarzyszących (uzupełniających) w ramach reformy agrarnej, obejmującej między innymi wcześniejszą rezygnację z rolniczej działalności zarobkowej.

Etap „polski” rozpoczyna się wraz z przyjęciem ustawy o rentach strukturalnych w rolnictwie, która jednak nie spełniła funkcji regulacyjnych w sferze kształtowania ustroju rolnego. Dopiero ustawa o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z 2003 r. wraz z Rozporządzeniem Rady Ministrów z 2004 r. wprowadziła nową sytuację do rent strukturalnych. Pozwala to na wyodrębnienie trzeciego etapu rozwoju rent strukturalnych.

Jak wynika z przedstawionych badań renty strukturalne nie wpłyną w zasadniczy sposób na poprawę struktury obszarowej gospodarstw, ponieważ w pierwszej fazie gospodarstwa przekazywane były naturalnym spadkobiercom w niezmienionej wielkości.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK
BOLESŁAW WOJTASIK

THE POLISH SYSTEM OF STRUCTURAL PENSIONS IN AGRICULTURE

SUMMARY

There can be distinguished three stages in the structural pensions development. The „European” stage started in 1992 with so-called accompanying means regulations which contained earlier resignation from farming activities.

The „Polish” stage started from enacting a bill of structural pensions in agriculture which hasn't fulfilled controlling functions of agrarian policy. The bill of supporting rural areas development in 2003 introduced a new situation to structural pensions. It permits to separate the third stage of structural pensions development.

Presented studies revealed, that early retirement funds will not influence into the manner of principle on improvement of area structure of farms, because in the first instance farms were transferred to natural heirs in unchanged size.

ROMAN SASS
Kujawsko-pomorski
Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie

DOŚWIADCZENIA W PROWADZENIU RACHUNKOWOŚCI POLSKI FADN W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM

1. Rozwój rachunkowości rolnej w Polsce

Obecnie w Polsce rodzinne gospodarstwa rolnicze nie mają obowiązku prowadzenia rachunkowości według zasad określonych ustawą o rachunkowości. W tych warunkach prowadzenie ewidencji przez rolników było motywowane przydatnością w zarządzaniu gospodarstwem rolniczym, możliwością uzyskania porad ekonomicznych ze strony doradców ODR, lub podejmowane było na specjalne zlecenie (np. na potrzeby systemu rachunkowości rolnej Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej - IERiGŻ).

Do prowadzenia rachunkowości dotychczas ustawowo zobligowane są tylko gospodarstwa rolnicze posiadające osobowość prawną, a także inne, w których wartość sprzedaży dóbr i usług oraz transakcji finansowych wynosi powyżej 800 tys. EUR. Obligację taką ustanawia Ustawa o rachunkowości z dnia 29.09.1994 r. (Dz. Ustaw Nr 121, poz. 591 z dnia 19.11.1994 r.) z późniejszymi zmianami.

Z początkiem 1996 r. został wprowadzony wymóg prowadzenia rachunkowości wobec rolników, którzy zaciągnęli kredyty subwencjonowane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (w ramach linii dla „młodych rolników” - na urządzenie i modernizację gospodarstwa). Obowiązek ten nakłada Rozporządzenie Rady Ministrów z 4.04.1995 r. (Dziennik Ustaw Nr 47 z 9.05.1995 r., poz. 244). Zgodnie z przyjętymi zasadami rachunkowość tę rolnik powinien prowadzić przez cały okres spłacania zaciągniętego kredytu. ARiMR od 2004 roku odstąpiła od tego obowiązku, pozostawiając swobodę podjęcia decyzji bankom kredytującym rolników.

2. Rachunkowość w doradztwie rolniczym

Jednym z najszerzej stosowanych rozwiązań w zakresie rachunkowości doradczej był uproszczony system rachunkowości gospodarstw indywidualnych, opracowany w Katedrze Ekonomiki Rolnictwa i Informatyki ATR w Bydgoszczy, przy ścisłej współpracy wdrożeniowej Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Minikowie. Podstawowym celem tego systemu była ocena zdolności płatniczej gospodarstw w ujęciu dynamicznym, zdolności kredytowej oraz wyników ekonomicznych w danym roku kalendarzowym. Przy tworzeniu założeń tego systemu wykorzystano propozycje Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w zakresie kierunków doskonalenia systemu rachunkowości nadzorowanej przez ten Instytut. System wdrożony został w 1993 r. w województwie bydgoskim a w latach następnych w kilkunastu innych województwach [Sass 1995]. Doświadczenia z tych wdrożeń wykorzystano przy tworzeniu i wdrażaniu Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolnych (ZSRGR) [Mańko 1995].

3. Zunifikowany System Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych

Podstawowym celem systemu było dostarczanie ośrodkom decyzyjnym rządu i jego agendom informacji o wynikach ekonomiczno-produkcyjnych gospodarstw rolniczych oraz o dochodach rodzin rolniczych, przygotowywanych według standardów gospodarki rynkowej. W tym celu opracowano zestaw raportów, zawierających wyniki wszystkich gospodarstw prowadzących rachunkowość, które mogą być agregowane według różnych kryteriów (np. według wielkości ekonomicznej, typu produkcyjnego, położenia, itd.).

W odniesieniu do pojedynczego gospodarstwa, system umożliwia opracowanie raportu indywidualnego zawierającego dane o działalności i sytuacji finansowej gospodarstwa w okresie sprawozdawczym, a także raportu porównującego wyniki tego gospodarstwa z grupą gospodarstw podobnych i najlepszych z danej grupy. System zapewnia także dostarczanie okresowych (kwartalnych) sprawozdań o przepływie pieniędzy. Zakres i formuła gromadzenia danych źródłowych stanowi udokumentowany obraz kondycji finansowej gospodarstwa, który może być pomocny rolnikowi w ocenie własnej sytuacji ekonomicznej i w negocjacjach ze swoimi partnerami. Tworząc system przyjęto założenie o odzwierciedlaniu faktycznego bądź potencjalnego związku gospodarstwa rolniczego z rynkiem. Dane źródłowe gromadzone w proponowanym formacie rachunkowości zapewniają określenie stanu majątkowego i zobowiązań gospodarstwa oraz struktury produkcji i kosztów na poziomie gospodarstwa rolniczego [Goraj 1995].

W 1995 r. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa została zobowiązana do wdrożenia rachunkowości w gospodarstwach, które skorzystały z li-

nii kredytowej dla „młodych rolników”. Stan zaawansowania prac, nad ZSRGR wpłynął na podjęcie decyzji aby wykorzystać do tego celu stworzony właśnie system. Z początkiem 1996 r. rozpoczęto, więc pilotażowe wdrożenie ZSRGR przez wszystkie ośrodki doradztwa rolniczego w Polsce pod nadzorem ARiMR i zespołu roboczego powołanego do utworzenia ZSRGR. Wykorzystywano zaadaptowany do tego celu program komputerowy KSIĄŻKA [Mańko 1995]. Od 1997 r. rozpoczęto wdrażanie specjalnie opracowanego programu obsługi rachunkowości rolnej PORR MP. Doświadczenia z wdrażania tego systemu, a zwłaszcza przegląd uchybień i nieprawidłowości w prowadzeniu ewidencji i zamykaniu ksiąg rachunkowych, umożliwił opracowanie udoskonalonego systemu rachunkowości, stanowiącego podstawę Polskiego FADN.

4. System zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych (Polski FADN)

FADN (*Farm Accountancy Data Network*) tworzono etapowo w miarę poszerzania Unii Europejskiej (początkowo EWG), poczynając od 1965 r. kiedy to, na podstawie Rozporządzenia Rady EWG nr 79/65/EWG z dnia 15 czerwca 1965 r., przystąpiono do tworzenia sieci zbierania danych rachunkowych dotyczących dochodów i działalności gospodarstw rolnych w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej. Na początku w sześciu krajach założycielskich, a po poszerzeniu w 1973 r. także w Wielkiej Brytanii, Irlandii i w Danii, od 1981 r. w Grecji, w Hiszpanii i Portugalii od 1986 r. i w końcu (od 1995 r.) w Finlandii, Szwecji i Austrii [Goraj 2000].

Po latach doświadczeń, FADN stał się koniecznym i niezastąpionym narzędziem używanym do kreowania wspólnej polityki rolnej. Dane gromadzone w ramach tej struktury wykorzystywane są przede wszystkim do:

- corocznego określania dochodów gospodarstw rolniczych funkcjonujących na terenie Wspólnoty,
- analizy działalności gospodarstw rolniczych,
- oceny skutków projektowanych zmian dotyczących rolnictwa Wspólnoty.

Funkcjonowanie FADN regulują cztery podstawowe przepisy prawne Wspólnoty [Goraj 2000, Goraj, Mańko 2004]:

- Rozporządzenie Rady EWG nr 79/65/EWG z 15 czerwca 1965 r. w sprawie utworzenia sieci zbierania danych rachunkowych dotyczących dochodów i działalności gospodarstw rolnych w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej;
- Decyzja Komisji 85/377/EWG z 7 czerwca 1985 r. ustanawiająca typologię gospodarstw rolnych na terenie Wspólnoty;
- Rozporządzenie Komisji (EWG) nr 1859/82 z 12 lipca 1982 r. dotyczące wyboru gospodarstw dla przesyłania sprawozdań z gospodarstw do Komisji w celu określania dochodów gospodarstw rolnych;

- Rozporządzenie nr 118/66/EWG w sprawie formatu sprawozdania z gospodarstwa rolnego do FADN, służącego określeniu dochodów gospodarstw rolnych.

W ramach dostosowywania polskiego prawa do *acquis communautaire* Unii Europejskiej, Sejm RP uchwalił 29 listopada 2000 r. ustawę o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych. (Dz. U. Nr 3 poz. 20 z 2001 r.). Określa ona system zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych mający na celu:

- określanie rocznych dochodów w gospodarstwach rolnych,
- dokonywanie analiz ekonomicznych gospodarstw rolnych oraz ocenę sytuacji w rolnictwie i na rynkach rolnych.

Ustawa ta szczegółowo precyzuje zadania szczebla centralnego Systemu, do którego należą Komitet Krajowy i Agencja Łącznikowa. W Polsce Agencję Łącznikową tworzy Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie. Do zadań Agencji Łącznikowej należy m.in. zawieranie umów z biurami rachunkowymi o zbieranie danych rachunkowych z reprezentatywnych gospodarstw rolnych.

5. Pozyskanie gospodarstw do prowadzenia rachunkowości

Doboru gospodarstw do prowadzenia rachunkowości Polski FADN dokonali doradcy zatrudnieni w ODR według planu, który przekazał IERiGŻ (tabela 1). Przy doborze gospodarstw kierowano się wielkością ekonomiczną (ESU - Europejska Jednostka Wielkości) i typem rolniczym gospodarstwa.¹ Zakwalifikowanie gospodarstwa według wyżej postawionych kryteriów poprzedzone było wypełnieniem ankiety, na podstawie której obliczona została wielkość ekonomiczna i typ rolniczy dla potencjalnego gospodarstwa, które wyraziło wstępnie zgodę na prowadzenie rachunkowości. W roku 2004 nie było większych trudności z doбором całej populacji gospodarstw, które IERiGŻ wskazał dla województwa kujawsko-pomorskiego, tj. 1135 gospodarstw. Pewne problemy przy doborze gospodarstw pojawiły się biorąc pod uwagę wielkość ekonomiczną i typ rolniczy. O wiele trudniej było znaleźć gospodarstwa zaliczone do 2-3 klasy wielkości ekonomicznej. Stosunkowo najłatwiej było poszukać gospodarstwa o wielkości ekonomicznej 7 i 8 ESU i typie rolniczym 4, 5, 6, 7 i 8.

¹ Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego jest określana sumą standardowych nadwyżek bezpośrednich (SGM) wszystkich działalności występujących w gospodarstwie. Drugim kryterium stosowanym w klasyfikacji gospodarstw rolnych jest typ rolniczy gospodarstwa. Jest on określany na podstawie udziału poszczególnych działalności w tworzeniu ogólnej wartości SGM [L. Goraj, S. Mańko, 2004, s. 31-33].

Tabela 1

Plan doboru gospodarstw na 2004 i 2005 rok
w województwie kujawsko-pomorskim

Typ rolniczy	Wielkość ekonomiczna								
	2-3	4-6	7	8	9	11	12	13-14	2-14
1. Uprawy polowe	34	44	37	14	2	0	0	0	131
2. Warzywnicze	4	5	11	5	0	0	0	0	25
3. Sadownicze	2	60	2	0	0	0	0	0	10
4. Bydło, owce	6	28	43	8	0	0	0	0	85
5. Trzoda, drób	9	46	98	79	10	1	1	0	244
6. Rośliny mieszane	9	27	23	2	0	0	0	0	61
7. Zwierzęta mieszane	20	113	108	19	0	1	0	0	261
8. Mieszane rośliny+ zwierzęta	42	112	110	32	2	0	0	0	298
Razem	126	381	430	161	14	2	1	0	1115

Źródło: Plan doboru gospodarstw przekazany przez IERiGŻ.

Poszukując gospodarstw do prowadzenia rachunkowości, główną uwagę zwrócono na gospodarstwa, które korzystały z kredytów z dopłatą ARiMR z linii „młody rolnik” i miały obowiązek prowadzenia rachunkowości. Rolnicy ci mieli bardzo dobre rozeznanie, co to jest rachunkowość, jakie informacje należy gromadzić i jakie obowiązki będą na nich spoczywały. Dodatkowym argumentem używanym przez doradców ODR było także to, że rolnik decydując się na prowadzenie Polskiego FADN uzyska informacje, które będzie mógł przekazywać do banku i w ten sposób wywiąże się z obowiązku, jaki nakłada na niego ARiMR udzielając dopłat do kredytów. Był to jednak okres, w którym ARiMR wycofała się z wcześniej nałożonego na rolników obowiązku prowadzenia rachunkowości, pozostawiając decyzje bankom. Banki zareagowały na to różnie, znaczna część banków odstąpiła od obowiązku dostarczania przez rolników kwartalnych informacji o przepływach pieniężnych, a po zamknięciu roku informacji o sytuacji ekonomicznej gospodarstwa. Sytuacja ta miała istotne znaczenie na chęć dalszego prowadzenia rachunkowości przez rolników, na których ciążył do tej pory taki obowiązek. Zdecydowana większość rolników najchętniej zrezygnowałaby z prowadzenia rachunkowości. Rolnicy, którzy jednak zdecydowali się na prowadzenie rachunkowości zrobili to ze względu na dotychczasową współpracę z doradcą ODR.

Istnieją uzasadnione obawy, ze strony doradców ODR, że kiedy banki odstąpią od obowiązku dostarczania przez rolników informacji o sytuacji ekonomicznej gospodarstwa, znaczna część gospodarstw zrezygnuje z prowadzenia rachunkowości. Jest to poważny problem, ponieważ około 50% gospodarstw w województwie kujawsko-pomorskim, które w roku 2004 prowadziło rachunkowość w systemie Polski FADN korzystało z kredytów i miało obowiązek prowadzenia rachunkowości.

Sytuacja ta ma jednak daleko idące konsekwencje w samym zaangażowaniu rolnika w prowadzenie rachunkowości jak chociażby gromadzenie dokumentów źródłowych (faktury, paragony, nakazy płatnicze itp.) i prowadzenie zapisów w ksiązkach. Rolnicy pomimo wykazywanej życzliwości dla doradcy uznali, że jest to problem doradcy a nie ich. Jest to jeden z poważnych powodów, tłumaczących taką właśnie postawę rolników, inne wynikają z metodyki przyjętej w Polskim FADN. Rolnicy, którzy prowadzą rachunkowość FADN wyrażają pogląd, że jest to dla nich zbyt trudne, a pierwsze wyniki ekonomiczne i finansowe mogą uzyskać po długim okresie. Natomiast w trakcie roku nie ma możliwości otrzymania żadnych informacji oczekiwanych przez bank. W tej sytuacji doradcy, którzy zachęcali rolnika do prowadzenia rachunkowości FADN, prowadzą rachunkowość dodatkowo według Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolnych wykorzystując program PORR. Sytuacja ta nie wpływa motywująco na rolników i nie zachęca ich do prowadzenia rachunkowości.

Jednym z bardzo ważnych argumentów przytaczanych przez doradców ODR mających zachęcić rolników do prowadzenia rachunkowości jest przydatność danych uzyskanych z rachunkowości do podniesienia poziomu zarządzania, a w konsekwencji do uzyskania lepszych wyników produkcyjnych i ekonomicznych przez gospodarstwo (korzyści bezpośrednie). Najlepszym dowodem potwierdzającym, że tak jest była rachunkowość nadzorowana przez IERiGŻ. Gospodarstwa, które prowadziły rachunkowość dla potrzeb Instytutu uzyskiwały od 20–30% lepsze wyniki ekonomiczne [Sobczyński 1998]. Można by zatem sądzić, że rolnicy powinni być zainteresowani prowadzeniem rachunkowości i to oni sami powinni zabiegać, aby uczestniczyć w systemie rachunkowości, który umożliwi im porównanie swojego gospodarstwa na tle innych gospodarstw.

Praktyka jest niestety inna, zdecydowana większość rolników nie widzi potrzeby prowadzenia rachunkowości, a jeżeli już się zgadzają na prowadzenie rachunkowości robią to bez większego zaangażowania. Często na szkoleniach organizowanych przez ODR mówiąc o przydatności rachunkowości do podejmowania decyzji, rolnicy odnoszą się do tego z pełną aprobatą. Natomiast w konkretnych rozmowach gdzie rolnik ma się jednoznacznie zadeklarować, że będzie prowadził rachunkowość zaczyna „wykręcać się” mówiąc, że jeszcze nie teraz, bo realizuje ważną inwestycję i nie ma czasu, że jeszcze trochę poczeka itd.

Analizując rozwój rachunkowości w krajach Europy Zachodniej można jednoznacznie stwierdzić, że były dwie podstawowe przyczyny, które zdecydowały o prowadzeniu rachunkowości przez rolników. Było to wprowadzenie podatku VAT w rolnictwie w wyniku czego spora część rolników postanowiła, że lepiej przejść na zasady ogólne rozliczenia VAT (przykładem jest Francja). Rozliczenie podatku VAT nie wymaga prowadzenia tak rozbudowanego formatu rachunkowości jak FADN, ale rolnik decydując się na prowadzenie ewidencji zakupów

i sprzedaży często dochodził do wniosku, że można poszerzyć zakres gromadzonych informacji i mieć pełen obraz sytuacji ekonomicznej gospodarstwa.

Drugim przełomowym momentem w rozwoju rachunkowości było wprowadzenie podatku dochodowego w rolnictwie. Ponieważ w krajach byłej 15 UE większość rolników rozlicza się z podatku dochodowego na zasadach ogólnych stąd też prowadzi pełną księgowość. We Francji podstawowym formatem księgowości jest księgowość obowiązująca dla potrzeb rozliczenia się z urzędem skarbowym. W gospodarstwach, które wylosowane zostały do FADN dodatkowo wypełnia się ankietę po to, aby uzupełnić o te dane, które są wymagane w FADN, a nie są obowiązkowe dla celów podatku dochodowego. Na tej podstawie przygotowuje się pakiet danych według formatu sprawozdania obowiązującego w FADN, który następnie przekazuje się do Brukseli [Goraj, Mańko 2004].

Na podstawie doświadczeń Europy Zachodniej z całą pewnością można powiedzieć, że w Polsce będziemy mieli do czynienia z analogicznym rozwojem prowadzenia rachunkowości. Obecnie mamy taką sytuację, że rolnicy z uznaniem odnoszą się do przydatności rachunkowości w podejmowaniu decyzji i widzą potrzebę jej prowadzenia, ale w momencie zadeklarowania, że będą prowadzić rachunkowość argumentują, że jeszcze nie nadeszła stosowna pora, a jeżeli już się decydują to ze względu na osobiste relacje rolnik – doradca. Sytuacja ta ma także dalsze konsekwencje przejawiające się słabym zaangażowaniem rolnika w gromadzeniu dokumentów źródłowych, co przejawia się nie najwyższą wiarygodnością gromadzonych danych. Zdecydowanie rzetelność gromadzonych danych podnosi podatek dochodowy. Rolnik sam zainteresowany jest wykazaniem poniesionych kosztów i nie trzeba go do tego motywować, gromadzi także stosowne dokumenty potwierdzające poniesienie kosztów (ma obowiązek posiadania takich dokumentów).

Wobec sytuacji, jaką mamy obecnie w Polsce wiarygodność i kompletność gromadzonych danych zależy głównie od doradców nadzorującym prowadzenie rachunkowości. W sytuacji, jeżeli doradca jest dociekliwy, ma wiedzę o przebiegu procesu produkcyjnego, o wzajemnych powiązaniach występujących w gospodarstwie wówczas jest większe prawdopodobieństwo, że zgromadzone dane są kompletne i dobrze opisują potencjał i działalność gospodarstwa. Pomimo sporych trudności związanych z prowadzeniem rachunkowości około 30% rolników według opinii doradców ODR prowadzi rachunkowość bez zastrzeżeń, są gospodarstwa, które robią to wręcz wzorowo. Nie zmienia to jednak faktu, że większość rolników do prowadzenia rachunkowości nie przywiązuje należytej wagi.

Trudności z pozyskaniem gospodarstw do prowadzenia rachunkowości FADN mają także inne państwa członkowskie.² Mając także na względzie jedną z głównych zasad obowiązujących w FADN – dobrowolność udziału rolników – zakłada

² Zwracała na ten problem uwagę Marija Puurunen z Finlandii podczas konferencji zorganizowanej w ramach projektu PHARE PL 9704-01-15: „Zadania i organizacja Polskiego FADN”. Przysiek 13–14 października 2000 r.

się, że wylosowanych będzie do 5 adresów rolników posiadających identyczne pod względem typologii gospodarstwa rolne [Goraj, Mańko 2004]. W Finlandii losuje się wstępnie 6 gospodarstw na jedno gospodarstwo mające wejść do systemu.

6. Organizacja FADN w województwie kujawsko-pomorskim w roku 2004 i 2005

Na początku 2004 roku prowadzenie rachunkowości Polski FADN rozpoczęło 1135 rolników (tabela 2). W trakcie roku zrezygnowało 22 rolników. Głównymi powodami rezygnacji przez rolników z prowadzenia rachunkowości były:

- przyczyny losowe, nagła choroba rolnika lub członka rodziny,
- podział gospodarstwa,
- rezygnacja rolnika, bank który udzielił rolnikowi kredytu odstąpił od obowiązku przekazywania przez rolnika informacji o przepływach pieniężnych i sytuacji ekonomicznej gospodarstwa. Była to podstawowa przyczyna rezygnacji z prowadzenia rachunkowości w 2004 rok.

Tabela 2

Gospodarstwa prowadzące rachunkowość
Polski FADN, stan na koniec 2004 roku

Wyszczególnienie	ODR Minikowo	ODR Zarzewo	RCDRRIOW Przysiek	Razem
1. Gospodarstwa prowadzące rachunkowość	454	306	353	1113
2. Doradcy nadzorujący prowadzenie rachunkowości	74	36	49	159
3. Liczba gospodarstw na doradcę	1-20	1-15	1-10	7
4. Gospodarstwa, które zrezygnowały z prowadzenia rachunkowości	10	10	2	22

Źródło: Obliczenia własne.

Na jednego doradcę przypadało średnio 7 gospodarstw. Maksymalnie doradca współpracował z 20 rolnikami, był jeden taki przypadek, a osoba która nadzorowała prowadzenie rachunkowości z końcem 2003 roku przeszła na emeryturę, mogła zatem w pełni zaangażować się w prowadzenie rachunkowości. Ogółem w prowadzeniu rachunkowości bierze udział 159 doradców, jest to bardzo duża liczba doradców i stosunkowo mała liczba gospodarstw przypadających na jednego doradcę.

Organizacja FADN ma swoje wady i zalety.

Do wad można zaliczyć:

- utrudniona koordynacja i nadzór nad tak liczną grupą doradców;
- duże zróżnicowanie merytoryczne doradców w zakresie znajomości zasad

rachunkowości. Z rolnikami współpracują nie tylko doradcy ekonomiczni, ale głównie doradcy ogólnorolni i specjaliści od produkcji roślinnej i zwierzęcej;

- trudności w organizacji szkoleń dla tak licznej grupy doradców i profesjonalnego przygotowania do prowadzenia rachunkowości.

Zalety systemu:

- stosunkowo łatwo było pozyskać gospodarstwa do prowadzenia rachunkowości, główne znaczenie miały tu dobre relacje rolnik – doradca;
- po wstąpieniu Polski do UE wzrosło bardzo mocno obciążenie doradców przygotowaniem dla rolników ubiegających się o pomoc unijną dokumentacji (wnioski, plany). Doradca współpracując z niewielką liczbą rolników można godzić zadania wynikające z rachunkowości z innymi statutowymi zadaniami;
- przy mniejszej liczbie gospodarstw ułatwione jest zamknięcie roku obrachunkowego, pozyskanie nowych rolników w miejsce tych którzy zrezygnowali z dalszego prowadzenia rachunkowości. Ułatwione jest także wprowadzanie danych do komputera, testowanie danych i zamknięcie roku. Ze względu na dużą pracowitość tych czynności można pogodzić obowiązki doradcy wykonującego bardzo dużo zadań (dodatkowych po wstąpieniu Polski do UE) i jednocześnie zaangażowanego w FADN.

7. Propozycja zmian w organizacji FADN

Po prowadzeniu, w latach 2004 i 2005, rachunkowości systemem Polski FADN nasuwa się szereg spostrzeżeń w wyniku, których konieczne jest podjęcie decyzji mających na celu usprawnienie systemu. Możliwe są trzy rozwiązania.

1. Rozwiązanie bardzo radykalne - wyłonić spośród doradców pracujących w ODR grupę, która będzie zajmowała się tylko prowadzeniem rachunkowości FADN. Pracownicy ci nie będą wykonywali innych zadań.
2. Pozostawić taką organizację FADN jaka jest obecnie.
3. Wprowadzić rozwiązania pośrednie, tj. ograniczyć liczbę doradców prowadzących rachunkowość FADN. Doradca oprócz prowadzenia rachunkowości będzie także przynajmniej na ½ etatu wykonywał inne zadania, które realizuje ODR.

Wprowadzając rozwiązanie pierwsze trzeba zaangażować do prowadzenia rachunkowości około 35 pracowników (jeden doradca współpracował będzie z 30-35 rolnikami). Stanowi to 15% doradców i specjalistów zatrudnionych w Kujawsko-pomorskim ODR. Zaletą takiego rozwiązania jest łatwiejsza koordynacja i nadzór nad zdecydowanie mniejszą grupą doradców. Doradców tych można bardzo

dobrze przygotować poprzez udział w szkoleniach poświęconych nie tylko zasadom prawidłowego prowadzenia ksiąg rachunkowych, ale także poprzez nabycie umiejętności analizy wyników i wyciągania wniosków przydatnych do podejmowania decyzji, co jest głównym celem prowadzenia rachunkowości. Wadą takiego rozwiązania jest zmniejszenie liczby doradców zajmujących się realizacją zadań jakie ustawa nakłada na jednostki doradztwa rolniczego. Jest to jednak rozwiązanie w dłuższej perspektywie właściwe. Aby wprowadzić takie rozwiązanie na szczeblu województwa konieczne jest jasne zajęcie stanowiska przez IERiGŻ. Czy Instytut, tworząc strukturę organizacyjną Polski FADN w skali kraju, na trwałe chce się związać z ośrodkami doradztwa rolniczego, czy też chce włączyć izby rolnicze, szkoły rolnicze, a może prywatne firmy?

Wydzielenie grupy doradców zajmujących się tylko rachunkowością spowoduje, że po 2-3 latach doradcy ci będą się słabo orientowali, jakie są możliwości i warunki pozyskania przez rolników środków z funduszy UE. Staną się tym samym „mało atrakcyjni” dla rolników. Często możliwość uzyskania od doradcy takich informacji, ważnych dla rolnika przesądza o tym, że rolnik decyduje się na prowadzenie rachunkowości.

Nie bez znaczenia przy przyjęciu takiego rozwiązania jest strona ekonomiczna przedsięwzięcia. W wyniku wejścia w życie Ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz. U. Nr 251, poz. 2507) zmienił się w sposób zasadniczy statut ODR. Pracownicy ODR zaangażowani dodatkowo w prowadzenie rachunkowości (a także innych zadań) muszą zapłacić podatek dochodowy i składkę ZUS, a także ZUS pracodawcy, ponieważ ODR nie ma w budżecie środków, aby pokryć tę część składki ZUS. W tej sytuacji środki, jakie IERiGŻ przeznaczył na prowadzenie rachunkowości w roku 2005 są za małe, aby przedsięwzięcie było nie tylko dla pracowników, ale także ODR opłacalne. W 2004 roku umowa podpisana była z Gospodarstwem Pomocniczym przy ODR, które zawierało z pracownikami ośrodka umowy na prowadzenie rachunkowości. Pracownicy jak i zakład nie musieli płacić składki ZUS. Z przedstawionych argumentów wynika, że w najbliższym okresie rozwiązanie powyższe jest mało prawdopodobne.

Sporo argumentów przemawia za tym, aby wprowadzić rozwiązanie pośrednie w wyniku, którego doradca będzie prowadził rachunkowość w większej liczbie gospodarstw niż obecnie, będzie to 10–15 ksiąg i będzie także realizował zadania wynikające z programu działalności doradczej ODR. Należy także wykluczyć organizację FADN w obecnej formie, wynika to z utrudnionej koordynacji i nadzoru nad tak liczną grupą doradców.

8. Podsumowanie

Ośrodki doradztwa rolniczego od początku lat 90. zaangażowane są w prowadzenie rachunkowości rolniczej. Szczególnie duże zaangażowanie ze strony ODR było w prowadzenie rachunkowości dla rolników, którzy korzystali z kredytów preferencyjnych z dopłatą ARiMR i mieli obowiązek prowadzenia rachunkowości według Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych. W najlepszym okresie rachunkowość według ZSRGR prowadziło około 60 tys. rolników, korzystających z kredytu na urządzenie i modernizację gospodarstw, z linii tzw. „młody rolnik”. Od 2004 roku ODR współpracują z Instytutem Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w prowadzeniu rachunkowości Polski FADN. Polska stając się członkiem Unii Europejskiej ma obowiązek zorganizowania system rachunkowości FADN, który stał się koniecznym i niezastąpionym narzędziem kreowania Wspólnej Polityki Rolnej. Znalezienie właściwej formuły organizacyjnej FADN na terenie działania wojewódzkiego ośrodka doradztwa rolniczego jest ważnym zadaniem. Nabiera to jeszcze większego znaczenia w obecnej sytuacji, kiedy to ODR świadczy usługi doradcze dla rolników udzielając pomocy rolnikom w przygotowaniu dokumentów (wniosków i planów) przy ubieganiu się o środki w ramach PROW i SPO. Zaangażowanie doradców w udzielanie pomocy rolnikom jest bardzo duże, a jeden doradca w województwie kujawsko-pomorskim współpracuje z 400–600 rolnikami na terenie gminy. W tej sytuacji przyjęcie dodatkowych zadań musi być wnikliwie przeanalizowane, problem ten dotyczy również FADN. Ponieważ wszystkie ośrodki doradztwa rolniczego mają podpisaną umowę z IERiGŻ (umowa jest podpisywana tylko na rok, co jest to słabą stroną współpracy z Instytutem) ważnym problemem jest zatem przyjęcie takiego rozwiązania organizacyjnego, które pozwoli wywiązać się ODR z warunków umowy jak najlepiej, ale także zapewni realizację innych zadań, których oczekują rolnicy.

W obecnej sytuacji najwłaściwszym rozwiązaniem jest ograniczenie liczby doradców prowadzących rachunkowość FADN, tak, aby jeden doradca współpracował z 10 maksymalnie 15 rolnikami. Przy takim obciążeniu doradców prowadzeniem rachunkowości doradca będzie mógł realizować także zadania wynikające z programu działalności doradczej, które nakłada na ODR ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego.

LITERATURA:

1. Goraj L. (1995): Idea zunifikowanego systemu rachunkowości gospodarstw rolniczych. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 4, 30–43.
2. Goraj L. (2000): Sieć danych rachunkowości gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej (FADN) FAPA, Warszawa.

3. Goraj L., Mańko S. (2004): System monitorowania sytuacji ekonomicznej i produkcyjnej gospodarstw rolnych. [w:] Rachunkowość rolnicza. Difin, Warszawa, 20–21, 69.
4. Mańko S. (1995): Założenia zmodyfikowanego programu KSIĄŻKA jako propozycja sposobu prowadzenia w 1996 r. rachunkowości w gospodarstwach, które korzystają z kredytu preferencyjnego dla „Młodych Rolników”. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, 44–49.
5. Sass R. (1995): Organizacyjne problemy wdrażania rachunkowości gospodarstw w makroregionie środkowo-zachodnim. [w:] Stan i kierunki rozwoju systemu informacji rolniczej. Materiały Konferencyjne, ODR Minikowo, 103–110.
6. Sobczyński T. (1988): Czynniki kształtujące produktywność i dochodowość gospodarstw indywidualnych. Praca doktorska, ATR w Bydgoszczy, Wydział Rolniczy.

ROMAM SASS

DOŚWIADCZENIA W PROWADZENIU RACHUNKOWOŚCI POLSKI FADN
W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM

STRESZCZENIE

W publikacji zaprezentowano pierwsze doświadczenia wynikające z realizacji umowy zawartej z Instytutem Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, który pełni funkcję Agencji Łącznikowej, a ośrodkami doradztwa rolniczego na prowadzenie rachunkowości Polski FADN. Z dotychczasowych doświadczeń wynika, że rolnicy dość niechętnie odnoszą się do prowadzenia rachunkowości, a jeżeli już decydują się to ze względów na dobre relacje rolnik – doradca. W obecnej sytuacji konieczne jest ograniczenie liczby doradców zaangażowanych w prowadzenie rachunkowości, aktualnie na jednego doradcę przypada około 7 księzek. Najwłaściwszym rozwiązaniem przez najbliższych kilka lat będzie godzenie obowiązków wynikających z realizacji zadań ustawowych i dodatkowo prowadzenie od 10–15 księzek rachunkowych

ROMAN SASS

EXPERIENCES IN KEEPING OF THE ACCOUNTANCY POLISH FADN
IN THE KUJAWSKO-POMORSKIE PROVINCE

SUMMARY

The first experiences resulting from execution of contract concluded with the Institute of Agriculture Economics and Food Economy, acting as the Liaison Agency, and the agricultural accountancy centers for running accountancy Polish FADN, has been presented in the publication. It results from so far experiences, that farmers rather hostilely treat accountancy running, and if they do it is due to good a farmer - an adviser relations. At present it is necessary to limit the number of advisers engaged in accountancy keeping, at present approximately 7 accountancy books fall to one advisor. Combination of duties resulting from the execution of statutory tasks and additionally running from 10 to 15 accountancy books shall be the best solution for next several years.

HENRYK ROSZKOWSKI
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

WYNIKI PRODUKCYJNE INTEGROWANEGO CHOWU BYDŁA

1. Wstęp

Żywność coraz częściej przestaje być postrzegana wyłącznie jako źródło składników pokarmowych, ale również jako istotny czynnik wpływający na stan zdrowia człowieka. Składniki i właściwości zdrowotne żywności wpływają na funkcjonowanie organizmu człowieka [Strzetelski i in. 2004, za Bellisle i in. 1998]. Kryzys narastający w sektorze produkcji żywności spowodowany wysoką chemizacją, specjalizacją i intensyfikacją produkcji w krajach UE zmusił do promowania przyjaznych środowisku sposobów produkcji. Najbardziej przyjazny środowisku sposób produkcji żywności to rolnictwo ekologiczne. Przewiduje się, że z uwagi na koszty produkcji i inne ograniczenia będzie miał ograniczony udział w produkcji żywności. Koncepcja integrowanego systemu produkcji żywności jest rozwiązaniem pośrednim pomiędzy przemysłowym a ekologicznym sposobem gospodarowania. Integrowaną produkcją¹ (IP) określa się jako „system gospodarowania, który łączy pryncypia ekonomiczne z bezpieczeństwem ekologicznym poprzez usprawnione zarządzanie, świadome wykorzystanie mechanizmów samoregulujących ekosystemów i systematyczne wdrażanie efektów postępu naukowo-technicznego sprzyjających realizacji celów systemu” [Majewski, Łabętowicz 1995; Majewski 2002]. Integrowany system produkcji jest zgodny z zawartą w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej deklaracją zrównoważonego rozwoju². W systemie

¹ Integrowany system produkcji nie został prawnie uregulowany. W Polsce obowiązują przepisy prawne UE w zakresie rolnictwa ekologicznego.

² Art. 5 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483, tekst <http://www.sejm.gov.pl./prawo/kont/kont.htm>.

tym dozwolone jest stosowanie przemysłowych środków produkcji w zakresie dopuszczalnym przez ograniczenia ekologiczne. Koncepcja integrowanej produkcji nie wyszła jeszcze poza fazę definiowania, precyzowania i upowszechniania w poszczególnych obszarach zastosowania. Pojawiają się informacje o próbach zastosowania tej koncepcji w produkcji owoców.

Ważne wydaje się zweryfikowanie na ile koncepcja IP jest atrakcyjna z punktu widzenia producenta rolnego. Producent rolny stosujący integrowany system produkcji uwzględniania w decyzjach produkcyjnych, podejmowanych niezależnie, dodatkowy czynnik ograniczający pole możliwych rozwiązań z uwagi na dbałość o ochronę środowiska. Świadome zmniejszanie zakresu wyboru rozwiązania może być trudne do zaakceptowania, jeżeli wpływa na zmniejszenie dochodów gospodarstw. Wymagania rynku i konkurencja wywierają presję na obniżanie cen na produkty rolnicze, a to wymusza zwiększanie wydajności produkcji dla uzyskania stałych przychodów. Uwzględnianie wymagań dotyczących ochrony środowiska, w sytuacji niskich dochodów z produkcji rolniczej wydaje się trudne do zastosowania, jeżeli nie prowadzi do zwiększenia wydajności produkcji i dochodowości gospodarstwa. Z powyższych względów podjęto próbę wyjaśnienia, jakie skutki rodzi wdrożenie integrowanego systemu produkcji w gospodarstwach specjalizujących się produkcji mleka w Polsce. Promowanie i popularyzowanie integrowanego systemu produkcji powinno być oparte na wynikach badań zweryfikowanych przez praktykę.

Sprawdzenie wpływu technologii przyjaznych środowisku w gospodarstwach specjalizujących się w chowie bydła i produkcji mleka zostało przeprowadzone przy okazji realizacji projektu Phare w latach 1996/97³. Celem projektu było wykreowanie rodzinnych gospodarstw specjalizujących się prowadzących w produkcji mleka zgodnie z integrowanym systemem produkcji. Realizacja projektu polegała na przeprowadzeniu szeregu działań z zakresu szeroko rozumianego doradztwa dla rolników⁴. Działania zrealizowane w ramach projektu polegały na przeprowadzeniu szkoleń rolników, pokazów proekologicznych technologii produkcji, seminariów, demonstracji wzorowych rozwiązań oraz udzielaniu indywidualnych porad. Jakkolwiek projekt trwał jedynie 16 miesięcy, to skutki zainicjowanych zmian w świadomości i wiedzy rolników oraz technologiach produkcji, systemach zarządzania gospodarstwem ujawniają się w znacznie dłuższym horyzoncie czasowym [Promowanie 1997]. Decyzje gospodarcze podejmowane

³ Projektu pt.: „Promowanie przyjaznego środowiska rolnictwa w gospodarstwach indywidualnych zlewni Narwi”, wdrażała firma AGRO-CONSULT. Projekt ten stanowił fragment większego programu Phare pt.: „*Infrastruktura terenów wiejskich dla gospodarki wodnej*” realizowany przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej pod nadzorem Instytutu Melioracji i Użytków Zielonych w Falentach.

⁴ Istniały niewielkie zachęty materialne dla gospodarstw rolnych.

w gospodarstwie rolnym (w szczególności decyzje taktyczne i strategiczne) wywierają ogromny wpływ na uzyskiwane wyniki przez wiele lat. Każda decyzja inwestycyjna angażuje ograniczone zasoby, których w tym samym czasie nie można zaangażować do realizacji innych zadań. Trafne decyzje skutkują po wielu latach i stąd w tym przypadku badano skutki projektu po 5 latach, tj. w 2001 r. (planuje się przeprowadzenia badań po 10 latach od ich zainicjowania).

Prezentowane poniżej badania obejmują analizę wartości niektórych wskaźników produkcyjnych uzyskiwanych przez wybrane gospodarstwa. Celem przeprowadzonego eksperymentu jest badanie wpływu integrowanej produkcji w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka, na wybrane wskaźniki charakteryzujące ich potencjał i produktywność. Jako wskaźniki charakteryzujące wybrano: zasoby powierzchni użytków rolnych, obsadę bydła, mleczność krów i roczną produkcję mleka w gospodarstwie. Należy zauważyć, że badania prowadzono w okresie przygotowywania się sektora rolnego do konkurencji z gospodarstwami państw europejskich, które są znacznie większe, dobrze wyposażone w maszyny rolnicze i silniejsze ekonomicznie. Gospodarstwa rolne w Polsce ze względu na wielorakie uwarunkowania (środowiskowe, geograficzne, społeczne, poziom intensywności produkcji) są predysponowane do specjalizowania się w produkcji zwierzęcej.

2. Materiał i metody

Badania przeprowadzono w wybranych rodzinnych gospodarstwach rolnych większych rozmiarów, o uregulowanym stanie rodziny, akceptujących wprowadzać zmiany związane z IP i specjalizujących się w chowie bydła i produkcji mleka⁵. Powierzchnia gospodarstw wahała się od ok. 15 ha do ok. 50 ha, a średnia mleczność krów w całej grupie gospodarstw była równa średniej mleczności krów w kraju.

Realizacja projektu polegała na skoncentrowanej pracy doradczej dla zainicjowania wdrożenia przyjaznych środowisku technologii produkcji, w tym między innymi: przygotowanie pasz objętościowych w formie sianokiszonki, (uzyskano wyższą jakość paszy, wyeliminowano występowanie wycieków soków z kiszonki itp.), racjonalne gospodarowanie na użytkach zielonych, proekologiczna gospodarka nawozami naturalnymi (właściwe terminy stosowania, optymalne daw-

⁵ Badania zlokalizowano na terenie Zielonych Płuc Polski. Gospodarstwo większych rozmiarów - powierzchnia powyżej 10 ha, stado bydła o liczebności powyżej 8 krów; uregulowany stan rodzinny - rodzina z następcą; gospodarstwa zobowiązane do wprowadzenia zalecanych innowacji w sposobie produkcji oraz deklarujące gotowość udostępniania obiektu do celów pokazowych i demonstracyjnych.

ki nawozu i proekologiczne urządzenia do aplikowania nawozów naturalnych), poprawa warunków chowu zwierząt (modernizacja obór, budowa obiektów do magazynowania nawozów naturalnych itp.) oraz systemu utrzymania i żywienia bydła. Oczekiwano, że jako skutek działań doradczych i zainicjowanych zmian technologicznych poprawi się mleczność krów i ilość produkowanego mleka oraz nastąpi zmniejszenie uciążliwości tych gospodarstw dla środowiska przyrodniczego w wyniku racjonalnej gospodarki nawozami naturalnymi⁶. Gospodarstwa po wdrożeniu zasad integrowanej produkcji zwiększą swoje możliwości produkcyjne i żywotność ekonomiczną.

Dane źródłowe opisujące stan faktyczny 15 gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka w latach 1996 i 2001 zebrano metodą kwestionariusza wywiadu kierowanego. Zebrane dane stanowią podstawę do przeprowadzenia obliczeń i analizy zmian wybranych parametrów w poszczególnych gospodarstwach od momentu rozpoczęcia eksperymentu.

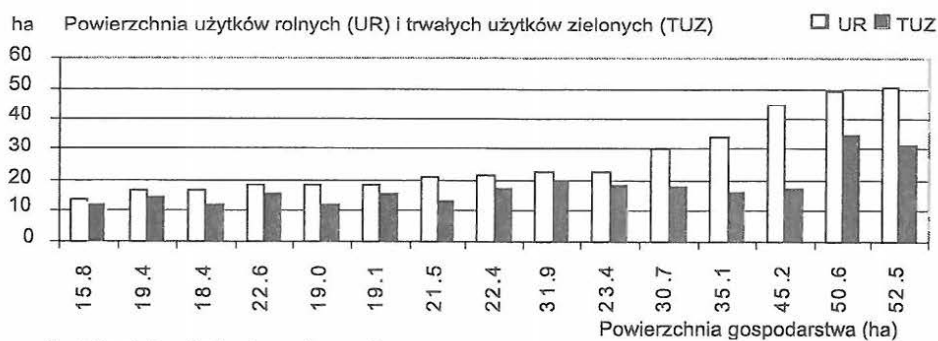
3. Przebieg i wyniki badań

3.1. Zmiany w powierzchni użytków rolnych

Chów bydła mlecznego jest najbardziej związany z produkcją pasz objętościowych na trwałych użytkach zielonych (TUZ - pastwiska i łąki). W badanych gospodarstwach udział trwałych użytków zielonych wynoszący średnio prawie 66%⁷ potwierdza tę prawidłowość. Wysoki udział TUZ związany jest ze specjalizacją w chowie bydła i warunkami rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz wycofaniem się rolników z produkcji zbożowej na glebach lekkich (rysunek 1).

Rysunek 1

Struktura użytkowania gruntów w gospodarstwach rodzinnych w 1996 r.

Źródło: Wyniki badań własnych.

⁶ Zagadnienie racjonalnej gospodarki nawozem naturalnym nie zostało w tym artykule ujęte.

⁷ Udział trwałych użytków zielonych średnio w kraju wynosi ok. 22%.

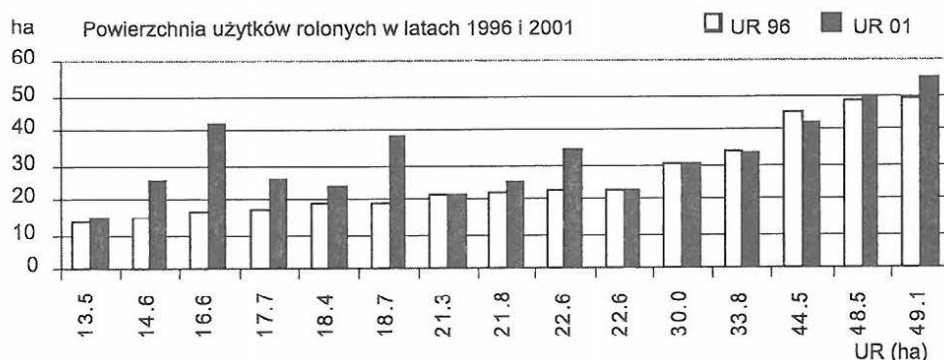
Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie wynosiła 26,6 ha⁸. W badanej populacji najliczniej są reprezentowane gospodarstwa o powierzchni do 30 ha. Uwzględniając powierzchnię użytków rolnych można je podzielić umownie na dwie podgrupy. W podgrupie pierwszej o powierzchni do 30 ha UR znalazło się 10 gospodarstw, a w podgrupie o powierzchni UR 30 ha i większej - 5 gospodarstw.

W 2001 r. średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach wzrosła do 32,1 ha, tj. o 21%. Zwiększenie wielkości powierzchni użytków rolnych wystąpiły u około 40% gospodarstw rolnych (rysunek 2).

W pozostałych gospodarstwach zmiany powierzchni UR nie wystąpiły lub były minimalne. Większe zmiany powierzchni użytków rolnych zarejestrowano w grupie gospodarstw do 30 ha. W 2001 r. udział trwałych użytków zielonych zwiększył się do 84%, tj. o ponad 27%. Przedstawione wskaźniki wskazują tendencję, jaką przejawiają rolnicy - zwiększenia powierzchni gospodarstwa oraz zwiększania trwałych użytków zielonych.

Rysunek 2

Powierzchnia użytków rolnych w badanych gospodarstwach

Źródło: Wyniki badań własnych.

Duży udział trwałych użytków zielonych zapewnia dobrą własną bazę paszową pozyskiwaną w zgodzie z ochroną środowiska (przyjazne gospodarowanie). Zwiększanie powierzchni gospodarstwa nastąpiło jedynie w kilku przypadkach co wynika głównie z braku gruntów do sprzedaży.

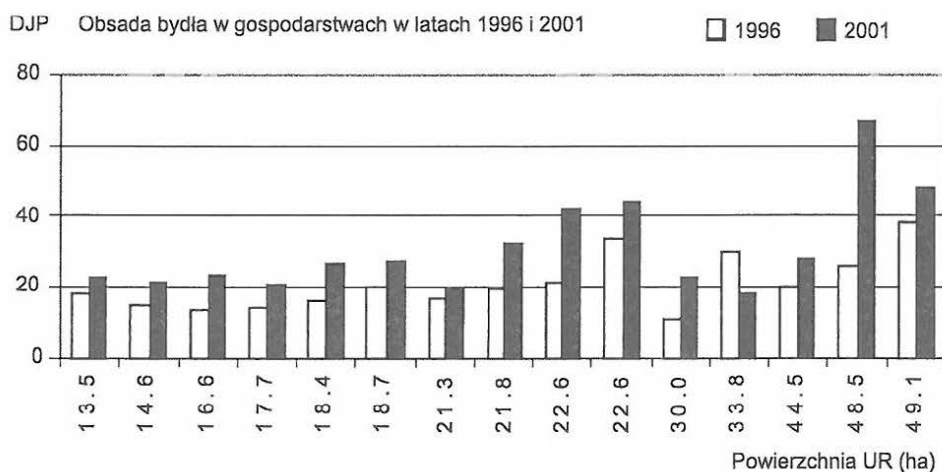
⁸ Powierzchnia gospodarstw rolnych wynosiła od 15,8 ha do 56,6 ha. Wartość maksymalna powierzchni UR 50,5 ha – minimalna 13,6 ha; odchylenia standardowe 18,4 ha wskazuje na znaczne zróżnicowanie.

3.2. Obsada bydła i produkcja mleka

Warunkiem efektywnego funkcjonowania gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka jest zwiększanie obsady bydła o możliwie najwyższym poziomie wydajności mlecznej krów. Zwiększenie obsady bydła w gospodarstwie zależy od bardzo wielu czynników takich jak zasoby paszy, powierzchnia obory, zasoby pracy itp. Wydajność mleczna krów zależy od cech genetycznych zwierząt, warunków chowu i jakości żywienia. Wymaga to doboru odpowiednich ras zwierząt, zapewnienia właściwych warunków utrzymania i wysokiej jakości pasz. Powodzenie i opłacalność chowu bydła mlecznego w sposób przyjazny środowisku wymaga ciągłego doskonalenia systemu produkcji z wykorzystaniem najnowszych osiągnięć naukowych w zakresie racjonalnych systemów żywienia zwierząt.

Rysunek 3

Obsada bydła w badanych gospodarstwach

Źródło: Wyniki badań własnych.

W okresie 5 lat nastąpił znaczny wzrost ilości bydła oraz zwiększenie ilości produkowanego mleka w gospodarstwach. Obsada bydła, a w tym obsada krów zmieniła się w niejednolity sposób w poszczególnych gospodarstwach (rysunek 3). Operując wartościami średnimi, obsada bydła wzrosła z przeciętnie 20,3 DJP do 30,9 DJP na gospodarstwo (o 52%), a obsada krów odpowiednio do 21,3 sztuki/gospodarstwo (wzrost o 64%). Zwiększenie obsady bydła, a szczególnie wzrost udziału krów w stadzie, jest wyrazem dążenia rolników do maksymalizacji produkcji mleka. Korzystnie zmieniła się mleczność krów, która przeciętnie wzrosła o 33%⁹. Roczna produkcja mleka średnio w gospodarstwie z ok. 43 000 kg

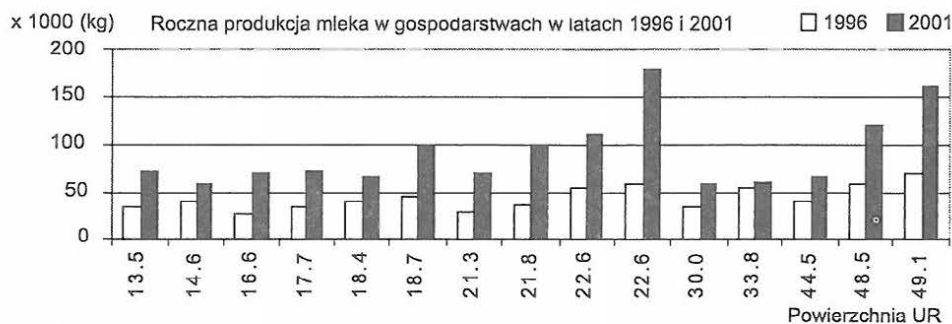
⁹ Przeciętna mleczność krów wzrosła do 4363 kg.

w 1996 r. wzrosła do ponad 90 800 kg w 2001 r. (tj. o 111%). Tylko w jednym gospodarstwie nastąpiło zmniejszenie ilości produkowanego mleka w badanym okresie. Analiza danych wskazuje, że zmiany w wielkości produkowanego mleka w poszczególnych gospodarstwach nie były jednolite w badanej populacji (rysunek 4). Większe, względne przyrosty produkcji mleka zaobserwowano w gospodarstwach rolnych o powierzchni użytków rolnych do 30 ha, a nieco mniejsze w gospodarstwach większych.

Z porównania mleczności krów badanej populacji z mlecznością krów w całym kraju wynika, że w 1996 r. wartości te nie różniły się. W roku 2001 r. średnia mleczność krów w kraju wynosiła 3828 kg [GUS] i w stosunku do 1996 r. wzrosła prawie o 18% (średnio rocznie wzrost o ok. 3,5%). W grupie gospodarstw stosujących integrowany system produkcji średnia mleczność krów wzrosła do 4362 kg w 2001 r. Roczne tempo wzrostu było prawie dwukrotnie wyższe (ponad 6%). Prawie dwukrotnie wyższe tempo przyrostu mleczności krów w gospodarstwach wdrażających integrowany system produkcji wynika z efektywności i skuteczności zainicjowanych działań doradczych. Dla porównania, tempo zmian mleczności krów w latach 1985-1995 zmieniało się o około 1% rocznie [Przepióra i in. 2000].

Rysunek 4

Porównania rocznej produkcji mleka w latach 1996 i 2001

Źródło: Wyniki badań własnych.

Wysokie tempo przyrostu produkcji mleka w gospodarstwie wynoszące średnio 22,3% rocznie było wynikiem zmiany dwóch czynników: wzrostu mleczności krów i zwiększenia obsady bydła. W okresie 5 lat podwoiła się produkcja mleka (wzrost o 111%). Produkcja mleka generuje wzrost przychodu rolniczego, a to stwarza możliwości dalszego inwestowania i unowocześniania gospodarstwa. Znacznie wyższa od przeciętnej w kraju dynamika wzrostu mleczności krów i produkcji wskazuje na wysoką atrakcyjność wdrażania systemu integrowanej produkcji mleka w rodzinnych gospodarstwach rolnych o powierzchni od ok.

15 do ok. 50 ha. System integrowany skutecznie łączy efektywność ekonomiczną gospodarstwa z dbałością o środowisko przyrodnicze. W warunkach obecnego rozwoju technicznego i technologicznego gospodarstw rolnych w Polsce system ten oznacza wzrost wydajności produkcji, wysoką jakość produktów przy racjonalnej dbałości o środowisko naturalne.

Tabela 1

Wybrane wskaźniki badanych gospodarstwach rolnych

Parametry	Jednostka	Rok badań		Wzrost (%)
		1996	2001	
Średnia obsada bydła	szt.	25,5	33,6	32
Przeciętna mleczność krów	kg/rok	3287	4362	33
Roczna produkcja mleka w gospodarstwie	tys. kg	43	91	111

Źródło: Wyniki badań własnych.

4. Podsumowanie i wnioski

Wdrożenie integrowanego systemu produkcji w indywidualnych gospodarstwach rolnych specjalizujących się w chowie bydła mlecznego polegało na upowszechnieniu przygotowania pasz objętościowych w formie sianokiszonki (uzyskano większą ilość paszy wyższej jakości), racjonalnym gospodarowaniu na użytkach zielonych z proekologiczną gospodarkę nawozami naturalnymi (magazynowanie, optymalne terminy i dawki aplikowania nawozu naturalnego przy wykorzystaniu proekologicznych maszyn), racjonalnym żywieniu i polepszeniu systemu utrzymania bydła oraz zwiększeniu siły oddziaływania rolników na rynek poprzez utworzenie organizacji producentów mleka. Wyniki badań, populacji 15 rodzinnych gospodarstwach rolnych specjalizujących się w produkcji mleka, po 5 latach od wdrożeniu integrowanego systemu produkcji, wykazały pozytywne zmiany, w tym wzrost obsady bydła oraz ponad dwukrotny wzrost produkcji mleka. Badania potwierdziły celowość i wysoką racjonalność wdrażania systemu integrowanej produkcji w gospodarstwach rolnych specjalizujących się w chowie bydła. Na podkreślenie zasługuje profesjonalne i skuteczne doradztwo prowadzone dla wyselekcjonowanej grupy rolników, co przyniosło opisane efekty. Poprzez integrowany system gospodarowania połączono efektywność ekonomiczną gospodarstwa z dbałością o środowisko naturalne. Wymaga zaznaczenia fakt, że działania prowadzone w ramach projektu, inicjujące wdrożenie integrowanego systemu produkcji w gospodarstwach specjalistycznych, sprowadzały się do podniesienia wiedzy i umiejętności rolników, którzy sterując procesami w go-

spodarstwie wykorzystywali posiadane zasoby. Sterowanie wzajemnie powiązanymi procesami w gospodarstwie polega również na modyfikowaniu zasobów. Jakość modyfikacji zasobów gospodarstwa zależy od dobrego rozpoznania jego potrzeb, oraz od dostępności potrzebnych zasobów na rynku. Rozpoznanie potrzeb jest funkcją wiedzy i umiejętności rolnika. Wdrożenie zasad integrowanego systemu produkcji, którego niektóre wyniki zostały przedstawione, potwierdza, że najważniejszym zasobem w gospodarstwie rolnym jest osoba podejmująca decyzje - rolnik, jego wiedza, umiejętności i rozważa przy podejmowaniu ryzyka. Rolnik podejmuje decyzje na podstawie wiedzy, doświadczenia i dostępnych wzorców.

Wyniki badań, przeprowadzonych w gospodarstwach specjalizujących się w chowie bydła mlecznego, pozwalają sformułować następujące wnioski:

1. System integrowanej produkcji rolniczej, wdrażany w rodzinnych gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka, wpłynął korzystnie na zmiany badanych parametrów produkcyjnych.
2. W badanej grupie gospodarstw powierzchnia użytków rolnych wzrosła średnio o 21%, a udział TUZ zwiększył się o 27% do poziomu 84%, co potwierdza proekologiczne gospodarowanie.
3. Obsada bydła wzrosła o ponad 30%, a obsada krów zwiększała się o 63%. Produkcja mleka uległa podwojeniu w stosunku do okresu początkowego (wzrost o 111%). Dwukrotnie szybciej od średniej krajowej rosła w badanych obiektach średnia mleczność krów.
4. Wyniki badań potwierdzają celowość wdrażania zasad systemu integrowanej produkcji w gospodarstwach specjalizujących się w chowie bydła mlecznego.

LITERATURA

1. Majewski E., Łabętowicz J. (1995): Gospodarstwa rolne i ogrodnicze prowadzące działalność w oparciu o zasady rolnictwa integrowanego w Polsce. [w:] Ekologiczne i integrowane rolnictwo w Polsce. Raport - 1995. Fundacja Rozwój SGGW, 50-74.
2. Majewski E. (2002): Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania rozwoju Systemu Integrowanej Produkcji Rolniczej (SIPR) w Polsce. Wydawnictwo SGGW, ss. 190.
3. Praca zbiorowa (1997): Integrowany chów bydła. Wydawnictwo SGGW, ss. 204.
4. Promowanie przyjaznego środowiska rolnictwa w gospodarstwach indywidualnych w zlewni Narwi. Raport końcowy - 1997 r. ss. 70 (materiał niepublikowany).
5. Przepióra A., Krajewski K., Pietrzak M. (2000): Rynek mleka i produktów mleczarskich. [w:] Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych. Praca zbiorowa pod redakcją Majewski E., Dalton G., 453-486.
6. Radecki A., Bednarek A., Zawadzki B., Łabętowicz J. (1995): Ekologiczne i integrowane rolnictwo w Polsce. Raport. Wydawnictwo Fundacji Rozwój SGGW, ss. 290.

7. Reklewski Z., Dymnicki E. (1998): Stan i perspektywy rozwoju chowu i hodowli bydła. Materiały do restrukturyzacji produkcji zwierzęcej w Polsce. Wyd. SGGW, t. 1, 83-139.
8. Roszkowski H. (2002): Efekty integrowanej produkcji rolniczej w gospodarstwach produkujących mleko. Zeszyty Problemowe Postępu Nauk Rolniczych, z. 486. Warszawa, 621-627.
9. Smoleński Z. (2001): Sytuacja na krajowym rynku mleczarskim. Biuletyn Informacyjny ARR, nr 10, 40-43.
10. Strzetelski J.A., Bilik K., Niwińska K., Szyndler J. (2004): Chów bydła mlecznego metodami ekologicznymi. Materiały dla doradców. Opracowanie wykonane w ramach Projektu Phare PL01.01.04. „Rolnictwo ekologiczne”. Radom, ss. 135.

HENRYK ROSZKOWSKI

WYNIKI PRODUKCYJNE INTEGROWANEGO CHOWU BYDŁA

STRESZCZENIE

Wdrożenie systemu integrowanej produkcji w grupie 15 gospodarstw rolnych specjalizujących się w produkcji mleka, w celu ograniczenia uciążliwości produkcji zwierzęcej dla środowiska przyrodniczego, spowodowało korzystne zmiany w produkcji. Wyniki produkcyjne gospodarstw po 5 latach od rozpoczęcia procesu integrowanej produkcji wykazały wzrost obsady bydła, zwiększenie mleczności krów, jak i wzrost produkcji mleka w poszczególnych gospodarstwach. Zwiększyła się powierzchnia użytków rolnych i zmieniła się struktura ich użytkowania, nastąpił wzrost udziału TUZ do 80%. Obsada bydła wzrosła o ponad 30%, a obsada krów zwiększała o 63%. Przeciętna mleczność krów średnio wzrosła o 33%, natomiast roczna produkcja mleka w przeliczeniu na gospodarstwo wzrosła średnio o 111%. Dynamika wzrostu mleczności krów w badanej grupie gospodarstw była o 70% wyższa w porównaniu do średniej mleczności krów w kraju. Wdrażania zasad systemu integrowanej produkcji w rodzinnych gospodarstwach specjalizujących się w chowie bydła mlecznego przyczynia się do rozwoju gospodarstw.

HENRYK ROSZKOWSKI

RESULTS OF INTEGRATED CATTLE PRODUCTION

SUMMARY

The implementation of integrated farming system in 15 milk production farms decreased environmentally treatment from animal production farms and increased the quantity of milk production. The number of caws and the total quantity of milk production

from farms has increased during the 5 year period from the point of integrated farming system was started. The average size of farm and land utilization has change into positive direction. The stock cattle increased over 30% and milk caws stock increased 13% each year (total increased over 63%) in tested group of farms. Average milking capacity increased on 33%, and total milk production has biggest growth e.g. over 110% average per each farm. The milk yield increase dynamics was 70% bigger in tested groups of cattle in comparison to average milking yield of caws in country. The results of the analysis confirm prospect and purposefulness implementation of integrated farming system in milk production farms.

INFORMACJE

BRONISŁAW MATUSZ
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie

PROGRAM OPERACYJNY ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH NA LATA 2007-2013*

Propozycja rozwiązania systemowego dla Polski na nowy okres programowania

W nowym okresie programowania przewiduje się połączenie dotychczasowego Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” i Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich w nowy instrument – Program Operacyjny Rozwoju Obszarów Wiejskich (PO ROW). Dla obsługi tego programu w Polsce (współfinansowanego z EFRROW) przydzielono zadania różnym instytucjom. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi będzie organem zarządzającym, ARiMR zostanie akredytowaną agencją płatniczą, a Ministerstwo Finansów pełnić będzie funkcję jednostki certyfikującej. Organ zarządzający, jak i akredytowana agencja płatnicza, mogą część swoich funkcji delegować (poza wypłatami) np. samorządom, Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), CDR itd.

Ponieważ w tym programie mieści się szereg działań, podzielono go na 4 osie:

- wsparcie konkurencyjności sektora rolnego i leśnego (11 157 mln euro),
- poprawa stanu środowiska i krajobrazu (5 759,1 mln euro),
- podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich i dywersyfikacja ekonomiczna obszarów wiejskich oraz
- LEADER (4 026 mln euro).

Dodatkowe środki przewidziano na pomoc techniczną (724,9 mln euro).

Wszystkie te dane liczbowe są szacunkowymi danymi i stanowią łącznie sumę 21 647 mln euro.

Płatności z Komisji Europejskiej będą realizowane w ratach rocznych, począwszy od finansowania wstępnego (zaliczki) w wysokości 7%, a skończywszy na płatności końcowej zrealizowanej do końca roku 2016.

* Materiał przygotowano na podstawie prezentacji dyr. Departamentu Rozwoju Obszarów Wiejskich MRiRW p. Niny Dobrzyńskiej.

Podobnie jak w PROW i SPO, przydzielone zostały poszczególnym instytucjom odpowiednie zadania. Komisja Europejska dokonywać będzie audytu i kontroli, zaś ministerstwo finansów weryfikacji i certyfikacji płatności. Rolą Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi będzie opracowanie, negocjacje, zarządzanie, kontrola oraz monitorowanie programu PO ROW i systemu ewidencjonowania, a także informowanie o udzielanej pomocy. Taką samą rolę jak dotychczas będzie miała agencja ARiMR, czyli weryfikację, zatwierdzenie i dokonywanie płatności oraz kontrolę wykonania działań.

Szczegółowiej opisując rolę organu zarządzającego (MRiRW) należy wskazać następujące zadania:

- zapewnienie właściwej informacji dla beneficjentów o swoich obowiązkach i wymogach programu,
- zapewnienie prowadzenia Komitetu Monitorującego,
- zapewnienie rozpowszechniania informacji o programie,
- sporządzania rocznych sprawozdań z postępu prac,
- zapewnienie wszelkich niezbędnych informacji dla agencji płatniczej.

W latach od 2004 do 2006 dla PROW i SPO prowadzony jest stały monitoring tych programów (z wykorzystaniem ustalonych wskaźników fizycznych i finansowych). Na podstawie zebranych danych do 30 czerwca każdego roku kalendarzowego państwa członkowskie przekazują do KE roczne raporty z realizacji programów.

Inaczej będzie wyglądał monitoring w nowym okresie programowania. Monitorowaniu podlegać będzie strategia oraz stopień realizacji działań i programu. Na przykład sprawozdanie zbiorcze, podsumowujące roczne sprawozdanie z realizacji programu, zawierać będzie opisane osiągnięcia i rezultaty programu rozwoju obszarów wiejskich pod względem wskaźników określonych w Krajowym Planie Strategicznym. Podsumowaniu podlegać będą również wyniki bieżącej oceny działalności dla każdego programu. Pierwsze sprawozdanie zbiorcze podsumowujące roczne sprawozdania z realizacji programu powinno zostać przekazane do KE przed 1 października 2010 r., kolejne co dwa lata, a ostatnie przed 1 października 2014 r.

Wracając do zarządzania i monitorowania programem należy wskazać szczególną rolę Komitetów Monitorujących. Dla każdego programu rozwoju obszarów wiejskich ustanawia się Komitet Monitorujący w terminie maksymalnie 3 miesięcy od podjęcia decyzji zatwierdzającej program. Każdemu Komitetowi przewodniczy przedstawiciel państwa członkowskiego lub organu zarządzającego. Rolą Komitetu jest badanie realizacji wytyczonych celów, dokonywanie przeglądu postępów w kierunku osiągnięcia szczegółowych celów programu, zatwierdzanie rocznych sprawozdań z postępu prac, wnioskowanie do organu zarządzającego (MRiRW) o dokonanie korekt lub przeglądu programu oraz rozważanie i zatwierdzanie wszelkich wniosków o zmianę treści decyzji Komisji. Jest to więc monitorowanie jakości realizacji programu poprzez wskaźniki finansowe i takie, które

dotyczą produktów i rezultatów. Ilość wskaźników dla danego programu jest ograniczona, ale są również wskaźniki wspólne dla wszystkich programów. Mają one służyć mierzeniu postępów, efektywności i skuteczności programów w odniesieniu do ich celów.

Z realizacji programów organ zarządzający ma obowiązek złożyć roczne sprawozdanie. Do 30 czerwca 2008 r. należy złożyć pierwsze sprawozdanie, zaś ostatnie do 30 czerwca 2016 r. Sprawozdania składa się na podstawie wcześniejszych ocen. Program rozwoju obszarów wiejskich podlega ocenie ex-ante, bieżącej, średniookresowej i ex-post. Tak liczne oceny mają na celu poprawę jakości i skuteczności realizowanych programów. Oceny, poza bieżącą, przeprowadzane są przez niezależnych oceniających. System oceny bieżącej ustanawiają zaś państwa członkowskie z inicjatywy organu zarządzającego. Ocena ma na celu poprawę jakości programów, badanie wniosków o dokonanie zmian oraz przygotowanie do oceny średniookresowej i ex-post.

Mówiąc o propozycji wprowadzenia tego jednego dla Polski programu (a nie 16) należy brać pod uwagę argumenty przemawiające za takim rozwiązaniem:

- spójność działań w całym kraju,
- uproszczenie procesu programowania, zarządzania i wdrożenia programu,
- oszczędność kosztów instytucjonalnych,
- ułatwienie negocjacji na poziomie UE,
- lepsze wykorzystanie istniejących już zasobów instytucjonalnych.

Gdyby jednak wprowadzić programy w 16 regionach wówczas należałoby przygotować 16 programów i 16 sposobów wdrażania oraz 16 instytucji zarządzających. Dodatkowym kosztem byłoby wprowadzenie nowej instytucji do koordynacji działań na szczeblu centralnym. Ulec zmianie powinien wtedy tryb akredytacji dla 16 jednostek płatniczych. Oddzielnie działałyby również poszczególne systemy monitorowania. Nie znaczy to oczywiście, że wdrażanie działań nie może odbywać się na zasadzie delegowania funkcji wdrożeniowych do innych instytucji.

Inną sprawą jest regionalizacja w ramach jednego programu operacyjnego. Część działań ze względu na swoją specyfikę, która nie pozwala na ich wdrażanie w całym kraju (ONW, wsparcie na obszarach sieci NATURA 2000, program LEADER, część pakietów programu rolnośrodowiskowego), będzie nadal realizowana na określonych obszarach ich wdrażania.

Dla orientacji należy podać proponowaną, ale nie zamkniętą listę w ramach poszczególnych osi:

Oś 1 – Wsparcie konkurencyjności sektora rolnego i leśnego

- szkolenia zawodowe i akcja informacyjna dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie
- ułatwienie startu młodym rolnikom

- renty strukturalne
 - modernizacja gospodarstw rolnych
 - podwyższanie wartości gospodarczej lasów
 - zwiększanie wartości dodanej państwowej produkcji rolnej i leśnej
 - poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa
 - wsparcie dla rolników, którzy biorą udział w programach jakości żywności
 - wsparcie grup producentów w zakresie działalności innowacyjnej i promocyjnej dla produktów objętych programami jakości żywności (produktów rolnych)
 - grupy producentów rolnych
 - wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych
- oraz zgłoszone ostatnio wykorzystanie usług doradczych przez rolników

Oś 2 – Poprawa stanu środowiska i krajobrazu

- wspieranie gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)
- NATURA 2000 na obszarach rolnych
- program rolnośrodowiskowy
- zalesianie gruntów rolnych
- zalesianie gruntów innych niż grunty rolne
- odtwarzanie potencjału produkcji leśnej
- poprawa dobrostanu zwierząt
- działania leśnośrodowiskowe
- NATURA 2000 na obszarach leśnych

Oś 3 – Podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich i dywersyfikacja ekonomiczna obszarów wiejskich

- różnicowanie działalności w kierunku działalności nierolniczej
- wspieranie przedsięwzięć związanych z turystyką
- podstawowe usługi na rzecz gospodarki i ludności wiejskiej
- rozwój i odnowa wsi
- zachowanie i poprawa stanu dziedzictwa wsi
- szkolenia i informowanie

Oś 4 – Leader

- wspieranie przedsięwzięć związanych z turystyką
 - a) mała infrastruktura
 - b) infrastruktura rekreacyjna
 - c) rozwijanie i wprowadzenie na rynek produktów związanych z turystyką na obszarach wiejskich;
- zachowanie i poprawa stanu dziedzictwa wsi

- a) zarządzanie i zagospodarowanie obszarów o dużych walorach naturalnych
- b) działania zwiększające świadomość ekologiczną
- c) badania i inwestycje związane z zachowaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego wsi;
- podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej - zapewnienie dostępu do podstawowych usług oraz związanej z nimi małej infrastruktury na obszarach wiejskich
- rozwój i odnowa wsi - badania i inwestycje związane z programem poprawy jakości życia na obszarach wiejskich lub programem rozwoju obszarów wiejskich
- szkolenie i informowanie
 - a) szkolenia z zakresu przedsiębiorczości na obszarach wiejskich
 - b) informowanie nt. obszaru i lokalnej strategii rozwoju. Działanie to nie obejmuje szkoleń lub staży stanowiących część standardowych programów lub systemów nauczania na poziomie szkoły średniej lub wyższej.

Informując o tych działaniach należy zwrócić uwagę na fakt ciągłego jeszcze zgłaszania propozycji i uwag co do wpisywania, modyfikowania, a nawet skreślenia niektórych działań.

Które z tych działań mają szansę szybkiego wdrożenia? Z propozycji ARiMR wynika, że 13 działań obecnie już wdrożonych w SPO i PROW może być kontynuowanych bez przeszkód. Kolejne 4 działania (z osi 1 i 3) powinny być delegowane instytucjom zewnętrznym. Czas wdrożenia nowych działań, chociażby Natura 2000 czy wsparcie dla obszarów wyznaczonych na podstawie Ramowej Dyrektywy Wodnej, powinien wynosić ok. 1 roku. Ważnymi kwestiami w tej sprawie są propozycje (warunki) stawiane przez agencję płatniczą, dotyczące m.in. opracowania dla całego kraju procedur do działań delegowanych. Należy również wg ARiMR rozważyć mechanizmy i kryteria podziału środków (utrzymania kopert regionalnych dla niektórych działań, przy równoczesnym zachowaniu rezerwy centralnej, koperta krajowa dla innych działań). Różny powinien być również sposób naboru wniosków (ciągły, ogłoszane nabory, roczne limity), zależny od działania.

Należy jeszcze wspomnieć propozycje i uwagi, jakie zgłaszane były na posiedzeniu Grupy Roboczej ds. przygotowania Programu Operacyjnego ROW. Dotyczyły one m.in. wprowadzenia dodatkowych działań oraz uproszczenia systemu akredytacji agencji płatniczej. Mówiono o konieczności zróżnicowania regionalnego kryteriów dostępu dla niektórych działań. Istotne uwagi do realizacji takich działań jak LEADER, młody rolnik, grupy producentów, zalesienia nieużytków, wносиła również agencja płatnicza, mająca bogate doświadczenie. To jednak, które działania będą uwzględnione w nowym Programie Operacyjnym ROW, zdecyduje MRiRW już za kilka miesięcy, ponieważ uzgodnienia z KE powinny być zakończone do jesieni 2006 r.

STANISŁAW ŁOJEWSKI,
ZBIGNIEW SKINDER
Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

UWARUNKOWANIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH*

1. Wstęp

Kierunkowym założeniem teoretyczno-metodologicznym w podejmowanej w artykule analizie ekonomiczno-przestrzennej i delimitacji obszarów problemowych była szeroko obecnie rozumiana koncepcja zrównoważonego rozwoju. Przez zrównoważony (trwały) rozwój należy rozumieć w warunkach naszego kraju równowagę na poszczególnych etapach wielofunkcyjnego rozwoju następujących aspektów (ograniczeń, funkcji): ekonomicznych, społecznych, ekologicznych, technologicznych i przestrzennych. W prowadzonych badaniach w systemach przestrzennych, na różnych poziomach analizy, punktem wyjścia jest, z jednej strony, charakterystyka, analiza i ocena stopnia wielofunkcyjnego wykorzystania zasobów kapitału społecznego, a z drugiej – analiza i ocena zarówno środowiska człowieka, środowiska przyrodniczego i środowiska technicznego (sztucznego). Stąd podejmowane prace badawczo-wdrożeniowe muszą być prowadzone przez interdyscyplinarne zespoły specjalistów i ekspertów.

W artykule ograniczono się głównie do omówienia wyników ogólnokrajowych badań empirycznych na poziomie lokalnym dotyczących obszarów problemowych głównie na terenach wiejskich. Uzyskane doświadczenia badawcze mogą być podstawą do sformułowania kierunków i zakresu dalszych prac badawczo-

* W artykule przedstawiono wybrane tylko aspekty badań, prowadzonych w ATR w latach 1997-2002 w regionalnym projekcie „Środowiskowe uwarunkowania zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w województwie kujawsko-pomorskim” (pod kierunkiem – Z. Skinder), obejmujących głównie dane ogólnokrajowe [Problemy... 2001; Łojewski, Skinder 2003]. Pełne wyniki interdyscyplinarnych badań prowadzonych w tym projekcie przedstawione są w 13 opublikowanych w ATR monografiach.

-wdrożeńowych obejmujących delimitację i ranking obszarów problemowych na terenach wiejskich pod kątem celowości i efektywności finansowania ze środków publicznych. Wyniki badań prowadzonych w projekcie mogą być wykorzystane w polityce społeczno-gospodarczej i środowiskowej dotyczącej zwłaszcza obszarów wiejskich. Sytuacja społeczno-ekonomiczna, a w szczególności ludnościowa, na wsi niewiele się zmieniła w latach 2000-2003. Zmiany te są widoczne dopiero w latach 2004-2005 w związku z członkostwem Polski w Unii Europejskiej i przepływem znacznych środków publicznych na wieś, w tym dopłat do produkcji rolnej. Stąd przedstawione w artykule niektóre wyniki badań ekonomiczno-przestrzennych w ujęciu ogólnokrajowym z końca lat 90. pokazują stan obszarów wiejskich i rolniczych przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej.

2. Obszary problemowe i zasady ich delimitacji

W delimitacji i rankingu obszarów problemowych niezrównoważonych z punktu widzenia społeczno-ekonomicznego lub ekologicznego trzeba brać pod uwagę: stopień wielofunkcyjnego wykorzystania istniejących zasobów kapitału społecznego; specyfikę systemów przestrzennych o różnej strukturze funkcji oraz aspekty ekonomiczne, społeczne, ekologiczne i technologiczne, zgodnie z koncepcją zrównoważonego rozwoju.

Obszary wiejskie w Polsce charakteryzują się wyjątkową w skali Europy różnorodnością biologiczną i krajobrazową oraz społeczno-ekonomiczną związaną ze znacznym rozdrobnieniem działalności rolniczej i pozarolniczej. Stąd w warunkach naszego kraju ewentualne próby delimitacji obszarów problemowych (funkcjonalno-przestrzennych) powinny być oparte na bazie danych gmin.

Wyróżnienie i scharakteryzowanie obszarów problemowych w poszczególnych regionach i w skali kraju oraz określenie stopnia zróżnicowania tych obszarów i wykorzystania istniejących zasobów kapitału społecznego wymaga przeprowadzenia interdyscyplinarnych badań ekonomiczno-przestrzennych. Badania takie pozwolić mogą na uszeregowanie obszarów problemowych według stopnia ważności z punktu widzenia działalności interwencyjnej na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnokrajowym i ponadnarodowym (w skali Unii Europejskiej) oraz opracowanie bilansu potrzeb i możliwości, w tym środków finansowych niezbędnych dla realizacji kompleksowej polityki regionalnej. Badania takie byłyby, podstawowym krokiem w kierunku nie tylko uporządkowania problematyki regionalnej, zahamowania dalszego regresu wielu obszarów problemowych i przyspieszenia tempa wielofunkcyjnego rozwoju tych obszarów oraz całego kraju.

W świetle wstępnego rozpoznania wybranych obszarów niezrównoważonych z punktu widzenia społeczno-ekonomicznego lub ekologicznego można wyróż-

nić osiem typów obszarów problemowych (funkcjonalno-przestrzennych) na terenach wiejskich: obszary rolnicze o dużym zaludnieniu i bezrobociu (ukrytym i rejestrowanym) w rejonach o przewadze gospodarstw indywidualnych; obszary rolnicze o dużym udziale byłych państwowych gospodarstw rolnych i o dużym bezrobociu rejestrowanym; obszary o dużej skali zagrożeń środowiska w gminach o dużym udziale przemysłu; rejony intensywnego rolnictwa, gdzie występują znaczne zanieczyszczenia obszarowe; obszary o dużym udziale terenów o funkcjach ekologicznych; obszary rolniczo-turystyczne i leśno-turystyczne; obszary o niekorzystnych warunkach przyrodniczo-rolniczych; obszary wiejskie urbanizujące się w gminach podmiejskich.

Wymieniony podział obszarów problemowych nie jest oczywiście podziałem rozłącznym, gdyż mogą występować obszary o dużej koncentracji różnych czynników. Każda grupa tych obszarów i problemów wymaga specjalnego podejścia w polityce regionalnej.

W świetle dotychczasowych badań można stwierdzić, że większość obszarów problemowych niezrównoważonych z punktu widzenia społeczno-ekonomicznego, zwłaszcza na peryferyjnych terenach wiejskich i rolniczych o niekorzystnych warunkach gospodarowania, jest na ogół zrównoważona z punktu widzenia ekologicznego. Natomiast obszary problemowe niezrównoważone z punktu widzenia ekologicznego, w szczególności w rozwijających się gminach podmiejskich i miejsko-przemysłowych są na ogół zrównoważone z punktu widzenia społeczno-ekonomicznego. Wnikliwej analizie wymagają zwłaszcza obszary problemowe niezrównoważone z punktu widzenia społeczno-ekonomicznego i ekologicznego.

Delimitacja i ranking obszarów problemowych niezrównoważonych z punktu widzenia ekonomicznego i społecznego lub ekologicznego powinny być przeprowadzane co kilka lat na podstawie wieloczynnikowej analizy ekonomiczno-przestrzennej na poziomie gmin. Wyniki takiej delimitacji i rankingu, przy wykorzystaniu Banku Danych Regionalnych (BDR) GUS z lat 1999-2004 (w tym danych spisu powszechnego i rolnego z 2002 r.) i komputerowego systemu informacji przestrzennej GIS, pozwolić mogą na zweryfikowanie, scharakteryzowanej w artykule wcześniejszej analizy ekonomiczno-przestrzennej i próby delimitacji obszarów rozwijających się i opóźnionych w rozwoju.

3. Wyniki delimitacji obszarów rozwijających się i opóźnionych w rozwoju

Pojęcie obszarów wiejskich jest różnie rozumiane i definiowane w Unii Europejskiej, OECD i w Polsce. Według Unii Europejskiej terytorium jest zaliczane do obszarów wiejskich, gdy gęstość zaludnienia (wskaźnik urbanizacji) nie prze-

kracza 100 osób na 1 km², zaś w OECD - 150 osób na 1 km². W opracowanych i realizowanych w poszczególnych województwach w Polsce strategiach w sposób zróżnicowany definiuje się obszary wiejskie. Na przykład, w województwie kujawsko-pomorskim obszary wiejskie to terytorium pozostające poza granicami administracyjnymi czterech największych miast. Jest to oczywiście za szeroka definicja. Stąd w omawianych badaniach przestrzeni społeczno-gospodarczej Polski, w tym zwłaszcza obszarów wiejskich, uwzględniono dane gmin, zgodnie z symbolami terytorialnymi przyjętymi w Banku Danych Lokalnych (BDL), a od 1999 roku Banku Danych Regionalnych (BDR) GUS. Tak jednolicie rozumiane obszary wiejskie obejmują więc gminy wiejskie oraz obszary wiejskie w gminach miejsko-wiejskich.

Przeprowadzone badania, przy wykorzystaniu BDL GUS z lat 1994–1998 (okresu charakteryzującego się wyraźnym wzrostem gospodarczym) i techniki GIS oraz analiza kilkudziesięciu ogólnokrajowych kartogramów (map problemowych na poziomie gmin), wskazały na istotne zróżnicowanie polskiej przestrzeni, w tym zwłaszcza przestrzeni wiejskiej [Problemy... 2001; Łojewski, Skinder 2003].

3. 1. Zakres delimitacji obszarów rozwijających się i opóźnionych w rozwoju

Analizy ekonomiczno-przestrzenne i delimitacja obszarów problemowych, z wyróżnieniem obszarów wiejskich i miast, wykazały, że społeczno-ekonomiczne i ekonomiczno-przestrzenne zróżnicowania charakteryzują się w Polsce prawidłowościami związanymi z wyodrębnianiem się obszarów rozwijających się i peryferyjnych. Przeprowadzono, przy wykorzystaniu BDL GUS i techniki GIS, próbę delimitacji obszarów wiejskich i miast rozwijających się (o wysokim i średnim stopniu rozwoju - kategorii A i B) oraz opóźnionych w rozwoju (kategorii C), w skali gmin, regionów i kraju. Uwzględniono w analizie dane BDL GUS z lat 1994-1998 (w tym dane spisu rolnego z 1996 r.), a zwłaszcza 1998 roku zamykającego okres szybszego wzrostu gospodarczego kraju.

W delimitacji obszarów wiejskich uwzględniono 8 czynników (cech):

- gęstość zaludnienia na 1 km²;
- udział ludności w wieku produkcyjnym w %;
- wielkość migracji na 1000 mieszkańców za 5 lat;
- pracujący w działalności pozarolniczej na 100 mieszkańców;
- liczba zakładów osób fizycznych na 100 mieszkańców;
- udział ludności utrzymującej się wyłącznie lub głównie z rolnictwa w ludności związanej z rolnictwem;
- udział gmin w podatkach dochodowych od osób fizycznych i prawnych na 1 mieszkańca¹;
- tereny o dużej skali zagrożeń środowiska (obszary przemysłowe)² [Ochrona Środowiska 1996, Rolnictwo 1997, Problemy 2000].

¹ Relacje tych dochodów gmin są przybliżoną miarą dochodów z działalności pozarolniczej.

² Wiązało się to z brakiem szczegółowych danych na poziomie gmin dotyczących przemysłu, a dostępnością danych dotyczących zużycia zasobów i wytwarzania zanieczyszczeń przez przemysł, zwłaszcza na terenach o dużej skali zagrożeń środowiska.

Przyjęte zasady metodyczne takiej delimitacji oraz charakterystyka zróżnicowania przestrzennego tych 8 czynników na ogólnokrajowych kartogramach (mapach problemowych) przedstawione zostały szerzej w cytowanych publikacjach [Problemy... 2001; Łojewski 2001; Łojewski, Skinder 2003].

3.2. Wyniki analizy obszarów rozwijających się oraz opóźnionych w rozwoju w ujęciu ogólnokrajowym i regionalnym

Przeprowadzona analiza w ujęciu ogólnokrajowym obszarów rozwijających się i opóźnionych w rozwoju obejmowała sześć czynników. Obszary rozwijające się (kategorii A i B) obejmowały w kraju 18,3% powierzchni ogółem, 47,6% ludności ogółem, w tym 60% ludności miast i tylko 28,2 % ludności wiejskiej. W 1998 r. ludność miast stanowiła 61,9% ludności ogółem, a wsi – 38,1%. Udział oraz struktura analizowanych czynników w obszarach opóźnionych w rozwoju przedstawiała się następująco: powierzchnia ogółem – 81,7%, ludność ogółem – 52,4%, ludność w wieku produkcyjnym – 50,8%, pracujący w działalności pozarolniczej – 38,3%, liczba zakładów osób fizycznych – 42%, dochody gmin z tytułu udziału w podatkach dochodowych od osób fizycznych i prawnych – 33,1%.

W obszarach opóźnionych w rozwoju na terenach wiejskich udział analizowanych czynników w skali kraju był następujący: powierzchnia ogółem – 83,5%, ludność ogółem – 71,8%, ludność w wieku produkcyjnym – 70,6%, pracujący ogółem – 59,8%, zakłady osób fizycznych – 61,5%.

Określono również w skali kraju wskaźniki charakteryzujące na terenach wiejskich wybrane czynniki w obszarach o różnym stopniu rozwoju (kategorii A, B i C). Wskaźniki charakteryzujące: gęstość zaludnienia na 1 km² (odpowiednio 134,2, 76,6, 43,4), udział ludności w wieku produkcyjnym w ludności ogółem (60,0%, 57,9%, 55,3%), liczbę pracujących poza rolnictwem na 100 mieszkańców (18,7; 12,4; 8,2) oraz liczbę zakładów osób fizycznych w przeliczeniu na 100 mieszkańców (6,2, 4,4, 3,1) były najwyższe w grupie obszarów o relatywnie wysokim poziomie rozwoju (kategorii A) oraz malały w grupie B, a następnie C.

Natomiast wskaźniki udziału ludności związanej z rolnictwem w % ogólnej liczby mieszkańców wsi (48,8, 62,6, 69,2), podobnie jak wskaźniki udziału ludności utrzymującej się wyłącznie i głównie z rolnictwa w % ludności związanej z rolnictwem (9,9, 16,6, 29,7), były najniższe w obszarach wiejskich o wysokim stopniu rozwoju (kategorii A) oraz wzrastały kolejno w grupach B i C. Odwrotna zależność ma natomiast miejsce w odniesieniu do udziału ludności z wykształceniem wyższym i średnim w % ludności związanej z rolnictwem (26,8, 22,3, 18,1). Na terenach wiejskich rozwijających się, zwłaszcza kategorii A, ludność związana z rolnictwem charakteryzuje się lepszym wykształceniem, a udział ludności utrzymującej się wyłącznie i głównie z rolnictwa oraz związanej z rolnictwem jest znacznie mniejszy, co wskazuje na wielofunkcyjny charakter tych obszarów.

Dochody budżetów gmin z tytułu udziału w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa w zł na 1 mieszkańca łącznie w obszarach kategorii A i B wynosiły w 1998 r. 414,2 zł, a kategorii C – 186,0 zł, były więc wyższe w obszarach rozwijających się przeszło 2,2-krotnie niż w obszarach opóźnionych w rozwoju.

Wyliczono również udział w poszczególnych województwach ludności ogółem zamieszkałej w obszarach opóźnionych w rozwoju, w tym na terenach wiejskich. Największy udział ludności zamieszkałej w obszarach opóźnionych w rozwoju miały następujące w kolejności województwa: świętokrzyskie (88%), warmińsko-mazurskie (82%), podlaskie (76%), podkarpackie (75%), lubelskie (71%) i lubuskie (66%). Natomiast w opóźnionych w rozwoju obszarach wiejskich udział ten wahał się w poszczególnych województwach od 14% (woj. śląskie) do 99% (woj. podlaskie). Szczególnie niekorzystna sytuacja, poza regionem podlaskim, jest w następujących województwach o najwyższym udziale ludności w obszarach opóźnionych w rozwoju na terenach wiejskich: warmińsko-mazurskim (91%), kujawsko-pomorskim (91%), lubelskim (89%), lubuskim (83%), podkarpackim (82%), świętokrzyskim (82%) i łódzkim (81%).

3.3. Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich rozwijających się i opóźnionych w rozwoju w ujęciu lokalnym

Obszary wiejskie o wysokim stopniu rozwoju (kategoria A) obejmowały 111 gmin i koncentrowały się przede wszystkim wokół większych miast (aglomeracji): miast aglomeracji katowickiej oraz Krakowa i Opola, Warszawy, Poznania, Łodzi oraz Bydgoszczy i Torunia. Obszary takie występują również, ale w mniejszym zakresie, wokół miast: Gdańska i Gdyni, Szczecina, Wrocławia, Zielonej Góry, wokół kilku średnich i mniejszych miast w województwach: małopolskim, śląskim, opolskim, dolnośląskim i kujawsko-pomorskim, a także w rejonach nadmorskich (w woj. zachodniopomorskim) i górskich (w woj. śląskim).

Obszary wiejskie o średnim stopniu rozwoju (kategoria B) obejmowały trzykrotnie więcej gmin (345) i koncentrowały się wokół wymienionych wyżej większych miast (aglomeracji) oraz Gdańska i Gdyni, Szczecina, Wrocławia i Zielonej Góry, a także wokół innych miast wojewódzkich: Olsztyna, Lublina, Kielc, Rzeszowa i w niewielkim zakresie Białegostoku. Obszary te występowały również i to w znacznym zakresie wokół średnich i mniejszych miast i ośrodków miejsko-przemysłowych (regionalnych i lokalnych) w województwach: wielkopolskim, dolnośląskim, lubuskim, opolskim, małopolskim, podkarpackim, lubelskim, łódzkim, mazowieckim, świętokrzyskim, pomorskim i zachodniopomorskim, a także w rejonach nadmorskich (woj. pomorskie i zachodniopomorskie) i górskich (w woj. małopolskim, śląskim, dolnośląskim i podkarpackim) o dużym udziale funkcji turystycznych.

Obszary wiejskie opóźnione w rozwoju (kategorii C) obejmowały 1715 gmin i występowały na terenach peryferyjnych położonych dalej od miast, zwłaszcza

5. Podsumowanie

Narodowy Plan Rozwoju [2003] na lata 2004-2006 w niewystarczającym jeszcze stopniu uwzględnia pilne potrzeby rozwojowe obszarów problemowych niezrównoważonych z punktu widzenia ekonomicznego i społecznego. Przygotowywany Narodowy Plan Rozwoju na lata 2007-2013 i przewidywane środki finansowe, w tym Unii Europejskiej, powinny być skoncentrowane w maksymalnej części i nakierowane na zrównoważony i wielofunkcyjny rozwój tych obszarów problemowych. Stąd sprawą pilną jest opracowanie szczegółowych projektów i programów obejmujących takie obszary na wszystkich poziomach organizacji. Konieczne jest wykorzystanie w Polsce doświadczeń wyżej rozwiniętych krajów Unii Europejskiej, gdzie zwłaszcza już w latach dziewięćdziesiątych zintegrowane zostało programowanie podstawowych funduszy strukturalnych (regionalnego, socjalnego, rolnego) i wprowadzono zasadę koncentracji maksymalnej części środków UE w opóźnionych w rozwoju regionach problemowych. W obecnych warunkach naszego kraju istnieje przede wszystkim potrzeba integracji i programowania w przestrzeni (a nie tylko w ujęciu działowym i sektorowym) wielostronnych działań i związanych z tym środków finansowych, w tym UE, będących w dyspozycji również samorządów regionalnych i lokalnych.

Wielofunkcyjny rozwój opóźnionych w rozwoju obszarów problemowych, w tym zwłaszcza obszarów wiejskich, nie rozwiąże jednak w pełni problemów wyrównania i wzrostu poziomu życia mieszkającej na peryferyjnych obszarach ludności i nie zapewni pracy oraz źródeł utrzymania całej ludności w wieku produkcyjnym. Może jednak stworzyć możliwości zatrudnienia i dodatkowych dochodów dla około 50% ludności wiejskiej, która stanowi od 15 lat około 38% ludności ogółem. Stąd znaczna część ludności mieszkającej obecnie w opóźnionych w rozwoju obszarach peryferyjnych będzie zmuszona migrować lub dojeżdżać do pracy w rozwijających się większych miastach i gminach wiejskich urbanizujących się wokół tych miast. Tego typu tendencje potwierdzają już przeprowadzone badania ekonomiczno-przestrzenne [Problemy... 2001; Łojewski 2001]. Stąd trzeba również podjąć w *długofalowej strategii rozwoju kraju* problem centrów (ośrodków) wzrostu, którymi stają się rozwijające się miasta, zwłaszcza większe, a także aglomeracje, w tym obszary wiejskie urbanizujące się wokół tych miast. Obszary te muszą bowiem wchłonąć nadwyżkę ludności z terenów peryferyjnych, w tym z obszarów wiejskich, w drodze migracji bądź dojazdów do pracy. Wymaga to w perspektywie zwiększenia w Polsce urbanizacji kraju z 62% do około 80% (tak jak jest to w rozwiniętych krajach Unii Europejskiej) oraz rozbudowy miast i terenów podmiejskich a także zintegrowanych systemów infrastruktury, w tym komunikacyjnej i środowiskowej, które mają szansę dalszego rozwoju oraz zwiększenia zatrudnienia.

LITERATURA

1. Komisja UE, 2001. Strategia zrównoważonego rozwoju Unii Europejskiej. http://www.mos.gov.pl/integracja_europejska/komunikat.pdf.
2. Łojewski S. (2001): Obszary wiejskie rozwijające się i opóźnione w rozwoju w świetle wyników badań ekonomiczno-przestrzennych. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, t. 1, z. 1, s. 31-47.
3. Łojewski S., Skinder Z. (2003): Uwarunkowania ekonomiczno-przestrzenne rozwoju obszarów wiejskich. [w:] Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Red. A. Czudec. Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów. T. 2, s. 157-165.
4. Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006. Rada Ministrów, Warszawa 2003.
5. Ochrona środowiska 1996. GUS, Warszawa 1996.
6. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich dla Polski na lata 2004-2006. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2003. <http://www.minrol.gov.pl>
7. Problemy wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich i miast. Wyniki badań ekonomiczno-przestrzennych, 2001. Red. nauk. S. Łojewski. Wyd. Uczeln. ATR, Bydgoszcz.
8. Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2003. GUS, Warszawa 2004.
9. Rolnictwo na terenach zagrożonych ekologicznie. Powszechny spis rolny 1996. GUS, Warszawa 1997.

GRZEGORZ IGNACZEWSKI
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

SYSTEM KWOTOWANIA PRODUKCJI MLEKA W POLSCE

1. Wstęp

W początkowym okresie funkcjonowania Wspólnej Polityki Rolnej, tj. w latach 60-tych i 70-tych XX wieku, jednym z głównych jej celów było podniesienie produktywności rolnictwa, a przez to zapewnienie samowystarczalności żywnościowej krajom tworzącym wówczas Europejską Wspólnotę Gospodarczą. Działania pobudzające produkcję rolniczą w przypadku wielu produktów rolnych, a w szczególności mleka, okazały się na tyle skuteczne, że pod koniec lat 70-tych i na początku 80-tych produkcja mleka i jego przetworów w krajach EWG znacznie przekroczyła spożycie. Ze względu na wyższe ceny podstawowych eksportowych przetworów mlecznych tj. masła i mleka w proszku, obowiązujące na rynku wewnętrznym EWG, w porównaniu do cen rynku światowego, zagospodarowywanie nadwyżek z rynku wewnętrznego wiązało się z koniecznością ponoszenia wysokich kosztów z budżetu Wspólnotowego (koszty przechowywania nadwyżek, subsydiowania eksportu). W roku 1984 podjęto bardzo radykalne działania mające na celu ograniczenie produkcji mleka i ograniczenie kosztów związanych ze stabilizacją tego rynku. Zastosowano wówczas, jeden z najbardziej drastycznych środków interwencyjnych jakim jest ilościowe ograniczenie produkcji surowca nazwane kwotowaniem. Środek ten okazał się na tyle skuteczny, że jest podstawowym narzędziem regulacji rynku mleka do dnia dzisiejszego. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej instrumentem tym zostali objęci także polscy rolnicy – producenci mleka.

2. Kwoty mleczne w EWG – podstawowe pojęcia i zasady

Przedstawienie zasad funkcjonowania systemu kwot mlecznych wymaga wcześniejszego omówienia podstawowych pojęć używanych w początkowym okresie funkcjonowania systemu.

Krajowa kwota mleczna

W ramach systemu kwotowania produkcji mleka przydzielono dla każdego kraju członkowskiego tzw. kwotę krajową, która stanowi górny limit ilości produkcji surowca mlecznego wprowadzonego do obrotu rynkowego w danym kraju, w tzw. roku mlecznym (rok mleczny trwa od 1 kwietnia do 31 marca następnego roku). Kwota krajowa dzieli się na trzy podkwoty:

- kwotę hurtową – obejmującą mleko dostarczane przez producentów do odbiorców, którzy organizują skup mleka z gospodarstw rolnych (mleczarni i innych organizacji skupujących mleko);
- kwotę sprzedaży bezpośredniej - obejmującą sprzedaż mleka lub produktów mlecznych bezpośrednio z gospodarstwa do bezpośredniego spożycia;
- kwotę rezerwy krajowej – kwotę tę każdy kraj może ustalić tak aby suma kwoty hurtowej, kwoty sprzedaży bezpośredniej i kwoty rezerwy krajowej nie przekraczała kwoty narodowej. Kwota rezerwy może być rozdysponowana na rzecz producentów rozpoczynających działalność lub ją rozwijających.

W krajach EWG, krajowa kwota mleczna podzielona została na poszczególnych producentów rolnych na podstawie produkcji z tzw. roku referencyjnego (rokiem referencyjnym w momencie wprowadzania systemu kwot mlecznych był rok 1981 i na podstawie produkcji z tego okresu dokonano podziału kwoty). Każdy rolnik mógł posiadać zarówno kwotę hurtową jak też i bezpośrednią.

Referencyjna zawartość tłuszczu

Dla zapewnienia wysokiej skuteczności systemu kwot mlecznych, oprócz ograniczenia ilości mleka wprowadzanego do obrotu, ograniczono również ilość tłuszczu mlecznego – głównego surowca do produkcji masła. Podstawową zasadą funkcjonowania tego ograniczenia było i nadal jest przypisanie do kwoty hurtowej zarówno na poziomie gospodarstwa jak również na poziomie krajowym, średniej zawartości tłuszczu z roku referencyjnego. Po zakończeniu danego roku kwotowego rozliczenie ilości wprowadzonego do obrotu mleka następuje po przeliczeniu faktycznie odstawionej ilości na mleko o referencyjnej zawartości tłuszczu. Obowiązuje zasada, że jeżeli średnia faktyczna zawartość tłuszczu w mleku odstawionym w danym roku kwotowym jest wyższa od wartości referencyjnej dany rolnik lub kraj członkowski może wprowadzić do obrotu mniej mleka niż wynika to z przydzielonej mu kwoty i na odwrót.

Cena docelowa

Była to teoretyczna cena płacona za surowiec produkowany przez rolników. Cena ta nie była administracyjną ceną minimalną, obligatoryjnie obowiązującą, a jedynie wartością, do której osiągnięcia dążono poprzez stosowanie instrumentów interwencji rynkowej.

Podstawową zasadą wymuszającą przestrzeganie ustalonych limitów było i jest stosowanie kar pieniężnych za przekroczenie kwoty mlecznej. W przypadku przekroczenia kwoty krajowej na dane państwo nakładana była kara w postaci opłaty specjalnej w wysokości 115 % ceny docelowej mleka, naliczanej od wielkości, o którą została przekroczona kwota krajowa. W rezultacie ścisłego monitorowania produkcji mleka przez krajowe instytucje administrujące systemem kwot, opłatę tą płacili ci producenci, którzy przekroczyli przyznane im limity produkcyjne. Obecnie w UE również funkcjonuje system kar finansowych, jednakże zmieniono system ich naliczania (system ten zostanie omówiony w dalszej części niniejszego artykułu).

Ważną zasadą systemu kwot mlecznych w EWG, jak i obecnie w UE, jest niedopuszczanie do możliwości transferu kwot między krajami członkowskimi, natomiast dopuszcza się możliwość obrotu kwotami indywidualnymi przyznawanymi producentom mleka, jednak jest to uzależnione od wewnętrznych ustaleń danego kraju członkowskiego.

3. Negocjacje akcesyjne – ważny etap w drodze do Unii Europejskiej

Ponieważ decyzja o przystąpieniu Polski do UE oznaczała konieczność objęcia systemem kwotowania produkcji mleka także polskich rolników, dla przyszłości polskiego mleczarstwa, bardzo istotne były negocjacje akcesyjne. Strona polska musiała wynegocjować dla naszych producentów odpowiednio dużą kwotę produkcji mleka, dającą perspektywę rozwoju tego sektora po wejściu Polski do UE.

W okresie negocjowania wielkości kwoty mlecznej dla polskiego sektora mlecznego charakterystyczne były dwa ważne zjawiska: niski poziom intensywności produkcji mleka w porównaniu z ówczesnymi krajami UE oraz duże możliwości zwiększenia produkcji w przypadku stworzenia korzystnych warunków produkcyjnych (możliwość wystąpienia tzw. efektu opóźnienia). Ze strony unijnej głównym argumentem przemawiającym za ograniczeniem wysokości kwoty mlecznej dla Polski było występowanie nadwyżek na rynkach produktów mleczarskich w UE. W tabeli 1 przedstawiono stanowiska stron oraz wyniki negocjacji akcesyjnych dotyczących przyznania dla Polski kwoty mlecznej.

W wyniku negocjacji akcesyjnych przyznano również dla Polski referencyjną zawartość tłuszczu na poziomie 3,9%. Ustalenia dokonane w trakcie negocjacji akcesyjnych określiły możliwości rozwoju produkcji mleka w Polsce na najbliższe kilkanaście lat. Pomimo, iż wynegocjowana kwota mleczna jest niższa od oczekiwań polskich producentów, daje ona możliwości powiększenia produkcji, ponadto producenci mleka mają możliwość poprawy opłacalności produkcji poprzez wzrost wydajności.

**Początkowe stanowiska negocjacyjne Polski i UE dotyczące
ustalenia kwot mlecznych**

Stanowisko polskie				Stanowisko unijne
Polska ubiegala się o przyznanie kwot produkcji mleka na poszczególne lata po akcesji w następującej wysokości (w tys. ton):				UE nie przewidziała kwoty kroczącej. Propozycja dla Polski: kwota całkowita 8 875 tys. t, w tym: sprzedaż hurtowa 6 956 tys. t, sprzedaż bezpośrednia 1 918 tys. t
Rok	Kwota sprzedaży hurtowej	Kwota sprzedaży bezpośredniej	Łączna kwota mleczna	
2003	10 506	711	11 217	
2004	11 183	662	11 845	
2005	11 880	645	12 525	
2006	12 360	639	12 999	
2007	12 765	605	13 370	
2008	13 176	564	13 740	
Ustalenia końcowe				
Kwota sprzedaży hurtowej: 8 500 tys. t				
Kwota sprzedaży bezpośredniej: 464 tys. t				
Rezerwa restrukturyzacyjna ¹ : 416 tys. t				

Źródło: Opracowanie własne na podstawie:

- *Raport na temat rezultatów negocjacji o członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej*. Rada Ministrów RP, Warszawa, grudzień 2002.
- *Stanowisko negocjacyjne Polski w obszarze Rolnictwo* przyjęte przez RM w dniu 9 grudnia 1999 r.
- *Zmiana stanowiska negocjacyjnego Polski w obszarze Rolnictwo – zagadnienie inne niż ustawodawstwo weterynaryjne i fitosanitarne* przyjęta przez RM w dniu 14 maja 2002 r.
- *Odpowiedź Polski na wspólne stanowisko negocjacyjne UE w obszarze „rolnictwo” z dnia 31.10.2002*. CONF-PL 81/02.

4. Wdrażanie systemu kwot mlecznych w Polsce

Podstawę prawną dla wdrażania systemu kwotowania produkcji mleka w Polsce stanowiła ustawa z dnia 6 września 2001 r. o regulacji rynku mleka i przetworów mlecznych². Ustawa ta wyznaczyła okres od dnia 1 kwietnia 2002 r. do dnia 31 marca 2003 r., na rok referencyjny dla producentów mleka. Ilość mleka odsta-

¹ Rezerwa ta będzie dostępna od 1 kwietnia 2006 r., w zakresie, w jakim spożycie mleka i przetworów mlecznych na potrzeby własne gospodarstw spadło od 2000 r. Decyzja o udostępnieniu rezerwy i jej rozdzieleniu na kwoty dla dostawców i sprzedaż bezpośrednią zostanie podjęta przez Komisję. Szerzej na temat rezerwy restrukturyzacyjnej patrz: *Dokument AA12/03* wchodzący w skład *Załącznika II do Traktatu Akcesyjnego. Bruksela, 31 stycznia 2003 r.*

² Dz. U. z dnia 12 listopada 2001 r. Nr 129 poz. 1446.

wionego do mleczarń lub innych podmiotów skupujących, w roku referencyjnym, była podstawą podziału krajowej kwoty hurtowej na poszczególnych producentów. W ustawie tej określono również termin wprowadzenia systemu kwotowania produkcji mleka w Polsce. Pierwszy rok kwotowy ustalono na okres od dnia 1 kwietnia 2004 r. do dnia 31 marca 2005 r³.

Po zakończeniu roku referencyjnego zarówno dostawcy hurtowi jak i dostawcy bezpośredni chcący uzyskać kwotę mleczną zobowiązani byli, w terminie do dnia 31 października 2003 r⁴., złożyć do Agencji Rynku Rolnego (ARR) wnioski o przyznanie im indywidualnych kwot mlecznych. Na podstawie tychże wniosków ARR dokonała, do końca lutego 2004 roku, przydziału kwot mlecznych poszczególnym producentom rolnym (była to tzw. pierwsza alokacja kwot). Jednakże tuż po rozpoczęciu pierwszego roku kwotowego dotychczasowa ustawa regulująca funkcjonowanie rynku mleka musiała być znowelizowana w celu dostosowania jej do zmienionych przepisów Unii Europejskiej (zmiany przepisów UE dotyczące kwot mlecznych były rezultatem tzw. reformy luksemburskiej z 2003 roku). Nowelizacji przepisów polskich dokonano ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 93, poz. 897).

5. Obecne zasady funkcjonowania systemu kwot mlecznych w Polsce - reforma systemu kwotowania produkcji mleka z 2003 roku

Kluczowe znaczenie dla funkcjonowania systemu kwot mlecznych, zarówno w krajach UE jak i krajach, które przystąpiły do Wspólnoty w maju 2004 roku, miały ustalenia dotyczące kolejnej reformy Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) podjęte w czerwcu 2003, w Luksemburgu. Nowe zasady weszły w życie z dniem 1 kwietnia 2004 r. Polska, mimo iż nie była jeszcze członkiem UE dostosowała również swoje przepisy do zmienionych zasad WPR. Obecnie w naszym kraju system kwotowania produkcji mleka opiera się na identycznych zasadach jak w pozostałych krajach członkowskich. Warto również nadmienić, że pierwszym rokiem kwotowym w Polsce, funkcjonującym w pełni na zasadach unijnych, z zastosowaniem wszystkich mechanizmów związane z tym systemem, jest rok kwotowy rozpoczęty 1 kwietnia 2005 roku (poprzedni rok kwotowy był okresem przejściowym pozwalającym praktycznie wdrożyć nowy w naszych warunkach system). Bardzo istotne jest, że według ustaleń reformy z Luksemburga funkcjonowanie systemu kwot mlecznych przedłużono do roku 2015.

5.1. Podstawy prawne

Od 1 kwietnia 2004 roku podstawę prawną dla funkcjonowania systemu kwotowania produkcji mleka, we wszystkich krajach członkowskich UE, stanowią następujące akty prawne:

³ Ibidem, art. 41.

⁴ Ostateczny termin składania wniosków przez dostawców bezpośrednich został przedłużony do dnia 30 listopada 2003 r.

- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1788/2003 z dnia 29 września 2003 r. ustanawiające opłatę w sektorze mleka i przetworów mlecznych.
- Rozporządzenie Komisji 595/2004 z dnia 30 marca 2004 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania Rozporządzenia Rady 1788/2004 ustanawiającego opłatę w sektorze mleka i przetworów mlecznych.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1255/1999 z dnia 17 maja 1999 r. w sprawie wspólnej organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych.

Wymienione akty prawa UE mają bezpośrednie zastosowanie w systemach prawa państw członkowskich. Jednakże niektóre zagadnienia uregulowane są w nich wariantowo, dając możliwość wyboru najkorzystniejszego wariantu poszczególnym krajom członkowskim. W Polsce uszczegółowieniem tych przepisów jest ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r., „o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych”⁵.

5.2. Podstawowa terminologia stosowana obecnie w systemie kwot mlecznych

Przed omówieniem obecnych zasad funkcjonowania systemu kwot mlecznych konieczne jest przybliżenie podstawowych terminów związanych z tymże systemem. Terminy te zostały zdefiniowane w wymienionych aktach prawnych.

- **Mleko** - oznacza produkt udoju jednej lub więcej krów (należy zwrócić uwagę, iż system kwotowania dotyczy wyłącznie mleka krowiego);
- **Inne przetwory mleczne** - wszelkie produkty inne niż mleko, w szczególności mleko odtłuszczone, śmietana, masło, jogurt i ser;
- **Producent** - rolnik⁶, który prowadzi gospodarstwo mieszczące się w obrębie terytorium geograficznego Państwa Członkowskiego i który produkuje oraz wprowadza do obrotu mleko albo przygotowuje się do tego w bardzo bliskiej przyszłości;
- **Gospodarstwo** oznacza wszystkie jednostki produkcyjne zarządzane przez rolnika, które znajdują się na terytorium tego samego Państwa Członkowskiego⁷;
- **Skupujący** - przedsiębiorstwa lub grupy, które nabywają mleko od producentów:
 - aby poddać je skupowi, pakowaniu, przechowaniu, chłodzeniu i przetworzeniu, łącznie z pracami objętym umową,
 - aby je sprzedać jednemu lub kilku przedsiębiorstwom poddającym obróbce lub przetworzeniu mleko lub inne przetwory mleczne.

⁵ Dz. U. z 2004 r. Nr 93, poz. 897.

⁶ Definicję rolnika określono w art. 2 lit. a) rozporządzenia (WE) nr 1782/2003 ustanawiającego wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego w ramach wspólnej polityki rolnej i systemów wsparcia dla producentów niektórych upraw.

⁷ Definicja ta została określona w art. 2 lit. b) rozporządzenia (WE) nr 1782/2003.

- **Dostawa** (sprzedaż hurtowa) - wszystkie dostawy mleka, wyłączając wszelkie przetwory mleczne, od producenta do skupującego, bez względu na to czy transport jest przeprowadzony przez producenta, skupującego, przedsiębiorstwo przetwórcze czy poddające obróbce takie produkty czy też przez stronę trzecią;
- **Sprzedaż bezpośrednia** - wszelka sprzedaż lub transfer mleka przez producenta bezpośrednio do konsumentów, a także wszelka sprzedaż lub transfer innych przetworów mlecznych dokonane przez producenta;
- **Krajowa Ilość Referencyjna (KIR)** - ilość referencyjna mleka, którą można wprowadzić do obrotu, ustalona w odniesieniu do każdego Państwa Członkowskiego (do 1 kwietnia 2004 była to krajowa kwota mleczna);
- **Indywidualna Ilość Referencyjna (IIR)** - ilość referencyjną producenta na dzień 1 kwietnia każdego dwunastomiesięcznego okresu (roku kwotowego). Do 1 kwietnia 2004 r. była to indywidualna kwota mleczna.

5.3. Podstawowe zasady funkcjonowania systemu w Polsce

Instytucją odpowiedzialną za zarządzaniem systemem kwot mlecznych w Polsce jest Agencja Rynku Rolnego (ARR). Instytucja ta odpowiada za bezpośrednie zarządzanie Krajową Ilością Referencyjną, tzn. dokonała rozdziału ilości referencyjnych na poszczególnych producentów, a obecnie rozdziela dodatkowe ilości pochodzące z rezerwy mlecznej oraz nadzoruje transfery indywidualnych ilości referencyjnych dokonywane przez producentów. Odpowiada ona również za rozliczenie ilości mleka wprowadzonego do obrotu w roku mlecznym. Agencja prowadzi również rejestr producentów mleka oraz rejestr podmiotów skupowych.

Rolnik produkujący mleko może wprowadzać je do obrotu rynkowego pod warunkiem posiadania indywidualnej ilości referencyjnej (kwoty mlecznej). Przez wprowadzanie do obrotu rynkowego rozumie się wszelką sprzedaż mleka surowego jak też przetworów mlecznych produkowanych w gospodarstwie. Producenci sprzedający mleko surowe do podmiotów skupowych muszą posiadać indywidualną ilość referencyjną dla dostawcy hurtowego, natomiast rolnicy sprzedający mleko surowe oraz jego przetwory bezpośrednio z gospodarstw odbiorcom ostatecznym powinni posiadać indywidualną ilość referencyjną dla dostawców bezpośrednich. Rolnik może posiadać jednocześnie indywidualną ilość referencyjną zarówno dla dostawców bezpośrednich jak też dla dostawców hurtowych.

Kwotowaniu nie podlega mleko produkowane i zużywane na potrzeby wewnętrzne gospodarstwa (na spożycie własne rodziny rolnika oraz mleko przeznaczone do karmienia zwierząt). Nie podlega również kwotowaniu mleko inne niż krowie. Kwotowaniu podlega natomiast mleko i przetwory mleczne pochodzące z gospodarstwa rolnika, a zużywane na potrzeby prowadzonej działalności agroturystycznej.

Przedsiębiorstwa (podmioty skupowe) chcące prowadzić działalność polegającą na skupie mleka surowego na terenie Polski, muszą uzyskać wpis do krajowego rejestru podmiotów skupowych prowadzonego przez prezesa ARR. Rolnicy - dostawcy hurtowi mogą sprzedawać produkowane mleko wyłącznie zarejestrowanym podmiotom skupowym.

Producenci mleka posiadający IIR zarówno dla dostaw hurtowych jak i sprzedaży bezpośredniej, po zakończeniu roku kwotowego zobowiązani są przedstawić rozliczenie z wykonania posiadanej IIR (rozliczenie to musi być złożone do ARR w terminie do 15 maja następnego roku kwotowego). W przypadku IIR dla dostawców hurtowych rozliczenia w imieniu rolnika dokonuje zakład lub zakłady skupowe. Podmiot skupowy, odbierający mleko od rolnika - dostawcy hurtowego, zobowiązany jest prowadzić rejestr ilości skupionego mleka, a także raz w miesiącu przysyłać do rolnika oraz oddziału terenowego ARR informację o ilości mleka odstawnego w danym miesiącu, średniej zawartości tłuszczu oraz o ilości odstawnego mleka od początku roku kwotowego, w przeliczeniu na mleko o referencyjnej zawartości tłuszczu (stopień wykorzystania IIR). Przeliczenie mleka z rzeczywistą zawartością tłuszczu na mleko o referencyjnej zawartości jest konieczne ze względu na omówione wcześniej ograniczenie ilościowe. Dotyczy ono nie tylko produkcji surowca mlecznego, ale także produkcji tłuszczu mlecznego (referencyjne zawartości tłuszczu)⁸.

W przypadku dostawców bezpośrednich, a także dostawców posiadających jednocześnie IIR dla dostaw hurtowych jak i dla sprzedaży bezpośredniej, obowiązek ewidencjonowania produkcji i rozdysponowania mleka spoczywa na rolniku. Dostawca bezpośredni zobowiązany jest prowadzić rejestr produkcji i rozdysponowania mleka⁹. Po zakończeniu roku kwotowego (do dnia 15 maja) dostawca bezpośredni zobowiązany jest przesłać do oddziału terenowego ARR roczną informację o ilości mleka wprowadzonego do obrotu. Dostawcy bezpośredni, którzy część lub całość mleka produkowanego w gospodarstwie przetwarzają na produkty mleczne typu sery, masło, w rozliczeniu rocznym przeliczają ilość wyprodukowanych przetworów na mleko surowe przy wykorzystaniu ustalonych przeliczników¹⁰. W przypadku nie złożenia w wyznaczonym terminie dokumentów związanych z rozliczeniem wprowadzonej do obrotu ilości mleka, dyrektor

⁸ Szerzej na temat przeliczania rzeczywistych dostaw na mleko o referencyjnej zawartości tłuszczu zobacz art. 10 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 595/2004 z dnia 30 marca 2004 r., ustanawiające szczegółowe zasady stosowania Rozporządzenia Rady (WE) nr 1788/2003 ustanawiającego opłatę specjalną w sektorze mleka i przetworów mlecznych.

⁹ Szczegóły dotyczące wzoru oraz prowadzenia rejestru mleka - patrz Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 6 lutego 2004 r. w sprawie wzoru rejestru mleka i przetworów mlecznych, szczegółowych zasad jego prowadzenia oraz wzoru informacji rocznej o ilości wykorzystanego mleka (Dz. U. z 2004 r. Nr 35 poz. 318).

¹⁰ Szerzej na temat przeliczników - patrz art. 12 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 595/2004.

oddziału terenowego ARR może nałożyć na producenta mleka karę pieniężną lub karę w postaci przepadku kwoty mlecznej.

Podstawowym ograniczeniem w systemie kwotowania jest zasada, że producenci mleka z danego kraju członkowskiego mogą, w danym roku kwotowym, wprowadzić do obrotu rynkowego zarówno pod postacią mleka surowego jak i innych przetworów mlecznych, nie więcej surowca mlecznego niż wynosi Krajowa Ilość Referencyjna (KIR). W przypadku przekroczenia KIR państwo członkowskie zobowiązane jest zapłacić karę pieniężną odprowadzaną do wspólnego budżetu UE. Odpowiedzialność za terminowe odprowadzenie potencjalnej kary spoczywa na państwie członkowskim, jednak pieniądze te pochodzą od producentów, którzy przekroczyli swoje Indywidualne Ilości Referencyjne (IIR). Dostawcy hurtowi, którzy w danym roku kwotowym wyczerpią swoją IIR zobowiązani są odprowadzać zaliczkę na poczet ewentualnej kary, za każdy kilogram odstawionego mleka ponad IIR (obecnie w Polsce zaliczkę ustalono na poziomie 0,20 PLN/kg mleka). W sytuacji, gdy na poziomie kraju KIR nie jest przekroczona, kwota pobranych zaliczek jest zwracana producentom mleka. Natomiast jeżeli KIR została przekroczona pobrane zaliczki zostają zaliczone na poczet kary, a ewentualna kwota nadpłaty jest zwracana rolnikowi.

Do roku kwotowego 2003/2004 kara za przekroczenie posiadanej kwoty mlecznej była ustalana na poziomie 115% obowiązującej w danym roku kwotowym ceny docelowej mleka za każdy kilogram mleka sprzedany ponad posiadaną kwotę. Kara była naliczana oczywiście w sytuacji, gdy przekroczenie nastąpiło na poziomie kwoty krajowej. Obecnie na skutek zniesienia instrumentu, jakim była cena docelowa, kary za przekroczenie IIR zostały ustalone kwotowo, na następujących poziomach (w EURO/100kg): 30,91 EUR dla okresu 2005/2006, 28,54 EUR dla okresu 2006/2007 oraz 27,83 EUR dla okresu 2007/2008 i później¹¹.

Jednakże w sytuacji, gdy w danym roku kwotowym nastąpiło przekroczenie KIR rolnicy, którzy przekroczyli swoje IIR nie muszą płacić kary za całą ilość mleka sprzedaną ponad posiadaną IIR. Kwotę należnej kary ustala się jako iloczyn ilości mleka wprowadzonego do obrotu ponad IIR, stawki kary za przekroczenie oraz tzw. współczynnika realokacji. Współczynnik ten uwzględnia IIR niewykorzystane przez niektórych rolników. Współczynnik realokacji ustala się dzieląc sumę niewykorzystanych IIR oraz kwoty pozostającej w Krajowej Rezerwie przez sumę przekroczeń IIR. W ten sposób kwota środków pobranych od rolników odpowiada dokładnie kwocie kary, jaką państwo musi odprowadzić do budżetu Wspólnoty.

Również w sytuacji, gdy rolnik wprowadzi do obrotu w danym roku kwotowym mniej mleka niż wynosi posiadana przez niego IIR może liczyć się z nałoże-

¹¹ Art. 2 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1788/2003 z dnia 29 września 2003 r. ustanawiającego opłatę wyrównawczą w sektorze mleka i przetworów mlecznych.

niem na niego kary w postaci utraty niewykorzystanej części IIR. Kara taka może być nałożona w sytuacji, gdy producent w danym roku kwotowym wprowadzi do obrotu mniej niż 70% posiadanej IIR. Przepadkowi podlega wtedy cała niewykorzystana część IIR (nie dotyczy to oczywiście sytuacji, w której mamy do czynienia z działaniem „siły wyższej”). Nowością w systemie kwotowania produkcji mleka, wprowadzoną we wszystkich krajach Wspólnoty, jest zasada, że do wykonania kwoty mlecznej nie zalicza się mleka, które zostało wprowadzone do obrotu na podstawie umowy dzierżawy kwoty mlecznej. Oznacza to, że jeżeli rolnik wydzierżawi przynajmniej 30% IIR innemu producentowi, to po zakończeniu roku kwotowego ta wydzierżawiona część zostanie rolnikowi odebrana. Rozwiązanie to wprowadzono w celu uniemożliwienia praktyk szkodliwych dla mleczarstwa UE, a polegających na nabywaniu kwot mlecznych przez rolników nieprowadzących produkcji mleka i czerpaniu korzyści z wydzierżawiania kwot mlecznych.

5.4. Obrót kwotami mlecznymi

Przepisy prawne UE w zakresie systemu kwotowania produkcji mleka zezwalają na dokonywanie transferów IIR pomiędzy producentami mleka wewnątrz kraju członkowskiego. Nie dopuszcza się natomiast możliwości transferowania IIR pomiędzy poszczególnymi państwami członkowskim. Organizacja obrotu IIR w poszczególnych państwach różni się, ponieważ przepisy prawne określają tylko ogólnie zasady tego typu transakcji. Z tego powodu zasady obrotu IIR przedstawione zostaną jedynie na polskim przykładzie¹². Podstawowe zasady związane z obrotem IIR to:

- Indywidualna Ilość Referencyjna (IIR) stanowi konkretną wartość majątkową.
- IIR może podlegać zbyciu, wydzierżawieniu, a także jest przedmiotem dziedziczenia.
- Posiadaczem IIR może być jedynie rolnik – producent mleka posiadający gospodarstwo rolne.
- Każda transakcja dla swojej skuteczności wymaga zgłoszenia i zatwierdzenia przez właściwego dyrektora oddziału terenowego ARR.

W obrocie IIR możemy wyróżnić kilka różnych rodzajów transferów:

- **sprzedaż gospodarstwa wraz z IIR** – w przypadku, gdy rolnik będący właścicielem IIR dokonuje sprzedaży całego gospodarstwa kwota mleczna przechodzi automatycznie na nabywcę;
- **dzierżawa gospodarstwa wraz z IIR** – w przypadku, gdy rolnik będący właścicielem IIR wydzierżawia całe swoje gospodarstwo innemu rolnikowi IIR jest wydzierżawiana razem z gospodarstwem. Nie ma wtedy

¹² Szerzej na temat regulacji unijnych tego zagadnienia patrz Rozporządzenie Rady (WE) nr 1788/2003 z dnia 29 września 2003 r. ustanawiające opłatę w sektorze mleka i przetworów mlecznych.

- zastosowania zasada nakazująca wyprodukowanie przez właściciela IIR przynajmniej 70% IIR, pod rygorem utraty niewykorzystanej części. Rolnik wydzierżawiając IIR wraz z gospodarstwem nie podlega tego typu sankcji;
- **sprzedaż samej IIR** - może być dokonana na rzecz innego rolnika producenta mleka, którego gospodarstwo położone jest na terenie tego samego województwa co gospodarstwo sprzedającego;
 - **dzierżawa samej IIR** - może być dokonana na rzecz innego rolnika producenta mleka, którego gospodarstwo położone jest na terenie tego samego województwa co gospodarstwo sprzedającego. Umowa dzierżawy jest ważna wyłącznie do końca roku kwotowego, w którym została zawarta. Po zakończeniu roku kwotowego umowa dzierżawy automatycznie wygasa i musi być odnawiana. Rolnik może wydzierżawiać IIR nie dłużej niż przez trzy kolejne lata. Producent mleka oddający w dzierżawę swoją IIR powinien pamiętać, że w przypadku wydzierżawienia powyżej 30% posiadanej IIR, po zakończeniu roku kwotowego utraci wydzierżawioną część na rzecz ARR.
 - **konwersja IIR** - transfer ten polega na zamianie posiadanej przez rolnika IIR dla dostawcy bezpośredniego na IIR dla dostawcy hurtowego i odwrotnie. Rozróżniamy dwa rodzaje konwersji: konwersję czasową, która obowiązuje jedynie do końca roku kwotowego w którym została dokonana oraz konwersję stałą, czyli trwałą zamianę rodzaju IIR.

Istotną kwestią, związaną z transferami IIR, jest ustalanie referencyjnej zawartości tłuszczu dla rolnika który nabył IIR. Problem ten występuje ze względu na różnice w referencyjnych zawartościach tłuszczu, przydzielonych poszczególnym rolnikom. Tak więc rolnik dokonujący np. zakupu IIR nabywa z reguły limit z inną referencyjną zawartością tłuszczu. Referencyjna zawartość tłuszczu po dokonaniu transferu ustalana jest jako średnia ważona zawartość tłuszczu w kwocie dotychczasowej i nabywanej.

W przypadku dokonywania transferów IIR, takich jak sprzedaż czy dzierżawa, 5% ilości będącej przedmiotem transakcji jest potrącane i zasila Krajową Rezerwę Krajowej Ilości Referencyjnej.

5.5. Krajowa Rezerwa Krajowej Ilości Referencyjnej

Jak już wcześniej wspomniano Krajowa Rezerwa ustalana jest przez dane państwo członkowskie w taki sposób, aby suma IIR dla dostawców hurtowych i bezpośrednich oraz Krajowej Rezerwy nie przekraczała całkowitej Krajowej Ilości Referencyjnej. W przypadku Polski Krajowa rezerwa utworzona została z nierozdysponowanych w pierwszej alokacji IIR. Do rezerwy trafiło wówczas około 1mln ton IIR dla dostawców hurtowych i około 5 800 ton IIR dla dostawców bezpośrednich. Krajową Rezerwę zasilają również IIR pochodzące od rolników którzy nie wykonali przydzielonych im limitów przynajmniej w 70% (o czym pi-

sano w części 5 c) niniejszego artykułu), IIR które cofnięto rolnikom nie przestrzegającym zasad rozliczeń oraz IIR potrącone przy dokonywaniu transferów. O przydział dodatkowej IIR może ubiegać się rolnik, który w danym roku kwotowym wprowadził do obrotu więcej mleka niż wynika to z posiadanej przez niego IIR. W poprzednim roku kwotowym minimalne przekroczenie IIR, uprawniające do wnioskowania o przyznanie dodatkowej ilości z Krajowej Rezerwy, wynosiło 10 000 kg, obecnie ilość tą obniżono do 5 000 kg.

6. Podsumowanie

Objęcie polskiego rolnictwa systemem kwotowania produkcji mleka ma obecnie i prawdopodobnie w następnych latach będzie miało decydujący wpływ na rozwój polskiego mleczarstwa. Sztywne, ilościowe ograniczenie ilości mleka wprowadzanego do obrotu rynkowego określa wyraźnie sposób w jaki należy dążyć do osiągnięcia lepszych wyników ekonomicznych produkcji. W takiej sytuacji zasada racjonalnego gospodarowania nakazuje dążenie do uzyskania zakładanego poziomu produkcji (na poziomie Krajowej Ilości Referencyjnej) przy minimalnych nakładach produkcyjnych. W Polsce wiele gospodarstw mleczarskich dysponuje jeszcze znacznymi możliwościami w zakresie wzrostu wydajności oraz redukcji kosztów wytwarzania i jak się wydaje, właśnie w tym kierunku podąża rozwój mleczarstwa w naszym kraju. W ostatnich latach obserwujemy chociażby dość znaczący wzrost wydajności mlecznej krów w polskich stadach. Z drugiej strony korzyścią jaka płynie z restrykcyjnych ograniczeń po stronie produkcyjnej, jest znacząca stabilizacja rynku, przekładająca się na poprawę sytuacji ekonomicznej gospodarstw mlecznych. Dodatkowym czynnikiem korzystnym dla producentów mleka jest niewątpliwie stabilność rozwiązań regulacyjnych dotyczących rynku mleka. Przepisy UE w tym zakresie, pozwalają na dość precyzyjne określenie perspektyw rozwojowych na następne lata, a więc racjonalniej planować wydatki inwestycyjne w gospodarstwach mleczarskich.

31 marca 2005 roku zakończył się pierwszy rok kwotowy w naszym kraju. Wstępne dane na temat wykonania Krajowej Ilości Referencyjnej wskazują na prawie stuprocentowe wykorzystanie przyznanego Polsce limitu produkcyjnego (wg wstępnych danych ARR na dzień 31 lipca 2005 stopień wykorzystania krajowej ilości referencyjnej dla dostawców hurtowych w roku kwotowym 2004/2005 wyniósł 98,2%)¹³. W porównaniu do roku referencyjnego, w którym sprzedaż hurtowa mleka była o około 1 milion ton niższa, nastąpił więc znaczący wzrost ilości mleka odstawnego do podmiotów skupowych. Analiza sytuacji polskiego mleczarstwa po pierwszym roku funkcjonowania systemu kwotowania produkcji mleka stanowić będzie treść następnego artykułu przygotowywanego przez autora.

¹³ Patrz: www.arr.gov.pl.

LITERATURA

1. Dokument AA12/03 wchodzący w skład Załącznika II do Traktatu Akcesyjnego. Bruksela, 31 stycznia 2003 r.
2. Odpowiedź Polski na wspólne stanowisko negocjacyjne UE w obszarze „rolnictwo” z dnia 31.10.2002. CONF-PL 81/02.
3. Raport na temat rezultatów negocjacji o członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. Rada Ministrów RP, Warszawa, grudzień 2002.
4. Rozporządzenie Komisji 595/2004 z dnia 30 marca 2004 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania Rozporządzenia Rady 1788/2004 ustanawiającego opłatę w sektorze mleka i przetworów mlecznych.
5. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1255/1999 z dnia 17 maja 1999 r. w sprawie wspólnej organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych.
6. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1788/2003 z dnia 29 września 2003 r. ustanawiające opłatę w sektorze mleka i przetworów mlecznych.
7. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1782/2003 z dnia 29 września 2003 r. ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników oraz zmieniające rozporządzenia (EWG) nr 2019/93, (WE) nr 1452/2001, (WE) nr 1453/2001, (WE) nr 1454/2001, (WE) nr 1868/94, (WE) nr 1251/1999, (WE) nr 1254/1999, (WE) nr 1673/2000, (EWG) nr 2358/71 i (WE) nr 2529/2001.
8. Stanowisko negocjacyjne Polski w obszarze Rolnictwo przyjęte przez RM w dniu 9 grudnia 1999 r.
9. Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o regulacji rynku mleka i przetworów mlecznych (Dz. U. z dnia 12 listopada 2001 r. Nr 129 poz. 1446).
10. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 93, poz. 897).
11. Zmiana stanowiska negocjacyjnego Polski w obszarze Rolnictwo – zagadnienie inne niż ustawodawstwo weterynaryjne i fitosanitarne przyjęta przez RM w dniu 14 maja 2002 r.
12. Internet www.arr.gov.pl.

ALINA WALENIA,
IWONA LIS
Uniwersytet Rzeszowski

GRUPY PRODUCENTÓW ROLNYCH JAKO WZMOCNIENIE POZYCJI ROLNIKÓW W WOJEWÓDZTWIE PODKARPACKIM

1. Wprowadzenie

Województwo podkarpackie charakteryzuje się ogromnym rozdrobnieniem rolnictwa i niską towarowością produkcji. Poprawę rentowności gospodarowania podnieść może obniżenie kosztów, specjalizacja produkcji, zbyty produktów oraz negocjacje cen z odbiorcami. Opłacalność produkcji rolnej to także zwiększenie skali produkcji, a następnie oferowanie przez grupę rolników wspólnie większej partii towaru. Możliwość takiego działania stwarzają grupy producentów rolnych będące ustawowymi formami organizacyjno-prawnymi zrzeszania się rolników, ze wspólnie określonym celem działalności.

W województwie podkarpackim znaczącymi formami działalności grup producenckich są spółdzielnie, rolnicze zrzeszenia branżowe oraz spółki z ograniczoną odpowiedzialnością utworzone przez rolników w celu wspólnego działania na rynku produktów rolnych. Podstawowym celem stawianym organizacji producenckiej jest zapewnienie poszczególnym członkom zbytu wyprodukowanych przez nich produktów po dobrych cenach. Jest to możliwe dzięki koncentracji podaży. Działania grupowe to także wspólny zakup środków produkcji, promowanie odpowiednich technologii produkcji zapewniających obniżkę kosztów produkcji [Bolanowski 2003], planowanie produkcji i dostosowanie jej do popytu, zwłaszcza pod kątem jakości i ilości. Grupa dysponując odpowiednim potencjałem produkcyjnym jest w stanie zapewnić zarówno jej członkom jak i odbiorcom stabilizację cen produktów. Celem działalności grupowej jest promowanie korzystnych dla środowiska zasad uprawy, technologii produkcji i gospodarki ściekami i odpadami [Boguta, Ejsmont, Ochał 2003].

W województwie podkarpackim istotne jest wspólne działanie członków w ramach grupy dające możliwość koncentracji podaży w jednym ręku i prowadzenie wspólnej sprzedaży. Tworzenie dużych jednolitych odmianowo i jakościowo partii towaru byłoby niemożliwe w indywidualnych gospodarstwach, a w ramach grupy ze względu na potencjał produkcyjny jest realne. Połączenie się indywidualnych producentów umożliwia kumulację sił oraz środków finansowych i daje możliwość planowania większych bardziej kapitałochłonnych inwestycji. Wspólne działania pozwalają obniżyć np. koszty dystrybucji czy konfekcjonowania [Ochał 2004].

Okres formowania się grupy i początków działania jest bardzo ważny dla jej przyszłości. Sformalizowanie działalności grupy nie rozwiązuje problemu jej członków. Jest to pierwszy szczebel wysokiej i stromej drabiny dalszego działania. Osiągnięcie zakładanych celów możliwe jest dopiero przy zaangażowaniu wszystkich osób oraz chęci i umiejętności rozwiązywania problemów [Sielanko 2004].

2. Cel i metodyka badań

Celem prowadzonych badań była ocena funkcjonowania grup producenckich jako formy zrzeszania się rolników prowadzących wspólną działalność rolniczą w województwie podkarpackim.

Przyjętą hipotezą badawczą było stwierdzenie, iż „zrzeszanie się rolników w grupy producenckie to korzyści dla rolnika indywidualnego, wsparcie finansowe dla grupy, a także forma rozwoju rolnictwa w województwie podkarpackim”. Obok korzyści rolników wynikających z działalności w grupie producenckiej przeanalizowano także problemy organizacyjne i finansowe grup.

Badania ankietowe przeprowadzono we wszystkich grupach producenckich działających w województwie podkarpackim. Weryfikację hipotezy badawczej przeprowadzono w trzech grup producenckich, tj. w „Podkarpackim Gospodarstwie Drobiarskim OUORES Sp. z o.o. w Boguchwale, w Spółdzielni Produkcji Trzody Chlewnej „EKO – TUCZ” w Górnicy oraz w Regionalnym Zrzeszeniu Producentów Zbóż i Roślin Oleistych w Lubaczowie. Badaniami objęto grupy producenckie, które zostały wpisane do rejestru grup przez Wojewodę Podkarpackiego jako właściwego ze względu na siedzibę grupy, a wpisu dokonano w okresie między dniem przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do UE, a końcem okresu finansowania objętego Planem Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 19 października 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie grup producentów rolnych, objętej planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz. U. Nr 238, poz. 2391), zarejestrowane w ww. okresie grupy producenckie mają moż-

liwość korzystania ze środków UE w ramach działania 7 PROW „Grupy producentów rolnych”.

3. Grupy producentów rolnych działające w województwie podkarpackim i w kraju

Proces powstawania „grup producenckich” w województwie podkarpackim i w Polsce, po rozpadzie „spółdzielni” przebiega bardzo powoli i jest niewystarczający w stosunku do wytwarzanej produkcji rolnej. W rozwiniętych krajach Unii Europejskiej ilość produktów rolniczych podanych na rynek poprzez organizacje producenckie wynosiła się od 40-95%. W Polsce ilość produktów skierowanych na rynek przez organizacje producenckie jest bardzo mała. O zaawansowaniu procesu organizowania się rolników może świadczyć ilość wpisanych grup do rejestru wojewodów. Czynnikiem ograniczającym liczbę tworzonych grup producenckich mogą być obowiązujące zasady rozliczeń podatkowych, tj. obciążenie rolników podatkiem dochodowym, uznawanie grupy jako przedsiębiorcę i wynikające z tego obowiązki.

W poszczególnych województwach, według danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 grudnia 2004 r., wpisano do rejestru wojewodów 76 grup producenckich, zrzeszających ogółem 12 377 członków. Przeciętnie w jednej grupie zrzeszonych jest 24 rolników. Łączna powierzchnia zrzeszonych gospodarstw wynosiła około 21 000 ha. Spośród 76 grup, 24 podjęły się prowadzenia wspólnej działalności w zakresie zaopatrzenia swoich członków w środki do produkcji rolnej, sprzedaży produktów rolnych wytworzonych w gospodarstwach członków, negocjacji warunków sprzedaży, poprawy jakości produkcji, organizacji szkoleń dla członków grupy.

Zestawienie branżowe grup producentów rolnych (wg danych MRiRW z dnia 31.12.2004 r.) przedstawia tabela 1.

W województwie podkarpackim pozytywnym przykładem rozwijania współpracy producentów rolnych było utworzenie 8 grup producentów rolnych. Charakterystykę grup producenckich na Podkarpaciu, według poszczególnych branż, obrazuje tabela 2.

Największym problemem grup producenckich działających w województwie podkarpackim były trudności związane z ich tworzeniem, tj. opracowywaniem dokumentacji związanej z utworzeniem grupy, rejestracją grupy w Krajowym Rejestrze Sądowym i w Rejestrze Wojewody Podkarpackiego. W perspektywie dalszego rozwoju członkowie grup planują przekształcenie 3 zrzeszeń w spółdzielnie, jako formę bardziej sprzyjającą rozwojowi grupy. W ankietach podkreślano występujące korzystne zmiany w poglądach rolników zrzeszonych w grupie pro-

ducenckiej, tzn. wzrost świadomości co do korzyści wspólnego działania. Rolnicy podkreślali, że upatrują w grupie szansę na przetrwanie na trudnym rynku. Członkowie grupy gospodarują na większych arealach niż pozostali producenci, średnio w grupie na rolnika przypada ok. 50 ha użytków. Wszyscy badani założyciele grup mieli obawy czy przedsięwzięcie związane z utworzeniem grupy (zrzeszenia) będzie korzystne, tj. czy nastąpi zwrot kosztów związanych z założeniem zrzeszenia. Podkreślali, że pierwszy rok działalności grupy to zdobywanie wzajemnego zaufania będącego siłą grupy oraz powiększenie liczby członków. Najczęściej wymieniane oczekiwania członków grup podano w tabeli 3.

Tabela 1

Zestawienie liczby grup producenckich w Polsce wg branż

Wyszczególnienie	Liczba grup	Liczba członków
Owoce	4	98
owoce i warzywa	13	205
owoce i warzywa do przetwórstwa	2	451
warzywa	3	33
ziemniaki	1	29
buraki cukrowe	1	23
zboża	18	430
tytoń	9	9766
chmiel	2	73
jaja	1	8
drób	5	68
mleko	2	36
bydło	1	5
owce	1	53
trzoda chlewna	10	1062
króliki	1	12
ziola	1	16
kwiaty	1	9
Razem	76	12 377

Źródło: Wyniki badań własnych.

W okresie członkostwa w UE w województwie podkarpackim utworzonych zostało 3 grupy producenckie: „Podkarpackie Gospodarstwo Drobiarskie OUORES Sp. z o.o. w Boguchwale, Spółdzielnia Produkcji Trzody Chlewniej „EKO – TUCZ” w Górnio, Regionalne Zrzeszenie Producentów Zbóż i Roślin Oleistych w Lubaczowie.

Tabela 2

Grupy producenckie w województwie podkarpackim wg stanu na 31.12.2004 r.

Ip	Nazwa GPR	Forma prawna	Adres GPR do korespondencji oraz nr tel/fax	Liczba członków	Data decyzji administracyjnej GPR	Nr decyzji administracyjnej GPR	Rodzaj produktu, za względu na który GPR otrzymała decyzję administracyjną
1	Zrzeszenie Hodowców Owiec „Owczarze” z siedzibą w Jarosławiu	Zrzeszenie	ul. Dąbrowskiego 18, 37-500 Jarosław	75	08.11.2001	R.II/07177/9/01	„owoce, kozy – żywe”
2	Grupa Producentów „AGRO” Sp. z o. o.	Spółka z o. o.	ul. Okulickiego 21, 38-500 Sanok	16	28.01.2003	SR.VII/07177/4/03	„ziarno zbóż”
3	Spółdzielnia Producentów Owoców i Warzyw w Łańcutach z siedzibą w Albigowej	Spółdzielnia	Albigowa 300A, 37-122 Albigowa, (017) 2267107	13	07.04.2003	SR.VII/07177/7/03	„owoce i warzywa”
4	Miejskie Zrzeszenie Producentów Twarzy Chlewniej „TUCZ-BOR” Spółka z o. o.	Spółka z o. o.	Borowa 29, 39-305 Borowa	43	22.12.2003	SR.VII/07177/11/03	„I rzędu chlewna żywa”
5	Okręgowy Związek Plantatorów Tytoniu	Zrzeszenie	ul. Żeromskiego 3, 37-300 Leżajsk	2243	14.01.2004	SR.VII-0717/1/2/04	„liście tytoniu suszone”
6	Regionalne Zrzeszenie Producentów Zbóż i Roslin Oleistych w Lubaczowie	Zrzeszenie	ul. Kard. St. Wyszyńskiego 31, 37-600 Lubaczów, tel/fax (016) 6321126	38	07.09.2004	SR.VII.0717/1/14/04	„ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych”
7	Spółdzielnia Producentów Twarzy Chlewniej „EKO-TUCZ”	Spółdzielnia	Górno 104, 36-051 Górno	15	20.09.2004	SR.VII.0717/1/15/04	„I rzędu chlewna żywa”
8	Podkarpackie Gospodarstwo Drobiarskie „OVO-RES” Sp. z o. o.	Spółka z o. o.	ul. Tkaczowa 40, 36-040 Boguchwała, tel. 0607232994, fax (013) 4381182	14	08.12.2004	SR.VII.0717/1/17/04	„jaja ptasie”

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 3

Oczekiwania członków grupy producenckiej wynikające z przynależności do grupy

Zakres działania	Oczekiwane korzyści
Sprzedaż produktów	Ceny wyższe od rynkowych, 100% produkcji sprzedanej
Obniżenie kosztów	Ceny pasz i surowców do produkcji niższe niż na rynku lokalnym
Podniesienie jakości	Podwyższenie produktywności, np. średniej mięsności powyżej 47% pozwalającej uzyskiwać maksymalną cenę oraz wzrost plonów w uprawach polowych.
Zabezpieczenie zbytu i zaopatrzenia	Zapewnienie zbytu produkcji po stabilnych cenach gwarantujących w dłuższych okresach czasu opłacalność produkcji. Zapewnienie możliwości zakupu surowców wysokiej jakości z minimalną marżą

Źródło: Wyniki badań własnych.

W dokumentach programowych grupy producenckiej „Spółdzielni Produkcji Trzody Chlewnej „EKO – TUCZ” w Górnio” zapisano, że: „Grupa ma służyć przede wszystkim zawiązującym ją członkom. W miarę możliwości może również ułatwiać prowadzenie gospodarstw pozostałym rolnikom. Prowadzi działalność gospodarczą w zakresie wynikającym z potrzeb gospodarstw rolnych członków grupy, potęgując ich efekty i minimalizując koszty. Ze swojej działalności nie osiąga zysku kosztem swych członków”.

Spółdzielnia utworzona została (akt notarialny z 10 czerwca 2004 r.) przez 15 członków rolników – producentów trzody chlewnej zamieszkujących pięć gmin powiatu rzeszowskiego. Prowadzona przez spółdzielnię działalność sklasyfikowana jest zgodnie z EKD jako 012320 chów materiału rzeźnego (chów i hodowla trzody chlewnej wg PKD).

Przedmiotem działania spółdzielni jako grupy producenckiej jest prowadzenie produkcji trzody chlewnej, a w szczególności:

- prowadzenie zbytu własnych produktów na terenie kraju, oraz eksport za granicę,
- pośrednictwo w sprzedaży i zakupie trzody chlewnej i innych produktów rolnych produkowanych przez współników,
- zaopatrzenie współników w materiał hodowlany, specjalistyczny sprzęt i środki produkcji roślinnej i zwierzęcej,
- prowadzenie wyżej wymienionej działalności również w stosunku do innych rolników.

Spółdzielnia może również prowadzić inną działalność handlową i usługową, jej członkowie zobowiązali się do:

- przekazywania Zarządowi Spółdzielni informacji o przewidywanej wysokości produkcji w danym roku oraz realizacji zaleceń zarządu w zakresie hodowli trzody chlewnej, tj: programu żywienia, programu genetycznego oraz programu marketingowego;

- przekazania – celem sprzedaży – w całości zadeklarowanej ilości sztuk trzody chlewnej o określonej jakości, spełniającej ustalone normy jakościowe (w wyjątkowych przypadkach członek grupy zachowuje możliwość sprzedaży poza spółką 10 % zadeklarowanej ilości sztuk w ciągu półrocza);
- dokonywania dopłat – nie podwyższających kapitału zakładowego spółki – w wysokości i terminach oznaczonych uchwałą Zgromadzenia Członków:
 - na pokrycie ewentualnych strat bilansowych – do wysokości 50% wniesionych udziałów,
 - w przypadkach zaistnienia innych ważnych potrzeb – w wysokości do 200% wniesionych udziałów.

Członkowie grupy mają prawo:

- sprzedawać za pośrednictwem grupy w ramach wynegocjowanej umowy i w zadeklarowanych ilościach wyprodukowany żywiec,
- zaopatrywać się za pośrednictwem grupy w pasze, koncentraty, nawozy i inne środki do produkcji na zasadach ustalonych przez Zgromadzenie Członków,
- decydować w ramach Zgromadzenia Członków o sprawach będących w ich kompetencji,
- uczestniczyć w podziale zysku proporcjonalnie do wniesionego kapitału,
- objęcia w pierwszej kolejności nowych udziałów ustanowionych wskutek podwyższenia kapitału zakładowego, proporcjonalnie do posiadanych udziałów.

Na pokrycie kosztów działalności grupy producenckiej, na podstawie uchwały Zgromadzenia Członków, tworzony jest fundusz z obrotu w wysokości co najmniej 1% wartości sprzedaży trzody chlewnej. Łączna powierzchnia gospodarstw rolnych członków grupy wynosi ponad 500 ha, średnia powierzchnia gospodarstwa ponad 14 ha, wszystkie gospodarstwa mają powierzchnię powyżej 5 ha. Produkcja żywca wieprzowego wynosi ok. 5 000 szt. tuczników rocznie.

Odbiorcą żywca jest zakład mięsny EKO – SMAK w Górnicy Sp. z o.o. Grupa ma podpisaną umowę o dostawę żywca i wynegocjowane korzystne warunki odbioru i płatności. Członkowie grupy jasno sprecyzowali swoje oczekiwania wynikające z ich przynależności do grupy. W ograniczonym zakresie grupa prowadzi zaopatrzenie członków w pasze, koncentraty, materiał siewny, nawozy i środki ochrony. Grupa nie posiada własnych obiektów ani biura, bazuje na dzierżawionym magazynie i wymagającym remontu pomieszczeniu biurowym, nie posiada środków łączności ani sprzętu.

Rolnicy specjalizujący się w produkcji tuczników mają nadzieję na korzyści wynikające ze wspólnych działań na trudnym rynku. Według oceny menadżera grupy producenckiej „EKO – TUCZ” największym potencjałem grupy są członkowie, ich determinacja, zaangażowanie i umiejętności oraz możliwości i potencjał produkcyjny ich gospodarstw. Czynnikiem utrudniającymi pracę grupy są

głównie nieodpowiednie zachowania niektórych członków nie posiadających wzorców wspólnego działania oraz nie mających nawyków działania w grupie. Sytuacja taka skutkuje często brakiem zdyscyplinowania poszczególnych członków, np. sprzedaż indywidualna wbrew przyjętym zasadom w grupie, brak aktywności w pracach grupy itp. Istotną sprawą jest koncentrowanie się na realizacji głównych celów w grupie. Zbyt wiele pomysłów poszczególnych członków, podejmowanie kilku zadań jednocześnie powoduje, że nie zostają one zrealizowane. Strata czasu, rozczłonkowanie środków finansowych na wiele działań pobocznych może doprowadzić do utracenia głównego celu grupy. Często po pewnym czasie w trakcie realizacji wspólnych przedsięwzięć dochodzi do rozbieżności interesów poszczególnych członków. Brak otwartej dyskusji w grupie, poszukiwania rozwiązań może zaszkodzić jej funkcjonowaniu. Destrukcyjnie na działalność grupy wpływają nie wykonane założenia i nie w pełni zrealizowane zadania. Istotnym jest więc podejmowanie zadań na miarę aktualnych możliwości.

Regionalne Zrzeszenie Producentów Zbóż i Roślin Oleistych w Lubaczowie jest jedną z pierwszych z 8 zarejestrowanych grup producenckich na podkarpaciu. Grupa ta działała poprzednio jako Stowarzyszenie, a od 7.09.2004 r. zmieniła formę prawną na zrzeszenie i została zarejestrowana jako grupa producencka uzyskując wpis do Rejestru Wojewody Podkarpackiego. Grupa ta zrzesza 46 rolników o łącznej powierzchni 2 000 ha gruntów rolnych. Zrzeszeni rolnicy uprawiają zboża, kukurydzę, rzepak i słonecznik. Docelowo grupa zamierza inwestować w utworzenie bazy magazynowo–przetwórczo–przechowalniczej i świadczyć usługi dla innych podmiotów. Według oceny założycieli grupy największym problemem, który wystąpił to trudności w opracowywaniu dokumentacji związanej z utworzeniem grupy, rejestracją grupy w Krajowym Rejestrze Sądowym i w Rejestrze Wojewody Podkarpackiego. W perspektywie dalszego rozwoju członkowie grupy planują przekształcenie zrzeszenia w spółdzielnię. Forma ta będzie bardziej sprzyjała rozwojowi grupy. Aktualnie, zrzeszenie zarejestrowane po 1 maja 2004 r., objęte jest korzystniejszą formą wsparcia ze środków funduszy strukturalnych UE. Na finansowanie działalności analizowanych grup przeznaczają się odpisy od obrotów wynoszący 1% wartości sprzedaży. Obrót wpływa na wysokość dotacji ze środków UE, tzn. w pierwszym roku grupa otrzymuje dotację w wysokości 5% wartości sprzedaży towarów. Wsparcie grup producentów rolnych wpisanych do rejestru po 1 maja 2004 r. to także możliwości korzystania ze środków w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). W działaniu 7 PROW istnieje możliwość pokrycia kosztów założenia organizacji oraz kosztów administracyjnych w pierwszych pięciu latach funkcjonowania firmy.

Grupy wpisane do rejestru przed 1 maja 2004 r. mogą korzystać z pomocy krajowej na zasadach określonych w ustawie o grupach producentów rolnych i ich związkach z 15.09.2000 r. Grupy producenckie zarejestrowane (bez względu

na okres, tj. przed i po 1.05.2004 r.) mają możliwości wsparcia w ramach Sektorowych Programów Operacyjnych.

Rolnicy członkowie grup producenckich podkreślali, że upatrują w grupie szansę na przetrwanie na trudnym rynku ponieważ gospodarują na większych areałach niż pozostali producenci zbóż, średnio w grupie na rolnika przypada ok. 50 ha użytków. Rolnicy mieli obawy czy przedsięwzięcie się uda pokrywając koszty związane z założeniem zrzeszenia. Rok działalności grupy to wzrost zaufania, siła grupy i powiększenie liczby członków.

Aktualnie grupa jest normalnie funkcjonującą firmą. Istotnym problemem było nie respektowanie grupy przez podmioty skupowe, tzn. nie zmieniono umów kontraktacyjnych rolnikom. Pierwszy rok działalności grupy to finansowanie zadań kredytem pochodzącym ze składek członkowskich, ok. 300 zł na członka. Podobną opinię wyrażali członkowie grupy „*Podkarpackie Gospodarstwo Drobiarskie OUORES Sp. z o. o. w Boguchwale*” wskazując na konieczność zmiany przepisów wykonawczych w zakresie funkcjonowania grup, tj. głównie zwolnienia z podatku dochodowego grupy producenckiej co najmniej w pierwszym roku jej działalności. Kolejną zmianą ustawodawstwa powinno być wprowadzenie zapisu zwrotu podatku VAT przez Urząd Skarbowy, z 60 dni po złożeniu deklaracji na nie dłużej niż 10 dni oraz objęcie wsparciem, wg przepisów obowiązujących grupy zarejestrowane przed 1 maja 2004 r.

W korzyściach funkcjonowania grupy podkreślano silniejszą pozycję w negocjacjach dotyczących sprzedaży produktów rolnych oraz niższe ceny o ok. 10–15% na środki ochrony roślin i nawozy. „W grupie rażniej” to stwierdzenie powtarzane najczęściej przez członków grupy, którzy doceniają korzyści wynikające ze wspólnego działania. Zrzeszeni rolnicy podkreślają, że sukces grupy to także dobra współpraca z instytucjami i urzędami zajmującymi się problemami w rolnictwie. Największym problemem pierwszego roku działania grupy wg ocen jej członków były sprawy organizacyjno-prawne związane z jej rejestracją oraz podejmowaniem działalności. Wystąpiły trudności w opracowywaniu dokumentacji związanej z utworzeniem grupy, rejestracją grupy w Krajowym Rejestrze Sądowym oraz w Rejestrze Wojewody Podkarpackiego. Opracowywanie dokumentacji formalno-prawnej grupy, tj. statutu, planów działalności grupy, wniosków o rejestrację, zgłoszenia w WUS, Urzędzie Skarbowym oraz w banku były czasochłonne i powiązane ze znacznymi kosztami. Wybór dopuszczalnej ustawowo formy organizacyjno-prawnej prowadzenia działalności przez grupę producencką stwarzał także znaczne problemy. Rolnicy podkreślali brak pomocy w tym zakresie i konieczność indywidualnego rozpoznania problemu.

4. Podsumowanie

W województwie podkarpackim, z 8 zarejestrowanych grup producenckich tylko w 3 grupach, które uzyskały osobowość prawną po 1 maja 2004 r. widoczne były efekty działalności. Grupy te znajdowały się w fazie początkowej swojej działalności i najczęściej organizacyjnej. Wymieniane przez menadżerów grup uwagi dotyczyły głównie problemów ewidencji związanej z podejmowaniem działalności grupowej i gospodarki finansowej. Badania potwierdziły, że grupowa działalność to korzyści zarówno finansowe jak też organizacyjne. Członkowie analizowanych grup podkreślali możliwości koncentracji podaży, wspólne oferowanie odpowiednich partii towarów, według wymagań odbiorców, o odpowiednich parametrach i wielkości, z dostosowaniem dostaw do zapotrzebowania rynku, co ma istotne znaczenie w rozdrobnionej strukturze agrarnej województwa podkarpackiego. Kolejne działania grupowe to wspólny zakup środków produkcji, promowanie odpowiednich technologii produkcji zapewniających obniżkę kosztów produkcji, planowania produkcji i dostosowania jej do popytu, zwłaszcza pod kątem jakości i ilości. Grupa producencka dysponując odpowiednim potencjałem wytwórczym jest w stanie zapewnić zarówno jej członkom jak i odbiorcom stabilizację cen produktów.

Działalność w grupie producenckiej to także możliwości uzyskania wsparcia finansowego dla rolników. Badania potwierdziły, że największym problemem, który wystąpił w pierwszym okresie wspólnej działalności było uzyskanie środków finansowych. Pierwszy rok działalności grupy to głównie finansowanie zadań kredytem, a w latach następnych rolnicy oczekują dofinansowania pochodzącego ze środków UE. Rolnicy podnosili konieczność zmiany przepisów wykonawczych w zakresie funkcjonowania grup, głównie w sferze podatków. Stworzenie równych warunków finansowania grup producenckich (zarejestrowanych przed i po 1 maja 2004 r.) to następne postulaty wskazywane przez ich członków.

Problemy i trudności jakie wystąpiły w pierwszym okresie działalności w grupie producenckiej miały charakter głównie organizacyjny. Członkowie analizowanych grup producenckich wskazywali na korzyści wynikające ze wspólnego działania i na szansę zdobycia pozycji na rynku produktów rolnych w województwie podkarpackim.

LITERATURA

1. Boguta W., Ejsmont J., Ochał M. (2003): Organizowanie i działanie grupy producentów rolnych. Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, Kraków.
2. Bolanowski J. (2003): Grupa producencka jako stowarzyszenie. Wydawnictwo FAPA Warszawa.
3. Ochał M. (2004): Przewodnik – grupy producentów rolnych. Wydawnictwo ARiMR Warszawa.
4. Sielanko A. (2004): Finansowe wsparcie grup producenckich. Wydawnictwo FAPA Warszawa.

Ważniejsze akty prawne

1. Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (Dz. U. Nr 229, poz. 2273).
2. Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. Nr 88, poz. 983 ze zm.).
3. Ustawa z dnia 18 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. Nr 162, poz. 1694).
4. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 października 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie grup producentów rolnych objętej planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz. U. Nr 238, poz. 2391).
5. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 4 listopada 2004 r. w sprawie wzoru wniosku o przyznanie pomocy finansowej na wspieranie grup producentów rolnych objętej planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz. U. Nr 245, poz. 2464).

KATARZYNA KARBOWIAK

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

UWARUNKOWANIA ROZWOJU AGROTURYSTYKI I PRZYGOTOWANIA OFERT

1. Wstęp

Turystyka – będąc ważną dziedziną gospodarki – stanowi w wielu krajach Unii Europejskiej jedno z głównych źródeł dochodu dla budżetu państwa, dla mieszkańców rozwiniętych turystycznie regionów oraz dla całej branży (np. hoteli, firm przewozowych itp.). W wyniku nieustannych zmian, jakie następują na rynku turystycznym w ciągu ostatniego dwudziestolecia, z łatwością można dostrzec, iż szczególnego znaczenia nabiera w Europie turystyka przyjazna środowisku. Jedną z form tej turystyki jest turystyka wiejska, czyli każda forma turystyki odbywająca się w środowisku wiejskim i wykorzystująca walory tego środowiska. Turystyka jest jedną z najbardziej dynamicznie rozwijających się dziedzin gospodarki w wielu krajach. Stanowi ona istotny czynnik rozwoju gospodarczego miejscowości i regionów. Jej duże znaczenie wynika między innymi z faktu, że – oprócz jednostek sfery gospodarki turystycznej – aktywizuje wiele innych gałęzi gospodarki. Jej dynamiczny rozwój miał miejsce w XX wieku, jest to efekt przemian społeczno-gospodarczych świata. Fenomenem turystyki jest ogromna różnorodność, którą udostępniają wyjazdy turystyczne. Zatem współczesna turystyka [Kompendium 2002]:

- jest stałym elementem stylu życia mieszkańców;
- jest sposobem poznawania świata, przyrody, ludzi, kultury;
- daje możliwość odpoczynku, relaksu, regeneracji sił, poprawy stanu zdrowia;
- jest akceleratorem rozwoju gospodarczego i społecznego regionów turystycznych.

Rozwijanie turystyki, w tym agroturystyki, jest jedną z wielu dróg ożywienia rozwoju obszarów wiejskich i ich wielofunkcyjnego zagospodarowania. Turystyka organizowana na terenach wiejskich przez społeczność lokalną, jak i przez pod-

mioty zewnętrzne, przyczynia się do ograniczenia bezrobocia, a więc tworzenia nowych miejsc pracy we wszystkich branżach obsługujących turystów, do podniesienia dochodów i polepszenia warunków ich życia i pracy, a także – a może przede wszystkim do przełamania pesymizmu i apatii panującej na wsi.

W opracowaniu przedstawiono istotę i specyfikę turystyki wiejskiej i agroturystyki, szanse i zagrożenia rozwoju agroturystyki. Zwrócono również uwagę na konieczność dostosowania przygotowywanych ofert do wymagań różnych grup turystów uwzględniając występujące uwarunkowania i możliwości. Artykuł jest oparty na literaturze przedmiotu oraz przemysleniach autorki.

2. Turystyka wiejska i agroturystyka – istota, specyfika

Turystyka wiejska obejmuje całokształt gospodarki turystycznej na terenach wiejskich, której domeną jest przestrzeń, zapewniająca bliskość natury i swobodę poruszania się, ograniczająca kontakt z anonimowym tłumem i dająca możliwość osobistego kontaktu z innymi (mieszkańcami wsi i turystami), sprzyjająca nawiązaniu wzajemnych więzi i przyjazdów w przyszłości. Częścią turystyki wiejskiej jest agroturystyka, której ofertą jest pobyt w gospodarstwie (zakwaterowane), który może być połączony (zależnie od warunków) z całodziennym wyżywieniem lub możliwością zakupu świeżych produktów z gospodarstwa do samodzielnego przyrządzania posiłków. Agroturystyka to również wypożyczenie konia, bryczki, sprzętu sportowego, organizowanie kuligów, sprzedaż wyrobów rzemieślniczych itp. oraz umożliwienie wędkowania, zajęcia się myślistwem, zbierania i suszenia ziół; owoców i grzybów, jazdy konnej i na rowerze itd., jeśli jest związane z gospodarstwem rolniczym [Wiatrak 1996].

Rozwój agroturystyki wiąże się z koniecznością przystosowania miejscowości (regionu) do istniejących potrzeb w zakresie turystyki, przez co pobudza ich rozwój gospodarczy. Warto więc zwrócić uwagę na ekonomiczno-społeczny sens rozwoju agroturystyki. Charakteryzują go m.in. następujące jej cele [Gaworecki 2003]:

- stymulacja rozwoju gospodarstw rolnych świadczących usługi turystyczne oraz miejscowej infrastruktury;
- aktywizacja miejscowego rynku pracy;
- rozbudowa i modernizacja zasobów mieszkaniowych rolników;
- dodatkowe dochody dla rolników i budżetów lokalnych;
- stabilizacja ludzi młodych w gospodarstwach rolnych, ochrona walorów turystycznych;
- stworzenie możliwości wypoczynku, zwłaszcza dla osób mniej zamożnych;
- wzrost poziomu kulturalnego mieszkańców wsi.

Decydując się na agroturystykę rolnik ma szansę i możliwość stworzenia innych warunków życia i pracy, umożliwia ona także wykorzystanie tych zasobów

i środków, które nie były wykorzystane lub były tylko w niewielkim stopniu. Dzięki rozwojowi turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki, jest możliwe przede wszystkim [Wiatrak 1996]:

- przystosowanie budynków mieszkalnych i gospodarczych do świadczenia różnego rodzaju usług turystycznych;
- wynajmowanie miejsc noclegowych i rozbudowa bazy noclegowej;
- rozszerzenie rynków zbytu na produkty rolne;
- rozwijanie małego, domowego przetwórstwa spożywczego i gastronomii oraz sprzedaż wyprodukowanych wyrobów;
- rozwój różnego rodzaju usług związanych z turystyką;
- wytwarzanie wyrobów pamiątkarskich;
- wzrost atrakcyjności obszarów wiejskich, wyrażający się we wzroście cen gruntów, a przez to wartości terenów rolnych i wiejskich.

Rysunek 1

Agroturystyka – wymagania i korzyści

Poza cechami społeczno-ekonomicznymi ważne są również cechy społeczno-kulturalne rozwoju agroturystyki z punktu widzenia rolników i mieszkańców wsi, które wiążą się przede wszystkim z [Majewski i Lane 2001, Agroturyzm 1993]:

- aktywnością społeczności wiejskiej;
- integracją środowiska wiejskiego w realizacji przedsięwzięć turystycznych;
- rozwojem samorządności lokalnej, ale w powiązaniu z celami ponadlokalnymi, zgodnie z zasadą „myśleć globalnie, działać lokalnie”;
- wykształcaniem przywództwa w środowisku wiejskim;
- ponownym zainteresowaniem przez mieszkańców wsi i turystów zabytkami i tradycjami wsi, które sprzyja zachowaniu dziedzictwa kulturowego;
- promocją kontaktów kulturowych, wzajemnego zrozumienia i współpracy pomiędzy turystami a mieszkańcami wsi;
- kontaktem z innymi wzorcami kultury;
- rozwojem osobowości mieszkańców wsi;
- poprawą jakości życia społeczności wiejskich.

3. Agroturystyka to biznes – szanse i zagrożenia

Agroturystyka staje się w krajach europejskich coraz powszechniejszą formą wypoczynku. Przyczyną tego stanu jest na pewno chęć propagowania zdrowego stylu życia, obcowania z naturą w ciszy i spokoju. Można stwierdzić z całą pewnością, iż nie jest to moda przejściowa, lecz przedsięwzięcie, które przynosi ogromne korzyści regionowi, miejscowości, gospodarstwu rolnemu. Rozwijają się tam, gdzie:

- znajdują się walory krajobrazowe i przyrodnicze;
- są gospodarstwa rolnicze, w których można wykorzystać istniejące zaplecze mieszkaniowe;
- mieszkają ludzie, którzy w tej formie upatrują możliwości sprawdzenia swoich możliwości umiejętności.

Rozwój tej formy działalności to nie tylko korzyści, są również kwestie wymagające zastanowienia się, czy warto zajmować się tą działalnością, w jakim zakresie, z czego zrezygnować itp. Wszystko to należy wziąć pod uwagę podejmując decyzję o prowadzeniu gospodarstwa agroturystycznego. Po pierwsze należy uwzględnić turystów, którzy korzystają z usług agroturystycznych. Ich wymagania są najczęściej jasno sprecyzowane, tak samo ich orientacja w sytuacji na rynku usług turystycznych jest zwykle dokładna. Turysta korzystając z wypoczynku na wsi chciałby mieć pełen komfort wypoczynku i mnóstwo atrakcji, a zwłaszcza związanych z walorami przyrodniczymi oraz walorami antropogenicznymi obejmującymi wieś i rolnictwo (kultura, zwyczaje, tradycyjna kuchnia, praca rolnicza itp.).

Kolejną kwestią jest przygotowanie indywidualnej oferty wypoczynku w taki sposób, aby turysta, który przyjeżdża do gospodarstwa rolniczego znalazł po-

twierdzenie proponowanej oferty w otrzymywanych usługach, dobrze się czuł w danym gospodarstwie, a w następstwie tego chętnie powracał (stał się stałym gościem) i zachęcał do wypoczynku w tym gospodarstwie swoich rodzinę i znajomych. Oczywiście przygotowując ofertę należy odpowiedzieć na pytanie: kogo chce się przyjąć i dla kogo przygotowuje się ofertę, a więc czy będzie to oferta specjalistyczna, czy też bardziej uniwersalna. Warto nad tym zastanowić się, zrobić badania porównać różne oferty (własne i innych) itp. oraz dostosować je do własnych możliwości, a zwłaszcza posiadanej bazy turystycznej. W tym celu dobrze jest przygotować segmentację i typologię turystów korzystających usług turystycznych na wsi [Majewski 2001, Zaworska 1998]:

1. **Rodziny z dziećmi**, które oczekują odpowiedniego zakwaterowania, całodziennego wyżywienia lub możliwości zakupu świeżych produktów żywnościowych. Przygotowując ofertę dla tej grupy należy zadbać o bezpieczeństwo, różne urządzenia i plac do zabawy, imprezy dla dzieci itp.
2. **Starsze pokolenie**, które ceni sobie wygodę i dobre dietetyczne wyżywienie, określony standard usług bytowych (związanych z wiekiem) oraz zaciszny dom i ogród, wraz z zapewnieniem spokoju.
3. **Osoby niepełnosprawne**, dla których muszą być przygotowane swobodne ciągi komunikacyjne, ułatwiające swobodne poruszanie się w domu (w tym na wózku) oraz ich dowóz do miejsca zakwaterowania.
4. **Aktywnie wypoczywający**, preferujący pieszy, rowerowy, czy też objazdowy wypoczynek, czasami zatrzymujący się na jedną lub dwie noce i potem przemieszczający się dalej. Wymagają oni na ogół oferty typu nocleg z wyżywieniem, w większości jeśli są to osoby dorosłe – o odpowiednim standardzie (wysokiej jakości), a jeśli natomiast jest to młodzież – często standard kwater może być niższy (np. namioty).
5. **Miłośnicy przyrody**, którzy uwielbiają przebywanie w otwartej przestrzeni, z dala od zgiełku i na łonie natury. Ponadto lubią oni obserwować przyrodę, ptaki, zwierzęta, rośliny i inne ciekawe zjawiska przyrodnicze. Ważne znaczenie ma dla nich ochrona środowiska i żywność z gospodarstwa rolnego.
6. **Grupy towarzyskie** – w większości ludzie młodzi, głośno zachowujący się i dający znać o sobie. Poszukują oni szerokiej gamy atrakcji i zabawy oraz dobrej kuchni.
7. **Turyści z zagranicy**, w większości nastawieni na wysoki standard usług i możliwość poznania specyfiki regionu odwiedzanego. Mogą oni mieć odmienne oczekiwania dotyczące wyżywienia oraz być bardziej rygorystyczni do standardu kwatery, ochrony środowiska itp.

Kolejną kwestią godną uwagi to umiejętność sprostania konkurencji, która w tym przypadku powinna wynikać ze znajomości lokalnej strategii rozwoju, opartej na zasadach planowania, kontroli, aktywności środowiska lokalnego i samorządu. Jeśli np. cała wieś chce czerpać korzyści z agroturystyki to wszystkie

pomysły trzeba realizować wspólnie, gdyż tylko wspólne działania gwarantują sukces (np. w odniesieniu do rozbudowy infrastruktury turystycznej gminy).

Warto również zastanowić się nad faktem iż wiele osób nie traktuje tego przedsięwzięcia jako biznesu i stąd nawet nie zadaje sobie trudu, aby zapoznać się z zagadnieniami z zakresu zarządzania, marketingu, rachunkowości, kalkulacji kosztów, szeroko pojętej ekonomii, czy przygotowaniem kadr na potrzeby turystyki, czyli osób pracujących w instytucjach zajmujących się turystyką (np. w gminie). Warto zwrócić uwagę na program szkoleń w tych regionach, w których agroturystyka się rozwija.

Ważne wydaje się być udzielenie odpowiedzi na pytanie w jaki sposób promować agroturystykę? Indywidualne gospodarstwa nie są w stanie tego uczynić, gdyż wymaga to odpowiednich kwalifikacji, a także jest kosztowne. Dlatego też w całej Europie, w Polsce również działają stowarzyszenia agroturystyczne (w Polsce działa ich ponad 120 i ich liczba wciąż rośnie, głównie skupiają one właścicieli wiejskiej bazy noclegowej), które mogą liczyć na współpracę i pomoc finansową ze strony różnych organizacji i instytucji. Dla większości gospodarstw w naszych warunkach to jedyna możliwość promowania swojej oferty. Przemawiają za tym następujące argumenty [Walasek 2004]:

- Turyści oczekują urozmaiconej oferty turystycznej, tymczasem pojedyncze gospodarstwa nie zawsze są w stanie ją zapewnić. Tak więc współpraca usługodawców sprzyja podwyższaniu atrakcyjności pobytu, a tym samym stwarza szansę na wzrost liczby turystów;
- Aby dostosować ofertę do oczekiwań turystów trzeba poznać ich upodobania. W tym celu przeprowadza się badania rynkowe lub korzysta z wyników badań zrealizowanych przez specjalistów. Tylko większa organizacja może takie badania zamówić lub uzyskać do nich dostęp;
- Znając upodobania turystów fachowcy doradzą, jak dobrze przygotować i dostosować własną ofertę do oczekiwań klientów. Poprzez stowarzyszenia łatwiej uzyskać porady fachowców;
- Stowarzyszenia organizują szkolenia dla swoich członków, zapraszając specjalistów od turystyki, promocji, czy reklamy, a także prawa, czy finansów. W ten sposób osoby prowadzące gospodarstwa agroturystyczne mogą uzyskać odpowiedzi na nurtujące ich pytania;
- Stowarzyszenia są członkami wielu organizacji turystycznych, dzięki czemu mają łatwiejszy dostęp do unijnych środków pochodzących z funduszy gmin i budżetu państwa;
- Stowarzyszenia przygotowują materiały promocyjne i reklamowe oraz uczestniczą w targach turystycznych w kraju i za granicą, w tym na stoiskach narodowych Polskiej organizacji Turystycznej. Promują także ofertę

swoich członków w radiu, prasie i telewizji. Dzięki temu zdobywają dla osób prowadzących gospodarstwa agroturystyczne wielu klientów. Taka promocja jest bardziej profesjonalna, skuteczna i mniej kosztowna.

Kolejną bardzo ważną kwestią warunkującą powodzenie w tej działalności jest dobrze funkcjonujący system informacji turystycznej. Ogromnym wyzwaniem będzie w najbliższych latach dla Polski dostosowanie polskiej turystyki do potrzeb społeczeństwa informacyjnego, stworzenie narodowego systemu informacji turystycznej, dzięki któremu będziemy przyciągać turystów ze wszystkich krajów Europy spragnionych kontaktu z nieskażoną naturą.

Osoby prowadzące gospodarstwa agroturystyczne przygotowując ofertę turystyczną w gospodarstwie rolniczym muszą uwzględnić szereg różnych uwarunkowań, które w ostateczności przyniosą sukces, jeśli będzie się je uwzględniało i dostosowało tę ofertę do wymagań turystów. Sprostanie wymaganiom turystów i odpowiednia jakość jest kwestią bardzo istotną i podstawą sukcesu. Uwzględnić jednak trzeba, że takie dostosowanie wymaga nakładów, co może podnosić cenę usługi. Tymczasem turysta pakiet zaspakajający jego potrzeby chciałby uzyskać za niższą cenę w stosunku do innych ofert krajowych lub też zagranicznych. W związku z tym ważne znaczenie ma racjonalność wydatków i prac związanych z przygotowaniem oferty, tak aby nie podnosiły one ceny tej oferty.

4. Zakończenie

Polska jest krajem o bogatym środowisku przyrodniczym, dużą różnorodnością siedlisk, bogactwem flory i fauny. Wszystko to powoduje, że zaliczamy się do czołówki państw europejskich pod względem atrakcyjności krajobrazu. Polska wieś to również unikalne piękno, cisza, spokój, cała moc tradycji, zwyczajów, które warto poznać. Poza tym prowadzenie działalności turystycznej na wsi to również mnóstwo korzyści: możliwość pozyskania dochodów, wykorzystania wolnych zasobów pracy oraz wolnych przestrzeni mieszkalnych, zapewnienie zbytu na produkty wytworzone w gospodarstwie itp. Działalność agroturystyczna podtrzymuje gospodarstwo rolne, ma wpływ na poprawę infrastruktury i zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi itp. Agroturystyka to nie tylko moda, która przemija, ale rodzaj turystyki, który odpowiednio dopracowany prowadzi do sukcesu. W związku z tym ważną rolę ma przygotowanie, uwzględniające występujące uwarunkowania i możliwości. Rolnicy prowadzący gospodarstwa agroturystyczne muszą zdawać sobie sprawę z korzyści jakie mogą osiągać, ale również powinni zwracać uwagę na mogące pojawić się zagrożenia. Aby tych zagrożeń uniknąć i aby korzyści były jak największe trzeba cały czas pogłębiać wiedzę z wielu dziedzin (zarządzanie, marketing, itp.), a także doskonalić swoje umiejętności indywidualnego traktowania każdego turysty.

LITERATURA:

1. Agroturyzm a rozwój wsi. Wprowadzenie do rozwijania przedsięwzięć agroturystycznych. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Kraków 1993, 9-12.
2. Gaworecki W. (2003): Turystyka, PWE, Warszawa, 84-87.
3. Kmita E. (1994): Agroturystyka jako szansa aktywizacji społeczno-gospodarczej środowisk wiejskich. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 2, 20.
4. Kompendium wiedzy o turystyce (2002): PWN Warszawa, 20.
5. Majewski B., Lane J. (2001): Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Wyd. Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań, 117-130.
6. Majewski J. (2001): Agroturystyka to też biznes. Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa, 49-51.
7. Walasek J. (2004): Sposoby promocji polskiej agroturystyki. Rocznik Naukowy Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji w Warszawie. nr 2, 14.
8. Wiatrak A.P. (1996): Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 1, 34-45.
9. Zaworska T. (1998): Grupy celowe w agroturystyce – czyli do kogo skierujemy ofertę wypoczynku na wsi. Agrobazar nr 51, 24.

ANNA PABICH
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

STAN ZATRUDNIENIA W JEDNOSTKACH DORADZTWA ROLNICZEGO W 2005 ROKU

Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego z dnia 22 października 2004 roku i rozporządzenia wykonawcze uporządkowały dotychczasowe struktury organizacyjne doradztwa, zlikwidowały spory kompetencyjne między jednostkami i dążyć do rozwiązania się zadań jednostek doradztwa rolniczego.

W myśl nowej Ustawy powołano następujące jednostki doradztwa:

- Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, podległe Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi, z Oddziałami w Krakowie, Poznaniu i Radomiu;
- 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego podległych właściwemu wojewodzie.

Zgodnie z Ustawą jednostki doradztwa rolniczego są państwowymi jednostkami organizacyjnymi posiadającymi osobowość prawną, prowadzącymi doradztwo rolnicze obejmujące działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego. Działania te mają na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych oraz wzrost konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i ludności obszarów wiejskich.

Pół roku po wejściu w życie Ustawy, przeprowadzono analizę, której przedmiotem była organizacja i stan zatrudnienia w jednostkach doradczych, głównie w WODR. Podstawą analizy były odpowiedzi ankietowe otrzymane ze wszystkich (16) wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (WODR) oraz Centrum Doradztwa Rolniczego.

W jednostkach doradztwa rolniczego w połowie 2005 roku zatrudnionych było ponad 5600 osób. Zdecydowaną większość stanowią zatrudnieni w wojewódzkich ośrodkach doradztwa rolniczego (tabela 1).

Tabela 1

**Zatrudnienie w jednostkach doradztwa rolniczego
stan na 30 czerwca 2005 roku**

Jednostka doradcza	Liczba osób zatrudnionych ogółem
Centrum Doradztwa Rolniczego	193
Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego	5426
Ogółem	5619

Od 1992 roku liczba osób zatrudnionych w ośrodkach doradztwa rolniczego podlega nieznacznym wahaniom i kształtuje się na poziomie ok. 5,5 tys. osób ogółem, w tym ok. 4,5 tys. osób to kadra kierownicza i doradcza, pozostali pracownicy to personel administracyjno-gospodarczy.

Ze względu na nieco odmienną strukturę organizacyjną i zadania realizowane przez Centrum Doradztwa Rolniczego, dalsza część analizy dotyczyć będzie tylko wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego.

Podział administracyjny kraju na województwa różnej wielkości i o różnym poziomie rozwoju rolnictwa, rozdrobieniu gospodarstw, ma odzwierciedlenie w strukturze organizacyjnej i funkcjonowaniu ośrodków doradztwa rolniczego. Liczba zatrudnionych ogółem w poszczególnych ośrodkach jest dość zróżnicowana i wynosi od 138 do 692 osób. Najwięcej jednostek ośrodków doradztwa mieści się w przedziale 201 do 400 zatrudnionych (tabela 2).

Tabela 2

**Zatrudnienie ogółem w ośrodkach doradztwa rolniczego
według przedziałów liczbowych**

Zatrudnionych ogółem w przedziale	Liczba jednostek	Siedziba WODR
do 200 osób	2	Kalsk, Łosiów
201 do 400 osób	10	Minikowo, Bratoszewice, Karniowice, Boguchwała, Szepietowo, Częstochowa, Gdańsk, Modliszewice, Olsztyn, Barzkowice
powyżej 401 osób	4	Końskowola, Warszawa, Poznań, Wrocław

Ze szczegółowych wyliczeń wynika, że duże ośrodki zatrudniające powyżej 400 osób, skupiają prawie 40% ogółem zatrudnionych w tych jednostkach.

Oddziały i zespoły doradcze stanowią najczęściej terenową strukturę organizacyjną ośrodków doradztwa rolniczego (tabela 3).

Tabela 3

**Struktury organizacyjne wojewódzkich ośrodków
doradztwa rolniczego w 2005 r.**

Województwo – siedziba WODR	Liczba	
	Oddziałów	Zespołów doradczych
1. dolnośląskie – Wrocław	4	26
2. kujawsko-pomorskie – Minikowo	2	19
3. lubelskie – Końskowola	3	22
4. lubuskie – Kalsk	1	11
5. łódzkie – Bratoszewice	2	18
6. małopolskie – Karniowice	brak	19
7. mazowieckie – Warszawa	6	37
8. opolskie – Łosiów	brak	11
9. podkarpackie – Boguchwała	brak	21
10. podlaskie – Szepietowo	brak	14
11. pomorskie – Gdańsk	2	16
12. śląskie – Częstochowa	2	17
13. świętokrzyskie – Modliszewice	1	13
14. warmińsko-mazurskie – Olsztyn	1	19
15. wielkopolskie – Poznań	5	32
16. zachodnio-pomorskie - Barzkowice	1	18

W większości województw utrzymano trójstopniową strukturę organizacyjną centrala – oddział – zespół doradczy. Dwustopniowa organizacja wewnętrzna: centrala – zespół doradczy występuje w 4 województwach.

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie nazw i siedzib WODR określiło również ramowy statut ośrodka. Zakłada on utworzenie między innymi 7 działów merytorycznych i zespołu doradców. Są to:

- Dział Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa,
- Dział Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- Dział Ekonomiki i Przedsiębiorczości,
- Dział Gospodarstwa Wiejskiego i Agroturystyki,
- Dział Ekologii i Ochrony Środowiska,
- Dział Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń,
- Dział Wydawnictw i Informacji,
- Zespoły doradców.

Szczegółowa struktura organizacyjna ośrodka ustalana jest przez dyrektora i zatwierdzana przez wojewodę. W praktyce w 8 ośrodkach funkcjonuje struktura

według działów zaproponowanych w rozporządzeniu. W pozostałych, występują pewne odstępstwa dotyczące zmiany nazwy, na przykład zamiast

- Działu Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa jest Dział Technologii Produkcji Rolniczej,
- Działu Ekonomiki i Przedsiębiorczości - Dział Agrobiznesu,
- Działu Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń - Dział Edukacji i Informatyki.

Niektóre komórki organizacyjne zostały połączone np.:

- Dział Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa z Działem Ekologii i ochrony Środowiska,
- Dział Rozwoju Obszarów Wiejskich z Działem Gospodarstwa Wiejskiego,
- Dział Metodyki Doradztwa, Oświaty, Szkoleń z Działem Wydawnictw i Informatyki.

W dwóch ośrodkach doradztwa rolniczego nie utworzono Działów Gospodarstwa Wiejskiego i Agroturystyki.

Duże zróżnicowanie pod względem organizacji występuje w grupie – zespół doradców, określane często jako rejonowy lub terenowy zespół doradców, który działa najczęściej w granicach powiatu. Siedem ośrodków doradztwa rolniczego funkcjonuje w strukturze działów, według rozporządzenia, lub z jego modyfikacjami, od centrali przez oddziały (jeżeli istnieją) do zespołów doradców w terenie. Pozostałe nie wykazują terenowego przyporządkowania doradców do działów występujących w centrali ośrodka. Informacje w tym zakresie mogą być nieścisłe. Wynikać to może, z pewnych trudności w wypełnienia ankiety i uogólnień uzyskanych informacji lub faktycznej niezależności merytorycznej zespołów doradców.

Spośród 5426 osób zatrudnionych w wojewódzkich ośrodkach doradztwa rolniczego największą grupę stanowią specjaliści i doradcy (tabela 4).

Tabela 4

Zatrudnienie w ośrodkach doradztwa rolniczego według stanowisk (działów) i wykształcenia w 2005 r.

Stanowisko/funkcja	Wykształcenie		Ogółem
	średnie	wyższe	
kadra kierownicza	25	576	601
specjaliści i doradcy	1045	2864	3909
pozostali	724*	192	916
Ogółem	1794	3632	5426

*liczba osób z wykształceniem średnim i niższym niż średnim.

Kadrę kierowniczą w niniejszym zestawieniu stanowią: dyrektorzy i ich zastępcy, główni księgowi i kierownicy komórek organizacyjnych. Dwie grupy sta-

nowisk, kadra kierownicza łącznie ze specjalistami i doradcami, grupy o zasadniczym znaczeniu w realizacji zadań statutowych i funkcjonowaniu ośrodków doradztwa rolniczego, liczą ponad 4,5 tysiąca osób. 76% spośród nich posiada wykształcenie wyższe - średnia dla wszystkich ośrodków. W dwóch ośrodkach 90% kadry kierowniczej i doradczej posiada wyższe wykształcenie. Pozostali pracownicy, to osoby zatrudnione w działach tzw. administracyjno-gospodarczych, księgowości, kadrach i stanowiskach ds. obsługi prawnej, BHP, zarządzania jakością. Ze względu na pełnione funkcje w ośrodkach, ta grupa zatrudnionych osób nie była poddawana szczegółowej analizie.

Specjaliści i doradcy w centrali WODR zorganizowani są w działach lub zespołach. Liczba osób w dziale jest dość zróżnicowana (tabela 5).

Tabela 5

Struktura zatrudnienia i wykształcenie specjalistów i doradców w działach (zespołach) w 2005 r.

Komórka organizacyjna	Liczba osób w dziale	Wykształcenia	
		średnie	wyższe
Dział Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa	1128	267	861
Dział Rozwoju Obszarów Wiejskich	257	32	225
Dział Ekonomiki i Przedsiębiorczości	323	41	282
Dział Gospodarstwa Wiejskiego i Agroturystyki	183	72	111
Dział Ekologii i Ochrony Środowiska	148	6	142
Dział Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń	200	62	138
Dział Wydawnictw i Informacji	148	67	81
Zespoły Doradców	1522	498	1024
Ogółem liczba osób	3909	1045	2864
Procent	100	27	73

Największą komórką organizacyjną w ośrodkach doradztwa rolniczego, nie biorąc pod uwagę zespołów doradców, jest Dział Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa. Wynika to z przyporządkowania do tego Działu części specjalistów i doradców pracujących w terenie, jak również pracowników istniejących w niektórych ośrodkach laboratoriów do badania prób gleb. Nieco wyższy (ponad 30%) odsetek osób z wykształceniem średnim i niższym niż średnie wynika z liczniejszego udziału w tej grupie pracowników obsługi upraw doświadczalnych, traktorzystów, robotników polowych i innych.

Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku Działów Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń oraz Wydawnictw i Informacji, zatrudniających z niższym wykształceniem pracowników obsługi ośrodków szkoleniowych i poligrafów.

Generalnie, w porównaniu z rokiem 2003, w grupie specjalistów i doradców nastąpił nieznaczny wzrost poziomu wykształcenia (z 70% do 73% osób z wykształceniem wyższym) [Pabich 2003].

Zgodnie z wcześniejszą klasyfikacją zawodu doradcy rolniczego (nr klasyfikacji 222101 - załącznik do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 4 stycznia 2005 roku) w tabeli stanowisk i wymagań kwalifikacyjnych pracowników jednostek doradztwa rolniczego wprowadzono stopnie specjalizacji doradcy rolniczego – specjaliści I i II stopnia. Jak dotąd nie wydano jednak szczegółowych rozporządzeń umożliwiających wprowadzenie klasyfikacji. W jednostkach doradztwa rolniczego funkcjonują nadal stanowiska głównego, starszego specjalisty itd. bez stanowisk doradcy specjalisty I stopnia i doradcy specjalisty II stopnia.

W ośrodkach doradztwa rolniczego najwięcej osób (35%) zatrudnionych jest na stanowisku specjalisty (tabela 6).

Tabela 6

Struktura zatrudnienia specjalistów i doradców według stanowisk pracy

Stanowisko	Zatrudnienie	
	liczba osób	%
główny specjalista	773	21
starszy specjalista	992	25
specjalista	1385	35
młodszy specjalista, asystent doradcy	256	7
technik doradca	390	10
starszy referent, referent	50	1
poligraf, laborant	51	1
robotnik polowy	12*	poniżej 1
Ogółem	3909	100

*pracownicy wykazani w Dziale Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa.

Pierwsze trzy grupy stanowisk specjalistów, z minimalnym stażem pracy na stanowisku od 2 do 3 lat, stanowią ponad 80 % zatrudnionych w grupie specjalistów i doradców. Pracownicy o krótkim stażu pracy to zdecydowana mniejszość. Z tej grupy stanowisk w przyszłości, po spełnieniu wymaganych kwalifikacji mogą rekrutować się doradcy specjaliści.

Zróżnicowanie stanowisk pracy w ośrodkach, od głównego specjalisty do technika doradcy, ma miejsce w poszczególnych działach merytorycznych (tabela 7).

Prawie we wszystkich działach zasadniczy trzon zatrudnionych stanowią specjaliści. Wyjątkiem jest Dział Ekonomiki i Przedsiębiorczości, w którym najwięcej osób zatrudnionych jest na stanowisku głównego specjalisty lub starszego spe-

cialisty. Potwierdzeniem tych relacji są dane zamieszczone w tabeli 5, z których wynika, że ponad 87% osób tego działu posiada wyższe wykształcenie.

Należy zwrócić uwagę na nowy Dział Ekologii i Ochrony Środowiska, w którym dużą grupę zatrudnionych stanowią młodszy specjaliści. W działach Metodyki, Doradztwa Oświaty i Szkoleń oraz Wydawnictw i Informacji znaczny udział mają stanowiska techniczne: referentów i poligrafów, co wynika z charakteru działalności tych działów. W Zespołach Doradców, największych grupach pracowników terenowych, najwięcej osób zatrudnionych jest na stanowisku technik doradca.

Tabela 7

Struktura zatrudnienia specjalistów i doradców według stanowisk pracy i działów w %, w 2005 r.

Działy	Stanowiska						
	główny specjalista	starszy specjalista	specjalista	młodszy specjalista	technik doradca	st. referent referent	poligraf laborant
Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa	21	26	46	4	1	1	1
Rozwoju Obszarów Wiejskich	27	19	33	14	7	-	-
Ekonomiki i Przedsiębiorczości	34	30	24	6	5	1	-
Gospodarstwa Wiejskiego i Agroturystyki	14	30	34	10	12	-	-
Ekologii i Ochrony Środowiska	21	20	27	27	3	2	-
Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń	26	13	36	8	1	8	8
Wydawnictw i Informacji	20	17	25	4	7	11	16
Zespoły Doradców	14	28	33	5	20	-	-

Reorganizacja w strukturach jednostek doradztwa rolniczego w zasadniczy sposób nie wpłynęła na liczbę zatrudnionych w doradztwie, pozostaje ona nadal na poziomie 5,5 tysiąca osób [Pabich 1998, 2001, 2003]. Wzrasta natomiast poziom wykształcenia specjalistów i doradców. Rozporządzenia wprowadzające specjalizację zawodową w doradztwie, z pewnością ten poziom jeszcze podniosą i zmienią strukturę zatrudnienia.

LITERATURA

1. Pabich A. (1998): Zatrudnienie w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 3/98.
2. Pabich A. (2001): Stan zatrudnienia w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 4/01.
3. Pabich A., Odrobińska B. (2003): Stan zatrudnienia w doradztwie rolniczym w 2003 roku. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 3/03.

GRZEGORZ IGNACZEWSKI
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

WSPÓŁPRACA CENTRUM DORADZTWA ROLNICZEGO Z FIRMĄ BITCOMP Z FINLANDII W BUDOWIE PROGRAMU WSPIERAJĄCEGO ZARZĄDZANIE GOSPODARSTWEM ROLNYM

Od połowy bieżącego roku w Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie oraz w poznańskim Oddziale CDR trwają prace nad przygotowaniem narzędzi informatycznych wspomagających zarządzanie gospodarstwem rolnym oraz wspomagających pracę doradców rolniczych. Opierając się na wcześniejszych doświadczeniach (między innymi na doświadczeniach z programu AGRONOM 2.1, opracowanego w poznańskim Oddziale CDR), potrzebach zgłaszanych przez rolników i doradców rolniczych, a także mając na uwadze doświadczenia służb doradczych w innych krajach europejskich, opracowywano koncepcję systemu informatycznego wspierającego podejmowanie decyzji zarządczych w gospodarstwach rolnych.

Idea utworzenia takiego systemu oparta jest na doświadczeniach fińskich, gdzie większość rolników współpracuje ze służbą doradztwa rolniczego. Zakres tej współpracy jest zróżnicowany. Poczynając od specjalistycznego doradztwa dotyczącego nawożenia czy żywienia zwierząt, poprzez pomoc w wypełnianiu wniosków potrzebnych przy ubieganiu się o różne dostępne formy pomocy finansowej, aż po kompleksową pomoc w zarządzaniu gospodarstwem rolnym. Szeroki i zarazem zróżnicowany zakres współpracy możliwy jest dzięki specjalnie zbudowanemu systemowi informatycznemu, z którego korzystają zarówno rolnicy jak i doradcy.

Rolnicy korzystając z systemu mają dostęp do bardzo rozbudowanych baz danych ułatwiających podejmowanie decyzji w gospodarstwie oraz wprowadzają do systemu informacje dotyczące prowadzonej działalności, ponoszonych nakładów - do informacji tych mają dostęp współpracujący z rolnikiem doradcy.

Doradca może zatem sprawdzać, korygować, przygotowywać projekty rozwiązań i przekazywać je drogą elektroniczną lub w trakcie bezpośrednich kontaktów do zainteresowanego rolnika. Szybka wymiana bieżących informacji i propozycji może odbywać się poprzez Internet.

Podstawę polskiego systemu stanowić będzie program komputerowy Bitfarma przeznaczony zarówno dla rolników jak i dla doradców rolniczych. Program Bit-

farma przewidziany jest jako narzędzie służące do planowania produkcji rolnej, ewidencjonowania zdarzeń w gospodarstwie, monitorowania kosztów i efektów produkcji. Do końca bieżącego roku planowane jest zakończenie prac na pierwszej wersji programu. Z początkiem roku 2006 planuje się udostępnienie programu Bitfarma doradcom rolniczym w celu przetestowania i dokonania oceny programu.

Pierwsza wersja programu zawierała będzie między innymi takie moduły jak:

a) produkcja roślinna

- planowanie płodozmianu
- dobór odmian
- zalecenia nawozowe
- ochrona roślin
- karty pól
- ewidencja zabiegów ochrony roślin
- ewidencja nawożenia

b) produkcja zwierzęca

- przybliżone kalkulacje potrzeb żywieniowych
- kalkulacje dotyczące bazy paszowej

c) ekonomika produkcji

- analiza kosztów produkcji oraz zysków w produkcji roślinnej na podstawie rzeczywiste ponoszonych kosztów
- symulacje dotyczące różnych wariantów produkcji

d) przygotowywanie wniosków o dopłaty

- obliczenia płatności bezpośrednich, ONW, program rolnośrodowiskowy
- sprawdzanie i drukowanie wniosków o płatności bezpośrednio i wniosków do programu rolnośrodowiskowego

e) moduł obsługujący mapy rolnicze:

- współpraca z mapami rastrowymi i wektorami w formacie shape i formacie mif, także format GML
- współpraca z GPS (NMEA 1083)
- współpraca z polskim systemem koordynat
- przygotowywanie i drukowanych map tematycznych.

Jak wcześniej wspomniano program Bitfarma stanowi jedynie część planowanego systemu. Kolejnym jego składnikiem jest centralny skład danych. Takie rozwiązanie daje możliwość automatycznego gromadzenia danych statystycznych dotyczących produkcji rolnej i wyników ekonomicznych w gospodarstwach rolnych obsługiwanych przy użyciu programu Bitfarma oraz umożliwia prowadzenia porównawczych analiz ekonomicznych, porównywania technologii, opłacalności produkcji itp.

Opracowywany system będzie również dawał możliwość bezpośredniej współpracy pomiędzy rolnikiem a doradcą rolniczym. Rolnik wprowadzając dane do programu Bitfarma będzie mógł za pośrednictwem Internetu przesłać dane do doradcy obsługującego jego gospodarstwo. Na podstawie tych danych doradca

będzie mógł przygotować dla rolnika szczegółowe zalecenia co prowadzonej produkcji lub też na przykład przygotować lub sprawdzić wniosek o dopłaty bezpośrednie czy też innego rodzaju dotacje.

Przewidywane korzyści z wykorzystania programu Bitfarma:

a) rolnicy:

- łatwe prowadzenie ewidencji zdarzeń gospodarczych
- możliwość wykorzystania jednego programu do wspomagania różnych decyzji w gospodarstwie (program zawierał będzie moduły do przygotowywania zaleceń nawozowych, zaleceń ochrony roślin itp.)
- automatyczne gromadzenie danych historycznych o produkcji
- dostęp do aktualnych danych o środkach do produkcji rolnej
- możliwość bieżącej kontroli kosztów i opłacalności produkcji
- szybkie przygotowywanie wydruków dla potrzeb, na przykład. ARiMR (wnioski o dopłaty bezpośrednie itp.), ewidencji zabiegów ochrony roślin itp.

b) doradcy rolniczy

- ułatwienie pracy poprzez możliwość bezpośredniego wykorzystania danych o gospodarstwie rolnym zgromadzonych w programie przez rolnika
- zwiększenie efektywności pracy poprzez automatyzację wypełniania wniosków itp.
- ułatwienie współpracy z rolnikiem poprzez zastosowanie internetowej wymiany danych i informacji co znacznie obniża konieczność wyjazdów doradcy do rolnika – ograniczenie kosztów pracy doradcy, możliwość lepszego wykorzystania czasu pracy doradcy.

Kolejnym etapem rozwoju oprogramowania będzie budowa modułu służącego do przygotowywania biznes planów i planów rozwoju gospodarstw rolnych. Będzie to narzędzie szczególnie przydatne dla doradców rolniczych. Moduł ten będzie mógł wykorzystywać bezpośrednio dane o produkcji rolnej zebrane w programie Bitfarma. Na tej podstawie sporządzony biznes plan stanowić będzie praktycznie przydatne narzędzie do zarządzania gospodarstwem ale będzie mógł być również wykorzystany przy ubieganiu się gospodarstwa o zewnętrzne środki finansowe.

Przy powstawaniu programu Centrum Doradztwa Rolniczego, w zakresie związanym z technologią informatyczną, korzysta z pomocy fińskiej firmy Bitcomp, która przygotowała program stanowiący podstawę pracy fińskich doradców rolniczych. Na rynku oprogramowania komputerowego firma ta funkcjonuje od ponad dziesięciu lat. Głównym obszarem działalności Bitcomp jest oprogramowanie dla rolnictwa i leśnictwa. Firma ta tworzy zarówno własne oprogramowanie, współpracując przy tym z odbiorcami programów lub wspiera od strony informatycznej tworzenie takich programów.

EUGENIUSZ KOŚMICKI
Akademia Rolnicza w Poznaniu

ROLNICTWO A ŚRODOWISKO

Wyniki badań Stowarzyszenia Badawczego Agroekosystemów w Monachium*

Powszechnie, współczesne rolnictwo postrzegane było przez długi czas bardzo negatywne. Określano je jako „sprawcę wymierania gatunków”, czy „źródło obciążeń azotanami dla wód gruntowych”. Dopiero w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku zaczęto stopniowo analizować takie problemy jak: ochrona gleb, wód, klimatu, czy utrzymanie biologicznej różnorodności. Podstawowe, naukowe problemy rozwoju rolnictwa zostały podjęte dopiero w projektach badawczych nad ekosystemami, opracowanych przez Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań. Przez czternaście lat Stowarzyszenie Badawcze Agroekosystemów w Monachium prowadziło prace badawcze w Majątku Doświadczalnym Klasztoru Scheyern koło Monachium. Prezentowane opracowanie zbiorowe przedstawia krytycznie wyniki, jakie uzyskano w ramach badań Stowarzyszenia Badawczego Agroekosystemów w Monachium. Praca nosi charakterystyczny tytuł: „Rolnictwo a środowisko – obszar napięć. Wyniki badań Stowarzyszenia Badawczego Agroekosystemów w Monachium (FAM)”. Wyniki badań umożliwiły przyjęcie wniosków dotyczących strumieni przepływu wody i substancji mineralnych w agroekosystemach (zwłaszcza cyklu węglowego i azotowego), dynamiki biologicznej różnorodności, a także charakterystycznych wielkości produkcji rolnej w zróżnicowanym krajobrazie. Głównym celem projektu badawczego było badanie agroekosystemów, lepsze ich zrozumienie i wykorzystanie, a w końcu także ich utrzymanie. Zamysł prowadzenia badań wynikał przede wszystkim z przedstawiania, dotąd konwencjonalnie prowadzonego gospodarstwa rolnego, majątku klasztorowego na dwa gospodarstwa ze zróżnicowanym sposobem gospodarowania - gospodarstwo eko-

* Elizabeth Osinski, Andreas Meyer-Aurich, Beate Huber, Ivika Rühling, Georg Gerl, Peter Schröder (Hrsg.), *Landwirtschaft und Umwelt - ein Spannungsfeld. Ergebnisse des Forschungsverbundes Agrarökosystem München (FAM)*, ökom Verlag, München 2005, ss. 280.

logiczne i gospodarstwo integrowane. Współdziałanie praktyki rolniczej z ideami badawczymi zaowocowało nowymi formami trwałego wykorzystania tych obszarów wiejskich.

Podstawą badań było współdziałanie naukowców zajmujących się naukami rolniczymi z ekologami. Badania prowadzono we współpracy interdyscyplinarnej Uniwersytetu Technicznego w Monachium i Centrum Badawczego Środowiska i Zdrowia Wspólnoty Badawczej Helmholtza. Badania finansowane były przez Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań. Personel badawczy podlegał pięcioletniej rotacji. W czasie trwania projektu powstały 62 prace doktorskie, co świadczy o wysokiej randze prowadzonych badań. Majątek Doświadczalny Klasztoru Scheyern był także dostępny dla szerokiej publiczności zainteresowanej problematyką rolniczą i ekologiczną, a co dwa lata organizowano Święto Gospodarstwa.

Praca składa się ze „Słowa przewodniego” i „Przedmowy redaktorów”, gdzie wskazuje się na podstawowe założenia badawcze przyjęte w projekcie FAM, a także siedmiu podstawowych rozdziałów. Całość pracy zbiorowej zakończona jest obszerną bibliografią.

W pierwszej części każdego rozdziału zawarty jest opis przyjętych metod i otrzymanych wyników badawczych. W drugiej części analizuje się skutki wynikające z przedstawienia metod gospodarowania Majątku Klasztoru Scheyern. Natomiast w trzeciej części opisuje się ogólnie wyniki badawcze w celu lepszego rozumienia funkcjonowania agroekosystemów.

W rozdziale pierwszym pt.: „FAM – Podstawy badawcze i struktura wyników” wskazano na przyczyny rozwoju badań nad ekosystemami na płaszczyźnie międzynarodowej. W ramach projektu „Człowiek i biosfera (MAB)” rozwinięto tzw. „hierarchiczną metodę systemową”, która posłużyła różnym dyscyplinom badawczym w interdyscyplinarnym współdziałaniu badania ekosystemów. Metoda ta opiera się na badaniach prowadzonych na czterech płaszczyznach. Pierwszą z nich jest rzeczywistość, w której istnieje badany obiekt (system naturalny, wykorzystanie ziemi, system społeczno-ekonomiczny). Następne badania prowadzono na poziomach: mikro-płaszczyzny z opisem wybranych stanów ekosystemów, wyżej zagregowanej makro-płaszczyzny czy wreszcie hyper-płaszczyzny z opracowaniem wzorów (z metodami teorii systemów i cybernetyki). Przeprowadzone w ramach FAM badania podkreślały różną wagę mikro-, makro i hyper-płaszczyzny. W przypadku badań nad ekosystemami rolniczymi lepsze zrozumienie systemów wiązało się z pragnieniem lepszego sterowania nimi. Produkcja rolnicza jest bowiem zawsze ściśle powiązana z popieraniem określonych procesów w obrębie ekosystemów.

Cele badawcze i struktury organizacyjne w obrębie FAM zmieniały się w toku prowadzonych badań. Możemy tutaj wyróżnić następujące fazy: faza wstępna (1990-1992), główna faza (1993-1998) i fazę integracyjną (1999-2003). Każdej fazie przeprowadzonych badań odpowiadały określone struktury organizacyjne.

W ramach FAM rozwinięto następujące hipotezy badawcze:

- trwałe wykorzystanie rolnicze gospodarstw powinno zmniejszyć obciążenia środkami chemicznymi i ich metabolitami w agroekosystemach i ich systemach sąsiedzkich (odtworzenie funkcji regulacyjnej);
- trwałe wykorzystanie rolnicze gospodarstw powinno utrzymać, względnie odtworzyć różnorodność roślin, zwierząt i mikroorganizmów agroekosystemów (funkcja przestrzeni życiowej);
- trwałe wykorzystanie rolnicze powinno charakteryzować się ekonomiczną produkcją wysoko jakościowych produktów żywnościowych (długookresowe utrzymanie i odtworzenie funkcji produkcyjnej gospodarstwa).

W głównej fazie badań zajmowano się glebą, florą, fauną, strumieniami materii, aby z jednej strony odpowiednio udokumentować zmiany po przestawieniu gospodarstwa, a z drugiej strony zbadać dynamikę strumienia substancji mineralnych, a także dynamikę życia w glebie i atmosferyczne strumienie materii.

W fazie integracyjnej badania koncentrowały się na strumieniach materii w obrębie gleby, pomiędzy glebą i innymi systemami, jak też na osiągnięciu wysokiej produkcji rolniczej, przy uwzględnieniu swoistych cech określonych siedlisk rolniczych. Celem gospodarstwa ekologicznego było osiągnięcie w jego obrębie zamkniętych strumieni obiegu materii. Zakładano, że zasoby biotyczne i abiotyczne powinny być poprawione w swojej dotychczasowej jakości. Czas badań był jednak zbyt krótki, aby w przypadku gospodarstwa ekologicznego, osiągnąć stabilny „system gospodarowania”. Taki stan stabilizacji – w zależności od krajobrazu i stosunków glebowych – wynosi 10-20 lat. Przykładowo do osiągnięcia stanu równowagi cyklu węglowego potrzeba przynajmniej 20 lat. W przypadku gospodarstwa integrowanego powinno się dążyć przede wszystkim do osiągnięcia celów abiotycznej ochrony zasobów, unikania erozji i zagęszczania gleby, minimalizacji zastosowania środków ochrony roślin, unikania strat substancji azotowych i środków ochrony roślin, jak też nadwyżek fosforu i potasu w glebie.

W rozdziale drugim: - „Przepływ strumieni wody i niesionych przez wodę przepływów materii w agroekosystemach” podjęto problematykę przepływu wód przez badane agroekosystemy, a także substancji mineralnych przenoszonych przez wodę. W rozdziale tym analizowano metody pomiaru i modelowania strumieni przepływu wody i niesionych przez nie substancji w agroekosystemie majątku Scheyern, oddziaływanie środków podjętych w ramach FAM na przepływ strumienia wody i zawartych w niej substancji. Najważniejsze wyniki tego rozdziału dotyczą opadów, zmniejszenia erozji (środki FAM okazały się bardzo skuteczne), rozwoju zawartości azotanów w wodzie gruntowej. Przewiduje się, że do roku 2008 zawartość azotanów spadnie do 50 mg/l, chociaż wartości zalecane do wody pitnej wynoszą w Niemczech 25 mg/l. Istotne znaczenie miało także ustalenie okresów „słabości” i „wrażliwości” w agroekosystemach dla gospodarki wodnej.

W rozdziale trzecim pn.: „Substancje węglowe i azotowe w agroekosystemach” podjęto problematykę substancji zawierających węgiel i azot w badanych agroekosystemach. Problematyka węgla i azotu w agroekosystemach ma podstawowe znaczenie. Badania te koncentrowały się na metodach ustalenia stanów i zmian zasobów węgla i azotu w agroekosystemach, oddziaływaniach zmian metod gospodarowania i zmian struktur krajobrazowych na zasoby i cykle węgla i azotu. Ostatnia część tego rozdziału poświęcona jest lepszemu zrozumieniu funkcjonowania cykli biogeochemicznych węgla i azotu w agroekosystemach.

Metody gospodarowania oddziaływały w sposób zróżnicowany na stany równowagi w glebie. W gospodarstwie integrowanym zasoby humusu nie zostały jednak utrzymane (w przeciwieństwie do gospodarstwa ekologicznego). Do wytworzenia odpowiedniej równowagi ekologicznej potrzeba jednak aż 10-20 lat.

Inne ważne problemy wiążą się z procesami uwalniania się dwutlenku azotu (N_2O), które zależą od wielu czynników (temperatura, wpływ opadów, mineralne nawożenie azotowe, zagęszczenie gleby, zasoby węgla w glebie).

Rozdział czwarty: - „Różnorodność biologiczna w agroekosystemach” omawia bioróżnorodność w badanych agroekosystemach. Opisano metody badania fauny i flory w Majątku Klasztoru Scheyern, oddziaływania zmian struktur krajobrazowych i metod gospodarowania na biologiczną różnorodność, a także bioróżnorodności w krajobrazie rolniczym.

Cechą charakterystyczną były badania różnorodnych grup gatunków w dłuższym okresie, na tych samych obszarach, a także różnorodne metody badania flory i fauny glebowej. Zwrócono także uwagę na cykle strumieni azotu i węgla w powiązaniu z organizmami uczestniczącymi w badanych procesach. Badania FAM wykazały jednak, że nadal brakuje całościowych badań o wpływie nowych metod gospodarowania lub wprowadzania nowych elementów krajobrazu na bioróżnorodność. Tym nie mniej, badania FAM umożliwiają przedstawienie szerszych wniosków o wegetacji i florze roślin towarzyszących uprawom, wpływie różnych form krajobrazowych na populacje pluskwiaków i pajaków, a także organizmów glebowych. Okazało się przy tym, że biomasa mikroorganizmów znajduje się w ściślejszej relacji wobec zawartości węgla w glebie i maksymalnej pojemności wody. Istotne znaczenie posiadały także badania w zakresie sieci troficznej występującej w agroekosystemach.

Rozdział piąty - „Optymalizacja zagospodarowania agroekosystemów” poświęcono trudnej problematyce optymalizacji gospodarowania w agroekosystemach. Stosowano różnorodne metody badań stanów i procesów w agroekosystemach. Badania skoncentrowane są przy tym na ujęciu masy stanu i struktury zasobów roślin, analizie stanów i procesów w glebie, oddziaływaniu metod zagospodarowania na agroekosystemy (analizy systemowe, doświadczenia pasmowe), oddziaływaniu struktury krajobrazowej na gospodarowanie - plony i wydajność. Sformułowano podstawy optymalnego zarządzania agroekosystemami. Te ostatnie obejmują takie elementy jak:

- właściwości określonych siedlisk niezbędne dla zrozumienia agroekosystemów i ich przestrzennego wzorca,
- znaczenie wzorca przestrzennego dla wiązania azotu,
- znaczenie systemów uprawy gleby i nawożenia dla wysokości plonów,
- analizę tzw. systemu modelowego MODAM, który obejmuje ekonomiczne konsekwencje, jeśli włączone będą cele ochrony środowiska jako cel gospodarstwa (dodatkowy cel) w planowaniu działań gospodarczych.

Badania prowadzone w ramach FAM powinny przyczynić się do zmniejszenia negatywnych skutków środowiskowych (zgodnie z wymogami ochrony środowiska), w warunkach utrzymania wysokich plonów.

W rozdziale szóstym pt.: „Możliwość przenoszenia wyników z FAM na rozszerzone rozumienie systemów”, analizowano możliwość przeniesienia wyników badań FAM na lepsze funkcjonowanie ekosystemów. Jak wiadomo, badania te miały podwójny charakter badań podstawowych, z niezbędną wiedzą o roślinach i ekosystemach, a z drugiej pragmatyczny - szybkiego przenoszenia wyników do praktyki rolniczej. Najważniejsze znaczenie mają tutaj procesy związane z cyklami węgla i azotu w agroekosystemach i strumienie substancji mineralnych, a także mikroorganizmy w agroekosystemach (zwłaszcza gleb). Na podstawie m.in. badań FAM wiemy obecnie jak oceniać liczne procesy w agroekosystemach, co daje możliwość wyprowadzenia bardziej ogólnych reguł dla funkcjonowania agroekosystemów.

Ważnym rezultatem badań było stwierdzenie, że zastosowane systemy produkcji mają różne cechy korzystne i niekorzystne i mogą być nadal optymalizowane.

Ostatni rozdział pt.: „Interdyscyplinarność – pożądana koncepcja badawcza?” poświęcony jest krytycznej analizie przyjętej w projekcie FAM interdyscyplinarności. Jak podkreśla autorka tego rozdziału E. Osinski, ważne elementy interdyscyplinarności to takie czynniki organizacyjne jak: jasne sformułowanie celów dla wszystkich uczestników badań, staranne przygotowanie projektu, opracowanie wspólnego planu pracy, kompetentne zarządzanie projektem, wystarczający budżet. Jak wiadomo, rolnictwo posiada charakter „wielowarstwowego” systemu, gdyż: „Agrosystem stanowi podstawę wszelkiej produkcji rolnej. Tym samym potrzebna jest wiedza, aby poprawić rozumienie systemu i następnie tą wiedzę rzeczywiście wykorzystać w procesach sterowania”. Badania z zakresu rolnictwo-środowisko posiadają z powodu swojej kompleksowości charakter interdyscyplinarny i transdyscyplinarny.

Recenzowana książka „Rolnictwo a środowisko – obszar napięć” zasługuje na uwagę polskich czytelników. Wskazuje ona na negatywne skutki dotychczasowej intensyfikacji rolnictwa. W celu ograniczenia tych negatywnych skutków konieczny jest rozwój różnych form rolnictwa ekologicznego i integrowanego. Warto by wyniki badawcze osiągnięte w ramach FAM wykorzystano także i w Polsce. Odrzucić trzeba bowiem szybko model antyekologicznego rozwoju rolnictwa dominujący dotąd w krajach Europy Zachodniej.

JANUSZ BARTKOWSKI
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

POWOŁANIE „POLSKIEGO TOWARZYSTWA OCHRONY ROŚLIN”

W dniu 7 września br. w Instytucie Ochrony Roślin w Poznaniu zebrali się przedstawiciele instytutów, uczelni rolniczych, doradztwa rolniczego, inspekcji ochrony roślin i innych instytucji związanych z ochroną roślin, w celu powołania Polskiego Towarzystwa Ochrony Roślin (PTOR).

Celem Towarzystwa będą działania na rzecz rozwoju oraz postępu naukowego i technicznego w ochronie roślin, upowszechnianie osiągnięć naukowych, technicznych, a także wymiana doświadczeń z zakresu ochrony roślin.

Towarzystwo ma realizować swoje cele poprzez:

1. Organizowanie posiedzeń naukowych, zjazdów, sympozjów, konferencji lub kongresów naukowych, konferencji terenowych.
2. Organizowanie publicznych odczytów i wykładów oraz innych form upowszechniania.
3. Inicjowanie badań w zakresie określonym celami Towarzystwa oraz współdziałanie w ich prowadzeniu.
4. Organizowanie i pogłębianie współpracy z pokrewnymi instytucjami i stowarzyszeniami.
5. Współudział w opracowaniu i wydawaniu czasopism z zakresu ochrony roślin.
6. Kształcenie i dokształcanie członków w zakresie ochrony roślin.
7. Wydawanie opinii i orzeczeń w zakresie ochrony roślin.
8. Współdziałanie w ujednoczeniu metod i norm oraz ustalania standardów i terminologii z zakresu ochrony roślin.

Zdaniem grupy założycielskiej Towarzystwo powinno zintegrować wszystkich pracowników związanych z ochroną roślin dla dobra naszego rolnictwa. Opracowano Statut Towarzystwa i wybrano Komitet Założycielski, który będzie realizował czynności związane z rejestracją Towarzystwa. Jako siedzibę PTOR wybrano Poznań, gdzie zaplanowano zorganizowanie pierwszego Walnego Zebrania Członków PTOR w czasie trwania Sesji Naukowej IOR, w dniach 15–17 lutego 2006 roku. Deklaracje członkowskie będą rozsyłane razem z zawiadomieniami o Sesji.

Polecamy doradcom mającym na co dzień kontakt z problematyką ochrony roślin udział w Sesji i przystąpienie do Polskiego Towarzystwa Ochrony Roślin.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

O produktach tradycyjnych i regionalnych. Możliwości a polskie realia. Praca zbiorowa pod red. Marka Gąsiorowskiego. Wydawca: Fundacja Fundusz Współpracy. Warszawa 2005, ss. 408.

Publikacja jest plonem konferencji pn.: „Tradycyjna żywność w rozwoju obszarów wiejskich”, która odbyła się w dniach 15-16 marca br. w Jachrance. Książka jest zbiorem referatów, artykułów i wystąpień. Pokazano w niej wszystkie ważne aspekty wytwarzania i umieszczania na rynku żywności tradycyjnej. Zaprezentowano wiedzę i problemy związane z wytwarzaniem, uznaniem, ochroną i tworzeniem rynku żywności tradycyjnej. Publikacja wskazuje także na potrzebę wprowadzenia dalszych rozwiązań, które umożliwią rozwój rynku żywności tradycyjnej w Polsce.

Poszczególne rozdziały opracowania poświęcono takim problemom jak: możliwości ochrony polskich produktów (marka, oznaczenia geograficzne, europejski rejestr produktów regionalnych i tradycyjnych), regulacjom prawnym przy produkcji żywności i sprzedaży (wymagania sanitarne, bezpieczeństwo żywności, zasad i tryby prowadzenia prac przez Inspekcję Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych). Rozdział pt.: „Jak wyróżniać produkty na rynku” zawiera dotychczasowe dokonania Polski w promocji i budowie rynku żywności tradycyjnej, organizowane konkursy, wyróżnienia, ale także przedstawia problemy związane z identyfikacją dziedzictwa kulturowego, braku organizacji działań na szczeblu regionalnym. W pracowaniu podano również przykłady zgłoszonych do Rejestru Oznaczeń Geograficznych produktów regionalnych takich jak miód wrzosowy i miód drahimski.

Opracowanie kończą stanowiska i wnioski wypracowane w czasie dyskusji panelowych, a także indeks aktów prawnych prawa polskiego i UE związanych z prezentowaną problematyką.

Wspólna polityka rolna. Wykorzystanie środków pomocowych Unii Europejskiej. Małgorzata Pawlonka, Magdalena Trojanowska. Wydawca: REA s.j., Warszawa 2005, ss. 336.

Książka jest pomyślana jako podręcznik do nauczania specjalizacyjnego pt.: „Wspólna Polityka Rolna”, w zawodach sektora rolno-żywnościowego takich jak: technik inżynierii środowiska i melioracji, mechanizacji rolnictwa, technologii żywności, technik ogrodnik, rolnik, agrobiznesu, technik żywienia i gospodarstwa domowego, ogrodnik, rolnik, mechanik – operator pojazdów i maszyn rolniczych, operator maszyn i urządzeń przemysłu spożywczego. Podręcznik ma na celu również przygotowanie przyszłego producenta i agrobiznesmena do wykorzystywania różnych sposobów wsparcia w rolnictwie (w tym z funduszy pomo-

cowych UE), do korzystania z Systemu Informacji Rolniczej (SIR) i samodzielnej jej interpretacji. Podręcznik składa się z dwóch części. Część I zawiera wiadomości ogólne z zakresu mechanizmów funkcjonowania Wspólnego Rynku i Polityki Rolnej, zasady i funkcje SIR, funkcjonowanie i mechanizmy interpretacyjne najważniejszych rynków rolnych (ryнку zbóż, wieprzowiny, wołowiny, baraniny, drobiu i jaj, mleka, cukru, oleistych, skrobi ziemniaczanej), warunki uzyskania wsparcia z SOP, PROW, instrumenty Pomocy Krajowej – kredyty inwestycyjne, na zakup rzeczowych środków do produkcji rolnej, a także kredyty na skup i przechowywanie niektórych produktów rolnych. Część II stanowi rodzaj zeszytu ćwiczeń. Znajdują się w niej wzory dokumentów, wniosków o dofinansowanie wraz z instrukcją wypełniania. Jak podkreślają Autorki nabycie umiejętności wypełniania wniosków jest niezmiernie istotne przy ubieganiu się o dofinansowanie dla rolnictwa ze środków UE i środków krajowych.

W poszukiwaniu nowego modelu spółdzielczości rolniczej. Danuta Mierzwa. Wydawca: Akademia Rolnicza we Wrocławiu, Zeszyty Naukowe, nr 518, seria Monografie XLII, Wrocław 2005, ss. 144.

Książka ma charakter monografii naukowej. Jest adresowana głównie do menadżerów spółdzielni i podmiotów działających w otoczeniu tych przedsiębiorstw, działaczy spółdzielczych, organizacji rolniczych, studentów i pracowników wyższych uczelni oraz służb doradztwa i informacji rolniczej.

W opracowaniu podjęto próbę rozpoznania stanu spółdzielczości rolniczej w krajach Unii Europejskiej w aspekcie organizacyjno-prawnym i zarysowujących się tendencji rozwoju struktur organizacyjnych oraz metod zarządzania tymi podmiotami. Na tej podstawie zaproponowano modernizację polskiego sektora spółdzielczego z zachowaniem fundamentalnych zasad spółdzielczych. Wskazano na konieczność koncentracji i konsolidacji podmiotów spółdzielczych w Polsce, w tym kierunku bowiem ewoluują struktury spółdzielcze we wszystkich krajach UE. Na przykładzie Dolnego Śląska udowodniono do czego prowadzi brak reakcji ze strony spółdzielni na dokonujące się zmiany w otoczeniu.

W opracowaniu odwołano się do korzeni ruchu spółdzielczego w krajach UE i w Polsce w kontekście historycznym. Szczegółowo przeanalizowano zasady spółdzielcze, wskazując na fundamenty doktrynalne istoty przedsiębiorstwa spółdzielczego oraz omówiono najważniejsze aspekty prawne przedsiębiorstw spółdzielczych. Na podstawie rzeczywistego obrazu określono istotne bariery oraz zaproponowano niezbędne działania, a także kierunki zmian w celu podniesienia efektywności spółdzielczości na rynku rolnym. W praktyce wiąże się to z dokonywaniem wyborów strategicznych, zmianą systemu zarządzania i dostosowaniem struktur organizacyjnych do istniejących warunków.

Science for the Rural Areas, Agriculture and Fishery in Poland. Guide-book 2005. Elaborated by: Eugeniusz K. Chyłek. Publisher: The Ministry of Agriculture and Rural Development, The Agricultural Advisory Centre in Brwinów, Poznań Branch. Warszawa-Poznań, pages 323.

Informator - edycja w j. angielskim - zawiera w sześciu działach szczegółowe informacje dotyczące: 20-tu jednostek naukowo-badawczych Ministerstwa Rolnictwa (m.in. adresy - poczty e-mail, stron www - zatrudnienie, główne kierunki działalności, strukturę organizacyjną, komórki odpowiedzialne za wdrażanie i upowszechnianie badań, wydawnictwa, ofertę usługową); adresy wybranych jednostek badawczo-rozwojowe innych resortów oraz Polskiej Akademii Nauk; wykazy szkół wyższych kształcących dla wsi i rolnictwa – szkoły państwowe, niepaństwowe, państwowe wyższe szkoły zawodowe (wydziały, kierunki, specjalności); instytucje administracji centralnej, wojewódzkiej rządowej i samorządowej; wybrane instytucje wdrażające i upowszechniające wyniki badań naukowych (m. in. placówki doradztwa rolniczego, publiczne szkoły i placówki oświatowe kształcące dla wsi i rolnictwa); wybrane instytucje wspomagające upowszechnianie wyników badań naukowych.

Autorzy mają nadzieję, że osobom posługującym się językiem angielskim Informator ułatwi dostęp do instytucji w Polsce wspierających proces unowocześniania rolnictwa, rynków rolnych i obszarów wiejskich. Ten bardzo przydatny po przystąpieniu Polski do UE, jedyny w języku angielskim, zawierający obszerne, najaktualniejsze dane, Guide-book 2005 po instytucjach rolniczych, z ofertą nauki dla wsi i rolnictwa, można nabyć w CDR Oddział w Poznaniu.

Edycja polska Informatora ukazała się w połowie 2004 r., patrz: Nowości wydawnicze, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/2004.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* zamieszczają artykuły z zakresu metodyki i organizacji doradztwa rolniczego, funkcjonowania agrobiznesu i rozwoju obszarów wiejskich, polityki agrarnej i oświaty rolniczej oraz współpracy doradztwa z nauką w wymienionych obszarach.
2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
 - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
 - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
 - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
 - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
 - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 100 znaków);
 - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
 - streszczenie w języku polskim i angielskim - maksymalnie 14 wierszy;
 - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
 - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 97.0 i wersje nowsze);
 - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
 - rysunki, tabele, wykresy i grafika dołączone w pliku zasadniczym, oraz dodatkowo w oddzielnych plikach w programach źródłowych, w których zostały wykonane, najlepiej w programach Word, Excel i CoreIDraw w formacie B5;
 - dane literaturowe - odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
 - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu, numerowany każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
 - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
 - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 3, 5-17;

- jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);
 - klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
 - wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym.
4. Tekst artykułu lub informacji, złożony w formacie B5 powinien być dostarczony w wersji elektronicznej (na dyskietce, płycie CD lub przesłany pocztą elektroniczną) oraz w dwóch wydrukach, w tym samym formacie.
 5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
 6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy, numer telefonu i adres poczty e-mail.
 7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku. Redakcja nie zwraca.
 8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i/lub nie na stronie internetowej CDR. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
 9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl

